This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

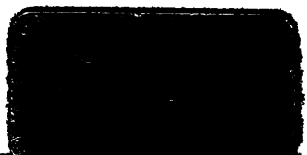

MONUMENTA HVNGARICA.

AZ AZ

MAGYAR

EMLÉKEZETES

IRÁSOK.

ÖSZVESZEDTE 'S KIADTA

RVMY KÁROLY GYÖRGY,

BÖLCSELKEDÉSNEK DOKTORA, MEZEI-GAZDASÁGNAK TANITÓJA, GEORGIKONNAK MOSTANI ARCHONJA ÉS LYCEUMNAK DIRECTORA KESZTHELYEN, TÖBB TUDÓS TÁRSASÁGOKNAK TAGJA.

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN 1816.

Nyomtatt. Trattner János Tamásnál.

Találtatnak Keszthelyen 'a' Kiadónál, Pesten Eggenberger, Müller, Kilian és Kis Könyvárosoknál, Posonyban Landes, Schwaiger és Wigand Könyvárosoknál, Győrött Schwaigernál, Sopronyban Wigandnál, Kassán Landerer és Ellinger Könyvárosoknál, Bécsben Schaumburgnál.

(Rumy)
F 0

TO NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
218243A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1905 L

Turpe est ignorare ea quae contigere domi.

ELŐBESZÉDE A' KIADÓNAK.

A' Magyar Emlékezetes Irások első Kötetjének megjelenése után csak hamar elkészült a' második Kötet is, 's a' Felséges Magyar Helytartó Tanácsnak jóvá-hagyás végett által fogom adni, hogy minél előbb sajtó alá jöhessen. Ezen Kötetnek tárgyait már több időtől fogva gyüjtegettem, de legujjabban a' nem régen mult Augustus hónap végén Pestre utaztam, 's a' költségeket megvetvén, egynehány hétig ott maradtam, hogy Magyar Emlékezetes Irásaim

gyarapítására Mélt. Rádai Gróf Ráday Pál Úr által meg becsülhetetlen kegyességgel velem közlött Péczeli Archivumából Documentumokat lemásolhassam.

A' második Kötètnek foglalatjáról keveset szólhatok. Reménylem, hogy az olvasók, a' kik bene nem annyira mulatságot mint historiai megvilágosítást és diplomatikus toldalékokat keresnek, véle szintugy valamint az első kötet foglalatjával meg fognak elégedni. Keményy János önnön maga által készitett élete le-irása, mellyel ama' nagy Fejedelemnek Bethlen Gábornak élete is öszve kapcsoltatik, valóban minden olvasó előtt fontos és egyszer'mind mulatságos dologgá leszen. Egészen nem tehetem közönségessé, minthogy még nem másolhattam le egészen Mélt. Gróf Ráday Péczeli Archivumából, 's mivel ez maga tenne nyomtatásban 50, 60 árkust; mind azáltal annak folytatása és bèfejezése a' következendö két kötetekben fog megjelenni. Ama' kegyetlen Báthory Erzsébet ellen való perbéli Actáknem csak a' történetek' visgálóját, hanem a' psychologust, is mód nélkül illetik. Mennyire le nem sülledhet az asszonyi indulat, ha csak szelíd érzékenységgel nem lelkesítetik. (*

*) Ezen perbéli Actákat a' Censura törülte ki.

Fertő Tava leirásának' második része már ugyan többé nem geographiai 's historiai mint az első rész, azomban érdemes még is arra, hogy' közönségessé tétessen. Most ugyan ezen leirásban a' Szerző még több egyebet is mondhatna chimiai 's orvosi tekintetben, nem kell mindazonáltal elfeledni, hogy imé lé irás még 1797-ben készült, és hogy az ő hivatalosbéli foglalatosságai meg nem engedték, hogy ezen munkát, midőn nékem a' Kézirást általadta, meg rostálhatta volna. Az ő köz hasznu javaslása, Fertő tavat mint ferdőt használni, nem tellyesítetett ugyan, nem haszontalan mindazonáltal ezen értekezés közlése által a' Sopronyiaknak és Rusztiaknak imé' hasznát és végre-hajtását szivekre kötni, talán előbb vagy utóbb csak ugyan hozzá kezdenek a' dologhoz, 's akkor ezen értekezésért Orvos Doctor Kis József, valamit én is annak közre bocsátásáért, megjutalmazottaknak ézrezünk magunkat. Báró Mednyánszky Nemzetsége levéltárából közlött hét deák levelek hasonlóképpen mind historiai mind pedig diplomaika tekintetben fontosak, és a' Moldaviai Herczegnek Basilnak levele Gróf Kemény Jánoshoz csak azért is fontossá lészen, mivel ez deákul nem pedig oláhul vagyon szerezve. Bocskay Istvánnak Testamentomát és Gróf Bethlen Istvánnak hirdető levelét már Katona István az ő His-

toria critica Regum Hungariae czimű munkájában (az elsőt Tomo IX Stirpis Austriacae és a' másodikat Tomo X) közre bocsátotta ugyan, azomban minthogy az én leirásim más Codexből eredtek és egy kevéssé el hajlanak, azért ime közlést nem veszi valaki rosz néven, annyival is inkább hogy ezen darabok csak egynéhány leveleket foglalnak el. A' Kátai Mihályon lévő magyar temető irás közöltetik a' Mélt. Gróf Ráday Archivumában találtatott fontos deák toldalék miatt. — Az eredeti orthographia mindenütt fenn tartatik.

Ezen Kötetben némelly rövid deák darabokat közlöttem, 's ezzel kezdem tellyesíteni a' Literutura' némelly barátjainak kérését, hogy jövendőben deák és német documentumokat is közönségessé tegyek, minekutánna Engelnek deák Monumenta Ungrica, mellyekből csak egy darab jelent meg, valamint Kovachichnak is Scriptores Rerum Hungaricarum germanici minores, nem folytattatnak, és az én Monumentumaim ezen kiterjedésben nem csak ezt a' két gyüjteményt helyre hozzák, hanem több olvasókat is nyernek. Azzal hizelkedek mágamnak, hogy olvasóim planumom' kiterjedésével nem lesznek elégtelenek. Magyar darabok (csak elegendő 's fontos targyák kezem hez kerülhessenek,) mindég nagyobb helyet

fognak megtölteni. Magyar olvasónak kedveseknek kellenek lenni deák és német forrasokból eredett historiai gyarapitások és világosítások is, 's az én magyar olvasóim között bajjal fog találkozni ollyan, a' ki deákul és németül nem tudna. Ellenben a' mondott planumomnak kiterjedése által Monumentumaim nem csak Magyar Országi számos Német és Tót (kik között fájdalom! még a' tudósok sem értenek mind magyarul) több olvasók, hanem még a' Külföldieknél is vevőkre fognak akadni, a' vevőknek meg szaporodása pedig engem arra segít, hogy az árkusok számát felemeljem, 's a' köteteket is egymás után hamarább kibocsáthassam.

Némelly olvasóimnak ama' kivánságát, hogy documentumokat historiai magyarázásokkal megvilágosítsam, az első kötetnek előbeszédjében megjegyzett indító okból nem tellyesithetem. Efféle magyarázások magoktól a' Documentumoktól, mellyek csak magyar nyelven is, mint már az első kötetnek előbeszédében jelentettem, igen számosak, 's mellyeknek minél előbb lejendő közre bocsátása a' történet visgálóra nézve kivánatos, sok helyet elragadnának. A' hazai történetekben jártos olvasók többnyire minden esetekben magok magoknak a' szükséges magyarázásokat megszerezhetik, kiváltképpen, hogy ha Katona, Pray és Engel

munkájit segítségül hivják. Ellenben pedig szándékom vagyon utóbb történeti értekezéseket és ujjonnan szerzett élet le-irásokat Magyar Királyokról, Vitézekről 's a' t. ki dolgozni 's a' Magyar Emlékezetes Irásokban közleni.

Magyar história visgálójit, a' kiknek közönséges Könyv és Levéltárokhoz bemenetelek vagyon, vagy némelly fontos gyüjteményeket birnak; archivumoknak tulajdonossait, kiknél illyes esméretlen kincsek el rejtve találtatnak, ezennel megkérem és hathatósan buzdítom, hogy a' Magyar Emlékezetes Irások további folytatásában eddig esmeretlen 's közzé nem tett magyar, deák és és német documentumokat vélem közölvén elő-segíteni ne terheltessenek, minthogy Pestre teendő utazásaim felette költségesek, 's külömben is ezt csak az oskolaiszün napokban tehetem. Kész vagyok törekedésemnek illyes elömozditójinak a' lemásolás költségeit megtériteni, 's ha a' documentumok számossabbak vagy hasszabbak lesznek, nyomtatott példázatokkal is őket megajándékozván nékiek szolgálni. Magától azomban értetődik, hogy a' documentumoknak hiteleseknek, fontosoknak és olvashatóképpen irottaknak lenni kell. Vajha több fontos nemzetségi levél-tároknak tulajdonossai találkoznának ollyan nemes indúlatnak,

mint Mélt. Gróf Ráday és Mélt. Báró Mednyánszky, kik archivumaikat meg előzve előttem felnyitották!

Minthogy a' Magyar történeteknek érdemes visgálója Engel Bécsben most nem régen (Martius 20-dikán 1814) megholt légyen, tehát a' Magyar Emlékezetes Irások olvasojának kinyilatkoztathatom, hogy az első kötetben előforduló Rákóczy leveleinek és instructiojinak nagyobb részét ő közlötte légyen velem, a' mit ő éltében el akart hallgattatni.

Rákóczynak Instrúctiója 1651 esztendőről 244 és 273 lapon és egy levele Rákóczynak 1657 esztendőről, hasonlóképpen 260 és 291 lapon, történetből kétszer nyomtatódott, a' mit igen sajnálok. Szerencsére mind a' két darab nem nagy. Mind a' két darab kettős párjában jött kezembe, egyik (a' melly 273 és 291 lapon előforduł) Engeltől, a' másik egy levél-tár tulajdonosától, mellyben az eredeti irások találtatnak, kerültek hozzám. Az irás módjában és némelly egyes szavakban valamellyes külömbség adja magát elő. Engeltől hozzám került párjákat ki kellett volna törülni, megmaradtak azomban történetből az általa vélem közlött többi darab mellett.

Minhogy az első Kötetnek nem igen nagy Kiadása csak hamar elkélt, tehát uj esztendő után, ha addig elegendő előfizetők 3 for. 30 krajzárjával találkoznak, ugyan azt ismét sajtó alá adom.

Ezen második Kötetnek megjelenése után lehet tüstént a' harmadikra a' Következendő helyeken előre-fizetni:

Pesten Trattner Könyvnyomtató Úrnál, Eggenberger, Müller, Kilian, Hartleben, Kis Könyvárosoknál, és Tek. Kulcsár István Úrnál.

Budán Tiszt. Virág és Tud. Rösler Uraknál.

Posonyban Schweiger, Landes, Weber Könyvárosoknál és Tiszt. Grosz János Prof. Úrnál.

Sopronyban Wigand Könyvárosnál, Fő Tiszt Kis János Superint. Úrnál, és Tiszt. Rájcs Rector és Professor Úrnál.

Győrött Shcwaiger Könyvárosnál és Tiszt. Sikos István Pred. Úrnál.

Pápán Tek. Pápay Sámuel Fiskális és Tiszt. Tóth Ferencz Prof. Úrnál.

Kassán Landerer és Ellinger Könyvárosoknál, Tek. Pongrácz Prof. Urnál, és Rumy Jósef Kalmár Urnál.

Széphalmon Tek. Kazinczy Ferencz Úrnál.

Késmárkon Tiszt. Genersich János Prof. és Rector Úrnál.

Iglón Rumy János György, Városi Kamarás Úrnál.

Eperjesen Tiszt. Szennovitz Mátyás Prof. Úrnál.

Sáros-Patakon Tiszt. Vályi Nagy Ferencz Prof. Úrnál.

Debreczenben Tiszt. Sárvári Pál Prof. Úrnál.

Nagy Váradon Tek. Gedeon László Prof. Úrnál.

Jászberényben Tiszt. Szép János Prof. Úrnál.

Rosnyón Tiszt. Farkas Rector Úrnál.

Kolosvárott Tiszt. Döbrentei Gábor és Liedemann Márton Uraknál.

Krasznán Erdélyben Mélt. Cserey Farkas, Cs. Kir. Kamarás és Major Úrnál.

Bécsben Schaumburg Könyváros Úrnál.

Keszthelyen nálam.

A' harmadik Kötetnek árát és az elöfizetés' idejének kiterjedését meg fogom egy utólirásban, vagy pedig egy hiradásban az ujságok által, határozni.

Keszthelyen, October 13-dikán, 1815.

Rumy Károly György.

KEMÉNY JÁNOS,

ERDÉLY ORSZÁG'

FEJEDELMÉNEK

AVTOBIOGRAPHIÁJA.

Kemény János
Erdély Ország' Fejedelmének autobiographiája.*)

Ez boldogtalansággal tellyes világra való származásomnak, abban töltött nyomorúságos életemnek, és annak nehéz folyása alatt forgott némelly nevezetes dolgoknak, Tatár rabságában létemben szenvedésemnek szomoru alkalmatosságával lett sanyarú, de igázságos le-irását Kedves Atyámfiainak és Gyermekeimnek emlékezetül hagyom, mellyben jönek-bé némelly én értemre avagy idöm elött történt, de valoságos rélátiokból tanult holmi dolgok is.

*) Ex Codice 55 Archivi Illustriss. Comitis Pauli Ráday.

Anno 1657. 1658.

Nemzetemnek eredete és Genealogiámnak le-irása mostan nem derekasb Célom, nem is lehetne mostani állapotombàn ahoz szükséges Leveleimtől elrekesztetett lévén, annak idejében ha ugy fog kivántatni, tettszeni, és Istentől engedtetni, rendes formában kelletnék meglenni, ki szedegettetvén a' régi Levelekből. Mostan legyen elég e' rövidségben foglalása, hogy: Neve ditsértessék Istennek érette, nem utolsó, sem allyos, hanem becsületes Familiából lett légyen eredeti, 's mind pedig ágazata Nemzetemnek.

Mert az Atyámról Kemény Bóldisárról a' Kemény Familiának eredeti lött. A' Scithiából regi ki jött Magyarok közzül Truncus lévén az akkori vad-humor és nevezetek szerént, egy Nicola nevü nevezetes Ember, Vezeték neve egyéb nem találtatik, kiből való maradék Szamosfalvi mostani Mikola Sigmond, Jánosnak Fia, nagy Fő Emberek 's Urak voltak közüllök.

Ez Nicolának egyik Fia volt Gyerő, ez is Vezeték nélkül; ennek Gyermeki Gyerő Fiainak mondatván, ragadt reájok az mostani név ugymint: Gyerőfi, melly is Vezeték nevvé változván, azután a' Kereszt nevek adattak hozzá, kikből való mostan Gyerőffi György Gyerő Vásárhellyi Gyerőffi János Mara-

Ő EXCELLENTZIÁJÁNAK,

MÉLTÓSÁGOS SÁRVÁRI

FELSŐ VIDÉKI GRÓF

SZÉCHÉNYI FERENCZ

ÚRNAK,

CS. KIR. KAMARÁSNAK, ÉS VALÓSÁGOS TITKOS TANÁCSOSNAK, MAGYAR ORSZÁG' FŐ KAMARÁSÁNAK, AZ ARANY GYAPJÁS REND, ÉS A' NÁPOLY KIRÁLYI SZENT JANUÁRIUS RENDE' VITÉZÉNEK 'S A' T.

NAGY KEGYELMŰ URAMNAK.

déka. Ezekből is nagy Fő Emberek, Urak is származtak.

Másik Fia Nicolának volt K a b o s. Ezeknek maradékiban vadnak *) most is Gyerő Monostoron jó Nemes Emberek, Kálatoszegben ragadván hozzá a' Kereszt név Kristóf, Pál és többek.

Harmadik Fia vólt R á d ó, Ettől is betsülletes Emberek származtanak, Kereszt nevek járulván, Pál, Péter, 's többek. De már Fiu Agba Kristofba deficiálnak.

Negyedik Fia Nicolának volt K e m é n y, kinek nevével Termete és Természete is egyezett. Igen kemény Ember volt. Kinek Fia ismét Kemény, de igen vitéz ember is vólt, melly virtusáért a' Keményi névhez ragadott a' Vitéz név is; ez hivattatott Kemény Vitéznek. Kinek fiai lévén a' mostani kereszt nevek adattak nékik, már akkor tisztulván is a' Vadságból Eleink, és hivattatni kezdettek Kemény Vitéz István, György és többek Péterig. Ez Kemény familiából volt ama vitéz és hü K e m é n y S i m o n, kinek Hunyadi János mellett lett emlékezetes tselekedeti és ditséretes halála, megiratott Bonfinius Historiájában.

*) vagynak.

A' fen emlitett Péternek maradékin ágazott el a' vitéz név, mellÿ is egyik Fián maradván, abból származtak a' Bikalyi Vitézek. Kikből való mostani Vitéz Gábor, Másik Fián Péternek maradott a' Kemény név.

Ezek közzül mostan a' Kemények közül Én, Miholák közül Sigmond, Vitézek közül Gábor Fejedelmünk 's Házánk mellett mostan szenvedünk sanyarú rabságot. Vadnak ide a' Kabosék közül is a' mint hallottam.

A' nevezett Kemény Péternek Maradéki ismét más Kemény Péterig vóltak. Ez másik Péter mondatott Nagy Kemény Péternek kinek vóltak hét Leányi, hatát nagy Fő Rendek vették. Az hetedik honn agván, Pápistává és Apátzává lön nyavallyás, hihető nem igen képes Személly lehetett, és Desperatio fecit Monialem.

Ezek közül vette egyiket Kemény Katát Haller Péter, Szebeni Királybiró, kinek Fia vólt Haller Gábor, Pál, János, István fiai és többek is Péternek Fiai is etc.

Másikat Erdéllyi Bertalan (és e' nevezetes Erdéllyi Familia Istvánon deficiála) ki is nagy Uri Ember vala, kinek Özvegyét vévé Groff Csáki István, és igen sok

kíntsel vivé Szepes várába. Ezen említett Bertalan vötte vólt Kemény Péternek másik Leányát, Kemény Katát. Ennek a' Bertalannak Katától való Leányát vette Gerendi János (ez Gerendi Familia nevezet deficiala Mártonon és Istvánon in Sexu virili; Istvánnak is Familiája Veres Familiából való Atyánkfia vólt közel való, kinek Leányát vette vala Daniel János, kitől életben vadnak Fiak etc. Gerendi János Leányát Kemény Kata Unokáját vette Rákoczy Sigmond akkori Gubernátor, az után Erdéllyi Fejedelem; kinek a' meg-nevezett asszonytól való Fiai, öregbik György, ifiabbik is György, Ferentz mind Fejedelmek, Pál és Második Sigmond Fiai meg halván, Sigmond deficiált, Pálnak Fia László, Györgynek az öregbik Fia Sigmond deficiala, Ifiabb Györgynek Fia még él.

Ezen Kemény Péter Leánytól vadnak az Országnak Eleiből álló sok sok betsülletes Rendek, kiket nem is tudok mind magam is Apafi, Kontz, Torma, Torotzkai Familiák 's a' többi.

Az Atyámnak Kemény Bóldisárnak Annya vólt Sármasági Anna. E' Sármasági Familia is nezezetes vólt Erdélyben, kinek Annya Zolvári Kata az Zolyomi Familiából, kikkel való vérségünk lévén, Zolyomi Dávid életében lött is vala excontentatioja az Atyám-

nak mint Leány Ágnak, némelly Jószágokbeli praetensioiért. Katának Annya vólt Homonnai Borbára az nagy Homonnai Simonnak Leánya. Ezekhéz való Verségünket meg mutattyák a' Per folytató Levelek és Sententia, midőn az egész Homonnai Jószágban a' Quartalitium adjudicáltatott. De a' felyebb említett Sarmasági Familia vitethetik fel, a' Levelek tartása szerént a' Nagy Zápolyai János Királlyra.

Édes Anyám vólt Fonyi Sófia, kinek Attya Fonyi Tamás Gyulában lakott. Igen híres, vitéz nagy Fő Ember vólt első halálos Kopia törést bajt viadallya, akkor Aradban lakott; Deli Huszaim híres Törökkel 18 esztendős korában szerentsésen megvívot vólt. Az után is sok jeles dolgai. Onnan hivattatott bé Erdélybe Lugosi és Kárásebesi Bánságra, adván melléje Puszta Kamarási, Magyar Gáldi akkori időben szép Jószágokat néhány Falubéliekkel.

Az Anyámnak Annya vólt Tóldi Petronella, Istvánnal egy vólt, kiből való az híres Tóldi Familia, kik közül való vólt ama nagy erejű híres vitéz Tóldi Miklós. Ezenbül ágozott volt-el a' Méltóságos Iktári Bethlen Familia, kiből amaz halhatatlan emlékezetet érdemlett Bethlen Gábor Fejedelem, Öttse-is István Fejedelemséget viselt. Másik István, az öregbik Fia, Vá-

radi Kapitány, Hajduság Generalissa, hires Vitéz, eszes Gróf Ifiu Öttse Péter, deficialának mind ezek in virili Sexu. Leány ágon vadnak Rédei Ferentzné, és Tőköli Istvánné, közelebb való Atyánkfiai.

A' Ruszkai K o r n i s Familia is ezen ágazatból, kiből Sigmond, híres Vitéz Ur nem régen hala-meg, extál még azonból Ferentz ez mostani sanyaruságban Vitéz Ur, rab Társom, és Gyermekis, kiket Isten szerentsésen nevellyen. Ezenből az Pázmány, Bertzénni, Váradi, Körösi István, Erdéllyben Szent-Páli Familiák is.

Gyermeki az Atyámnak vóltak első Feleségétől L á z á r A n n á t ó l, ki az Székellységen nevezetes Familiából való vólt, Kemény Péter és Anna. Pétert a' Bátyámot Báthori Gábor Fejedelem idejében adta vólt Bethlen Gábor Udvarában, ki akkor Generalissa, és Udvari Kapitánya is vólt. De Báthori Gábor insolentiára való igyekezetét, és ártalmas practicáját meg értvén a' Fejedelemnek, el kellett vólt szaladni, és Török közzé futni Bethlen Gábornak Feleségét Déva Várában hagyván, a' Bátyámot is ott hagyta, Dévát obsidealtatván a' Fejedelem, Gyermeki állapottyában is azon Bátyám, ki akkor tsak Inassa vólt, ki tsatázván többekkel együtt, vitézűl emberkedett, és még akkor jó hírt nevet kapott: Meg jövén Beth-

len Gábor, lött étekfogová, azután Fő Ember szolgájává, és midőn Bethlen Gábor Római Ferdinandus Secundus ellen hadakozott első Expeditiojakor, Köptsénnél való Hartzon, melly a' Duna mellett van Posonontúl meg sebesedett, jobb karja által lövetvén Puskával, abból azért meg gyogyúlt. Az után Hámburgumat (melly is a' Duna mellett van igen erős vár, és várossa is) midőn ostromoltatná a' Fejedelem, és a' Gyalogság nem álhatván az Ostromból visszá veretett vólna, melly dologban árultatás is forgott, mert a' faloknak, Bástyának megromlása nélkül fényes nappal, tsak lajtorjákkal akarván meghágatni, igen sok emberbéli kárral gyalázatos repulsát szenvedtenek; illyen okból: mert Magyar Országi az tályéki emberek tractáltak azon vár és városbéliekkel, noha Pétsi Simon is ki akkor Bethlen Gábornak fő Cancellaríussa egyéb aránt tsak nem totum fakja (ez okos Tanátsos, fő Sidó, de nem tsak Unitarius, hanem Sidó tévelygésbéli ember vólt, kit azután megint újjult suspicióért megfogatván Bethlen Gábor, sok esztendőkig Kővárban fogva tartaték) jelen vólt, 's azt hitették-el a' Fejedelemmel, hogy tsak ne láttassanak minden fegyver mutatás nélkül a' Deditiórá menni, mihent aggressio lészen megadgyák, ezt egésszen elhitetvén, azomba a' kikre bizatott dolog vólt, lajtorjákat is olly rövideket tsinálván,

hogy két ölnére is nem érné-fel a' vár fokát; Igy meg tsalatának.

Az említett Pétsi Simon azért egyik ez alkalmatosságban botolván, azután a' Cseh Király Fridericus segitségére küldötte volt Kornis Sigmondat Bornemisza Jánost a' Fejedelem; megnehezedvén a' Király dolga, ujjabb segitséggel Pétsi Simont elküldötte, ki azzal vádoltatott, hogy studio procrastinálta volna, és nem érkezett vólna az Harczra; azonban Fridericusnak-is maga Generálissa lévén áruloja Prágánál meg-vereték, a' mellyből soha talpra sem álhata. Az Kornissal lévő Magyarokban is veszvén, a' többi visszá szaladtak, elöl nem meszsze találván Pétsit; kihez harmadik suspicio járult, hogy Ferdinandussal való Tractatusra lévén ablegáltatva, ott igen infeliciter és oda favealva procedált, megvilágosodott pedig hogy a' Császártól 4/m Tallért contrahált. Ezek mind accedálván e' fundamentumhoz; hogy felette igen magát elhitt, és másokat, sőt magat is a' Fejedelmet contemnálván, és magának tulajdonitván, mintha a' Fejedelem nálla nélkül semmire habilis nem lett vólna; az virtuosus Fejedelem nem szenvedheté, captiváltatván minden javaitól priváltatott, néhány esztendők után rész javaiban restituáltatott bizonyos Circumscriptiokkal. Azután a' Judaismust publice kezdvén exerceálni, juxta

Regni Constitutiones ismét convincáltaték legitime megfogaték, javaitól priváltatott, másodszor 1647. Convertála fogságában, és ismét Szent Ersébeti Joszágában restitualtaték conditiokkal, élvén egynehány Esztendőkig, igen vén korában meghala, fiu Agon deficiála is. Ez mivel tsak egy Szöts Legény paraszt emberségből ment vólt nagyra, igen sok Özvegyeknek, Arváknak megnyomoritásával, és sok Nemes Emberekével, és a' Nemesi szabadság ellen való ártalmas Inventiokkal, és Tanáts adásokkal: Mellyek miatt lett sok égben kiáltásokért hihető szállott reá Istennek az ítéleti.

Az említett Hámburgi Ostromkor a' Bátyám Kemény Péter az Fejedelem személlye mellé rendeltetett ember lévén, parantsolta, hogy téritené az Hajduságot az Ostromnak continualására, kikben forgolódván-ellőtték, a' bal csetsinél ment bé a' musquéta golyobis, hatán ki, és azonnal meghólt, az Ostrom is szerentsétlenül solváltatott, testét éjjel nehezen hozták ki és eltemették Posonban.

A' Nénémet Annát vette Feleségül elsőben az Buni Bethlen Farkas nagy Fő Ember, ki Bethlen Gábornak Fő Kapitánya, Tanátsa, Küköllö Vármegyének Fő Ispánya, és Szamos ujvári Kapitány vólt, Kitől való Bethlen János, és Anna Bánfi Kristófné, és

annak vadnak Maradéki. Első Ura elhalván, azután vévé Matskási Ferencz. Ez is Udvari Kapitányságot mind Bethlen Gábor mind öregbik Rákoczi György Fejedelmek idejében viselt, Fejérvári Fő Ispányságban társom vala. Deáktalan, de jeles tökéletes Magyar, Vitéz nagy Fő ember is vala. Löttek ettől-is Gyermeki; de el halának hanem Matskási Ferentznek más Feleségétől való maradékok vadnak.

Az Atyámnak második Feleségitől, az édes Anyámtól lettek Gyermekei nro-11. Kik közül el-halván maradtak hátráb a' Fiak közül, én Kemény János, Bóldisár, Péter a' szegény Ötsémet Bóldisárt, Kolosvármegyének Fő Ispánya, Udvarhelly Széki Fő Kapitány, Iffabb Rákoczi György Fejedelemnek Fő Lovász Mestere is vala, tökélletes erköltsü, egyeberánt jeles bátor nyájos ember, hatalmas vadász Ember vala, kit in Anno 1657. 16-ta Febr. déllyest három oratályban homlókban lövének, tsak nem messze tőlem Zambori Hostátban az akkori bóldogtalan Lengyel Országi Hadakozáskor el-felejthetetlen szomoruságomra, mint ki igen Gyermeki állapottyában maradván reám árvául gondviselésem alá, nem külömben mit Gyermekemet tartottam, neveltem, vólt ő is hasonló engedelmességgel, kinek az Ur Isten adgyon boldog fel-támadást. Fia Szegénynek nem marada, hanem egy Leánykája Borne-

misza Susánnától, Bornemisza Pál Leányától, ki velem együtt nevekedett igen kedves Barátom, Jenei és Udvari Fő Kapitány is, Mezei Generalis is vala Öregbik Rákoczi György Fejedelem idejében. A' meg nevezett Testvér Ötsémnek Testét kisértetém visza Lengyel Országból öregbik Fiammal Kemény Simonnal Erdélybe, egyéb aránt az is mostan talám velem együtt raboskodnék. Nagy Keménységet mutatta akkor-is a' Fejedelem én hozzám, nehezen botsátván el a' Fiamat és egy nehány kiséröt is a' hadakból nem nyerheték valami kevés utig. Oh háládatlan Világ.

Második Ötsém Péter beteges ember lévén hon hagyatatott vala, ki vévé Feleségül Torotzkai László Leányát Klárát, kitöl eddig vóltak két Leányi 's egy Fia.

Leányi az Atyámnak maradtak: edgyik Ersébet, kit elsöben vön Szaláncti János betsületes Fő Ember, in virili deficiala, marada Leánya Ersébeth, kit adánk Bartsai Akosnak, Hunyad és Szörény Vármegyék Fő Ispánnyának, Lugosi, Karánsebesi Bánnak, Tanáts Urnak, Praesidensnek és Tavalyi hadakozás alatt Locumtenensnek, kik eddig Magtalanok lönek, ezután Isten tudgya. Második Vra vala Basa Tamás Nagy Fő Ember, Háromszéknek

Kapitánya és Tanáts Ur is; De Gyermek egy lőn tölle, meghala az is.

Másodikat Sophiát vette vala először Hidvégi Nemes Bálint Fő Ember, de az meghala Gyermektelenül: Az után vévé Háromszéki Mikes Benedek, kitől egy Fia 's két Leánya.

Harmadikat Katát vette Keresdi Bethlen Ferentz, mind két Rákóczi Fejedelemnek Fő Hophmestere *) Tanátsa, Fejér Vármegyében Fő Ispány társam, nevezetes nagy Fő Ember vala. Az fenn emlitett Bethlen Farkas Sogorom is jeles Ember vala.

Az Hugom él még ugy tudom. Ennek Fiai Bethlen Ferentztől, Farkas, Gergelly, Elek. Leányi: Kristína (Kápi György Urfinak Felesége) és Eva (hajadon ekkoráig) Ezt azután vette el Haller György Urffi.

Negyedik Hugomat Petronellát jegyzette Apaffi István nagy Fő Emberel, de Jegybéli állapottyában meghala.

Nékem pedig magamnak mind fogontatásom, mind születésem háborúságos időben lettek vólt, melly alkalmatosságok szerént lett is hitván életemnek folyása; mert hogy

*) Hofmestere.

igazán meg irjam; A' szegény Atyám igen jámbor, tökéletes, de barátságos víg természetü nyájos ember vala, a' Magyar rosz szokás szerént Barátit, 's idegen Embereket ha kaphatott, igen el iddogalt vélek, noha mindenkor az ital után betegeskedett. Radnotonis noha szorulásban vóltak; de egykorban haza érkezvén, jól megivutt barátival nappal 's éjszaka, hálván több Nemes emberek is házok népével azon házban hajnal felé fel ébredvén az dologhoz fogott szegény Apám, nem gondolhatott több Embereknek is az házban lételekkel, hanem ők tudták modgyát dologoknak szegények. Én akkor fogontattam. Ragadott vólt én reám is azon Természet, mert az emberséges Emberekkel bor ital közt való mulattságot én is igen szerettem elein, igen is gyakorlottam, járulván a' Természethez az időmbéli akkori afélékből való abusus is, csak hogy bezzeg én is minden sok bor után meg kornyadoztam, és ha ma Dénom Dánom, holnap bánom bánom vólt. *)

Születtettem is ugyan haboruságos időben. Bökösön tsak Jobbágyunk házánál, ellenségtől el-égettetvén ott való Udvarházunk. Lett pedig születésem in Anno 1607 az ekkori időjárás szerént Karátson előtt két hét-

*) Dicséretes igaz szívüsége az autobiographusnak!

tel, Péntek napon, és a' mint fogantatásom, születtetésem, ugy egyéb eddig való életemnek is rendi folyása tsak nyomorúságos háborúságos és nyughatatlan vólt, mint az alább való irásokból még fog láttzani, rész szerént az emlitett háboruságos időkről pedig ezeket emlékezetre jedzem.

Bátori István Vajda Lengyel Királyságra vitetvén succedált az Báttya Kristóf quoad titulum, mindazáltal Istvántól függött 's kormányoztatott, eddig az állapot jól vólt. Meghalván Kristóf, succedált a' Fia Sigmond; Gyermekségében száros Dajkául mellé rendeltetett Gálffi János, Gubernátornak pedig az Ország választotta Gétzi Jánost, ki igen ditséretesen is gubernált; de meghalván Bátori István, a' Gyermek Fejedelem is nevekedvén, melléje rosz Tanátsadók férkezvén, az Ifiu elme könnyen megvesztegettetett, 's a' fenyitéket nem kezdette fel venni, mellyet látván Gétzi János resignálta a' Geberniumot, Gálffi János is is amóveáltatott, és így a' megvesztegettetett Gyermeki elmét a' roszszul educált Ifiuság követte, azt viszont az Hazának és magának veszedelmes ő állapottya.

Noha pedig csak köz rendbeli, annál is inkább Méltoságbeli meg holtak felöl is vagy halgatni avagy tsak jót mondani, annál inkább irni nem kellene, mindazáltal vala-

mint a' jót követésre, úgy a' vétkes dolgot is eltávoztatásra való példájért nem betstelenitésre való intentioval, ha jelentem, érette meg-nem itéltetem. A' Szent Historicusok Isten Lelkének vezérléséből a' mint a' Királlyoknak ditséretes úgy vétkes Cselekedeteket is meg irták: kiknek Irásokhoz nem hasonlitható ugyan semmi tekintetben az illyen dolog: mindazáltal az Igazat jó véggel ha illettem, talám nem vádoltathatom, tsak az Olvasók is olly reverentiával olvassák mint én irom, és a' jó részért nem a' vétekért usurpállyák, emlegetni, mert a' Királyok 's Fejedelmek tsak emberek, és nem lehetnek üressek az emberi gyarlóság 's erőtelenségtől.

A' Nagy Bátori István Lengyel Király, melly igen Királyi Virtusokkal fel ékessittetett ember lett légyen, arról 's viselt Dolgairól extálnak hatalmas Historiák. Felesége mivel igen vén és rut vólt, kit a' Királyságért vett volt el, ahoz-képest nem is szerette, a' mint az Anyámtól hallottam derekasban, ki béjárója vólt. Kristóf Bátyja jámbor eletű Ember vólt.

Sigmondat el-hiszem ugyan jó vegre, mindazáltal Oloszok *) és egyéb idegen Nemzetetek Conversatiojokban nevelvén, a' Magyar humor is corrumpaltatott benne. Mu-

*) Olaszok.

sika és egyéb hijában valóság fogta el elméjit, melly haszontalanságokra sokat is tékozlott, Házassága is onnan fellyül lett, a' Német Császár Attyafiát Maria Kristiennat vette, azt nem igen szerette. Elméjében változo álhatatlan vólt, egyéb aránt szép virtusok vóltanak benne, jó Deák, Olosz**) Német Eloquens, Familiaris, serény, liberalis, elmés bátor Ember is vólt: De az nevelők felől hallatik szoktatták arra is, mikor valamelly gonosztévőt exequáltak, gyakron nézették véle, a' végre hogy ne lenne félelmes; de az in abusum változott; mert annyira nem kezdette irtozni az Ember halált, hogy midőn a' Házasság által Némethez kaptsolódván, a' Török Császár Portájától elszakadott volna, azt disvadeáló jámbor Fő és Uri Haza Fiait, ötöt Kolosváratt a' többit magok Házoknál, kik között maga Báttyát is, kivel Atyafi Gyermek vólt magánál sokképen virtuosusb, jeles értelmü Máltai Vitézek között is forgott értelmes Urat, Bátori Boldisárt is, ugy mint Tyrannusi kegyetlenséggel öletett meg, kiknek ingo javaival töltözött és ditsekedett, hogy azokból már elég pénze lenne a' Törökkel való Hadakozásra.

Hallottam egy tréfás illusiot erről, melly noha nem igen civilis, de valósággal igaz

**) Olasz.

vólt. Egy Pelérdi Péter nevü jeles Udvári ember Hopmestere lévén Bátori Sigmondnak, és bémenvén a' Fejedelem a' Tárházba, a' Hopmestere is vélle, midőn az megöletett Uraknak elhozatott kintseket mutogatná, 's ditsekednék, hogy elég pénze vólna már az emlitett hadra, és kérdené mi tettszenék iránta Pelérdinek, is mondá tréfás Udvari Hopmestere: Meg mondhatnám ugyan tettszésemet, de Felséged meg fog haragudni, bíztatván a' Fejedelem, hogy bizvást szólhatna; vólt jelen más Ferentz Doctor is, ki Doctor is de egyéb aránt jó Politicus, tréfás és belső Embernek is nevezetes vólt akkori időben: kinek sok jeles Actái is vóltak, vonogatván azért magát Pelérdi, igazitt Ferentz Doctorra, hogy mondaná Sententziáját, az illyet mondott vólt a' Fejedelemnek: Ti ugymond, úgy jártok, kik azt fel-tettétek, mint midőn Perlédi Uràm hasaüresítésrel eülvén, valamelly szunyog tsipni kezdené, addigmig eszében venné, jól megérzené a' tsipést, és dolgát elvégezvén, tsipkedhetné ugyan alsó felét Pelérdinek, de eszében vévén Pelérdi, ugy tsapná tenyérevel, hogy vápájában halnának alfelének a' szunyogok: Ti is elkezhetitek, de midőn észre vészi a' Török Császár rajta csipkedésteket, úgy meg-fog csapni, hogy vápájába haltok alfelének. Ez szókon a' Fejedelem magát tsak elszégyenlé, 's félben hagyta a' Tractát. Ezen Doctor Ferentz vólt Bátori Sigmondal, midőn Havasalföldébe ment haddal,

dal, és ott amaz híres Tyrannus Mihály Vajdával, ki egyéb aránt igen vitéz Fejedelem vólt, mind két Oláh Országokat birta, meg edgyezvén az Argyes vize mellett Bukuresten túl a' Duna felöl Szinán Passát a' Török haddal meg-verte, egykorban modgya Ferentz Doctor be-menő uttyokban, hogy tudna olly orvosságot, hogy semmiféle fegyver, és lövő szerszám is meg nem sértené; ézt az Udvar Fiai a' Fejedelemnek bé mondván, egykor hivattaték, 's rá kérdették, ama tagadást nem tészen, sőt affirmállya. Ki felöl könnyen hiszik, mert egyéb aránt sok féle tudományokkal polleált; de excipial: azzal: hogy tentás Ládajával Brassóban hogy légyen, mellynek el-hozására a' Fejedelem el-botsátván, Brassóból meg-irja, hogy meg-kereste az Orvosságot, és annak receptája az, hogy légyen helyben Brassóban, és ott semminémü fegyver és Lövöszerszámok akarmelly öregek is Havasalföldéből meg nem sérthetnék; mely receptát az az Ars a' képen svadeálván, ottfogja megvárni az hartznak ki-menetelét, a' Fejdelemnek és másoknak is azont commendállya. A' Török ellen való Had elsőben ugyan vett volt is valami mi futamodást, mert az emlitett helyen meg-vervén, a' Dunán által is penetráltanak, Orosz Csikot is fel-verték Mihály Vajdával együtt, mert szép Had vólt Erdélyből is, Magyar Országból is a' Pogány ellen való Hadra sok vitéz nép takárodott; ezalatt más

rész hadával Erdélynek Borbélly György egyik Generalis, ki hires vitéz ember, de igen köszvényes vólt, annyira hogy Kotsiban hurtzoltatván magát, ugy rendelte a' seregeket is, meg-vette Jenőt, Lippát, és sok több Kastéllyokat is Fatsattal, és Araddal együtt; de tovább menvén a' dolog, és meg-tsalattatván a' Német Segitségben, kivel biztattatott, ki-fáradott belőle, nem acceptálván a' Töröknek azt az Oblátioját, hogy soha Erdélly egyéb adot nem adna; hanem tsak ezüstbeli szokott Honorariumot; Havasalföldepedig örökösön Erdélyhez, és annak Fejedelemségéhez kaptsoltatnék. Kikopván azért az Had continuálásából az Hadakozok Terminussa szerént, az elébbeni Confoederatussa is Mihálly Vajda igen nagy ellenségévé válván, tsak habzos nyavallyás Fejedelem. Egyszer a' Fejedelemséget el-tserélvén Rudolphus Császárnak Opulai és Ratiboriai Ducatusságon, melly Slesiában vagyon, az Országtól reducáltatott. Másszor ismét az Öttsének Bátori András Cardinálnak cédálta, maga Lengyel Országra ment, melly Bátori Andrást Szebennél meg-vervén Mihály Vajda, maga Moldovára akarván szaladni, a' Csiki Havason öletett-meg a' Föld népétől! kinek Fejét a' Vajda eleibe vivén, mint Julius Császár Pompejus feje látására ő is ollyan formán szánakozott, mondván: Haj Szarákúly Popa! Szárákuj Popa. Az után az Ország ismét vissza hozta, és Moldová-

ból a' Lengyelek hozván Sutzvára *) 's ott arestomképen tartván, Toldi István és Szent Páli János, csak 300 Lóval menvén titkoson, és correspondeálván vélle, el-hozták mikor ezekben vették Lengyel Uraimék, de csak hijában. Akkor adták vólt Szentpáli Jánosnak Alamor, és Csanád nevü Falukat, kiket Gyermekétől Rákoczi György öregbik Fejedelem el-véve. (O ki sok esett illyen Erdélyben. Háládatlan Hazának háladatlan Fejedelmi) Tóldi Maradéki sem maradának szárazon. Harmadszor is Goroszlónál Bástától meg-veretett Sigmond, mert az elött ő hivta a' Németet az Országot adta néki; az után meg-tartani akarta meg-bánván, 's nem lehetett csak vesztette az Országot, 's az Ország Hadát, akkor is Molduvába szaladott, és Török 's Tatár segidséggel az Ország ismét viszsza hozatta, 's vette. Negyedszer: meg-indulása vólt, még ezek előtt, akkor Kővárnál tartozott meg az ott való Huszti Kapitányok Tanátsiból: noha már az Országból el-butsuzott vólt akkor öleté-meg a' Bátyját viszsza jövén Bóldi'sárt. Ötödször és utolszor kimenvén Prágában árrestom alatt hóltmeg is.

E' képen veszedelmezteté szegény Hazánkat, kinek nyoma máig is keservesen láttszik, a' sok puszta falu hellyek, Templomok, Ké-

*) Szuczava.

ményekből, mert álhatatlan nyughatatlankodása néha arra is vitte (több paraszt actái között) hogy Tóldi Isvánt az nagy Hatalmas Fő Embert futtatta a' Konyhára ha az Étel készűl. Török Tatár Mihály Vajdával, Oláh, Lengyel, Bástával Német, Vallon Hadak egyszersmind benn vóltanak. Néha Básta a' Marosig, Sigmond túl birta az Országot. Néhol Básta Németnek vagy Vallonnak Donátioval adta Jószágostól a' Nemes Özvegy Aszonyokat, ők voltak Gazdák a' Nemes Emberek Házoknál, éktelenül tselekedtek Feleségekkel, Gyermekekkel, és eképen veszedelmezett szegény Hazánk Gétzi János Gubernátorságának le-tételitől fogva, a' Gyermek Fejedelem ezt hozta, kivel az Isten fenyegetődzött is Profétái által; De mind ezek között is Erdély hallatlan hűséget viselt Bátori Sigmondhez; innét tanult maga káros példájából löttek vólt az Országnak azok a' Constitutiói, hogy soha Gyermek Fejedeleme né választatnék, és hogy az 1588 Esztendőtől fogván emanált Fiscalis Jószágkról és Bonumokról való collatiók invigorosusok légyenek. Ezen Bátori Sigmond idejében mind Erdélly, Magyar Ország annyira meg rakodott vólt a' Németséggel, hogy minden Városokat, Várakat, és tsak jó Kastélyokat is mind azok manuteneáltanak. Ennek idejében vólt amaz emlékezetes hartz a' Keresztes Mezején Német haddal edgyütt:

Sigmond is az Erdéllyi Haddal jelen lévén, ki mint forgodott, van irott Historiája, de e' dolog subticeáltatott, kit Fejedelemi, és több nagy rendű Embereknek hiteles relatiojokból hallottam; mellyet az akkori Kassai Német Generál, Király képe detegált, hogy a' Magyarok ne busullyanak bátor annak a' Keresztes Mezei Harcznak el-vesztésén, mert ha succedált vólna, el-végezett dolog vólt, hogy mind Magyar Országban 's Erdélly ben tíz vagy tizenkét esztendős gyermeken fellyül való idősöket, valakik Pápistáva nem lennének, mind fegyverre hánynák. Oh veszedelmes Practica.

Mind addig azért eképen veszedelmezett az Erdéllyi allapot, és vólt Német igája alatt Magyar Ország is miglen Isten Botskai Istvánt Váradi Kapitányságból Erdéllyi Fejedelemségre választá, ki Erdélyből ki pusztitá a' Németséget a' Török segitséggel, mellyben Bethlen Gábor is Ifiu korában cooperált, Török közé futván, az hová az Ország Urai és Fő Rendek is confugiáltak 's maradtak meg a' Német ellen, ki Tömösvá ratt, ki több hellyeben is, az holott is a' Fejedelemséget offerálták vólt Bethlen Gábornak, de némelly Erdéllyi Urak, Fő Rendek közül, többek között egy Szilvási Boldisár nevű nezvezetes Ember, okos ember is impediálta, melly tselekedettért is holtig disgratiában lön, noha személlyében

nem bántotta; melly akkori állapotjában ugyan el-is akarták veszteni Sicarius által, végezvén felöle maga Házában való Inassával, Basa István nevüvel, melly az oda fel emlitett Sogoromnak Basa Tamásnak Batyja vólt delator másik Báttya hasonló lator árulo ember vala Péter, mindenik Pápista Ember, de el-fajultak; mert mind Atyok jámbor Emberséges Ember vólt, mind, mind Öttsek az emlitett Tamás Evangelicus jámbor Ember, a' nevezett Basa Istvánnak árultatását, és veszedelmére való factioit Basa Istvánnak Inassa Páris Pál detegálta vólt, kiért jó Ura is vala Bethlen Gábor, Basa Istvánt pedig sok esztendőkig nem bántván, végtére in Anno 1623 Német ellen való Hadi expeditiojákor Edictum lévén az Földnek Lakosinak élésen kivül egyéb javától való megfosztatások ellen, szegény emberek köntösi találtattanak nálla, 's a' régi bünt azaz alkalmattosság ujitván Remete nevü helyben Esztergom tállyékan fel-akasztatá. Péternek széllyel való Practikája az Fejedelemnek constálván, és tsak contemnálván, egy korban meg is mondotta vala, szabad jövése, menése lenne árulkodni az hol akarja, ez Indulgentiával abutálván, többi közt egykor Budára szökék, és veték a' Dunába.

A' mint azért a' fen emlitett hellyen is jelentém, Török segitségével Magyar Országból is ki tudta Botskai a' Németséget. Ez

igen jeles Fejédelem vólt, kevés idő alatt nagy dolgokat vitt véghez. Ez álatta hellyre Magyar és Erdély Országának mind külső belső szabadságát. Ez telepitette az Hajdu Városokat a' Török ellen nagy Földnek Bástyául; egyéb aránt a' Török Etsedig, Kállóig, Szátmárig fel-járt és hadakozott; De oh Boldog Isten! melly nagy kár lett hamar halála, kevéssé élhetett, meg-betegedvén meg kelle békélni a' Romai Császárral, és Kassát 7 Vármegyével meg tartván Contractus szerént meg-hólt és redeált ismét. Kátai Mihálly maga hiteles Cancellariussa méreggel vesztette volt-el, kiért őtet is Hívei Kontzról Kontzra hányták, darabolták, mellyet Német practikából lenni tulajdonitottak.

Ennek succedált Rákotzi Sigmond, ki akkor Gubernator vólt illyenképen, hogy Botskai vévén eszében halálozó állapottyát, Testamentaria Dispositioban hagyta és commendalta Successorának Homonnai Balintot, ki igen virtuosus ember vólt és minden derék dolgaiban Botskainak a' latere hasznosan forgolodott, de ebben vétette el utját, hogy nem tsinálván más fundamentumot a' Regnicolák között promotiojara, fundált a' Botskai Dispositioján, melly praejudicálni lattatván az Ország Libera Electiojának, a' Statusok azon meg-háborodtanak, és noha igen kőrzvény miatt meg-nyomorodott ember vólt; de még is inkább vá-

lasztották Rákoczi Sigmondat Fejedelmül, ki is egyéb arant jámbor és jó Fejedelem, elein Egri Kapitányságot vitézi jó hirrel viselt ember vólt; Homonnai Bálint pedig frustráltatott, ki már meg is indult vólt tsak kevesed magával az akkori Orszag Gyülésére az Electiora, kinek pártját tartotta Bethlen Gábor is, melly miatt meg-is fogattatta Rákoczi, azon szerént Matskási Ferentzet is az oda fel sub Litera A. emlitett Sogoromat, ki akkor Homonnai Bálint követje vólt, nem sok idö mulva el-botsáttatván Matskási viszsza ment Urához, Bethlen Gábor pedig adhaereála Bátori Gáborhoz, és mind a' több factionariusokat, kik Homonnai Pártját tartották, mert egyéb aránt igen kedvelleték az emberek, obstált tsak az egy módban lett impingalása, inkáb is faveáltanak néki mint sém Rákoczinak, és kezdették Bátori Gábort izgatni; Mellyet eszében vévén Rákotzi Sigmond, és kiváltképen betegsége miatt Inhabilitássát, per Tractatum cedálá a' Fejedelemséget Bátori Gábornak, az alatt a' mi Kintset congerálhatott, ki-takaritotta, Bátori Gábor is cooperálván, Szád várát is a' Római Császártól néki impetrálták; és e' képen Bátori Gábor eligáltatott és inauguráltatott.

E' Bátori Gábor igen virtuosus ifiu Fejedelem vólt egyéb aránt, de a' rosz alkalmatosságok, és ártalmas Conversatioi, melléje magokat szinlett Tanátsadók, és

egyéb arant is a' fiukre hamar hajlandó Ifiu Elmét meg-vesztegetvén, részegeskedésre, tisztátalan életre vetemtették. Némellyek magok Feleségekkel is kedveskettek; Illyek egynehányon vóltanak, többek között Gyalu várát is Kamuti Farkasnak a' feléért adták vólt, 'ugyan rusúg a' Proverbiumba is kelvén az után akkori időben: Tartsd Fiam Kata Gyalu váráért. Más Rendbeliek fel-fuvalkodtatták vitézi virtussaval elméje élességével, Termetivel minthogy deli termetü ember is vólt. Többek között vólt egy Imrefi János veszedelmes, de Feleségéért igen kedves embere (ezt az Attya Kurvafi Jánosnak is hivta, több akkor élt betsülletes Fő Rend Haza Fiai is) az Attya nem-is méltatlanul emlegette ugy maga résziről is, mert mivel Bethlen Gábornak igen kedves és hiteles embere, Sogorsága is vólt, Fiát is Kemény Péterl Udvarában tartván, midőn Török Országba menni kénszeritetett vólna, árultá 's vádolta az Atyámot az emlitett Imrefi János a' dologhoz közösnek lenni, annyira hogy Házára akart a' Fejedelem emennek Tanátsából küldeni, 's Törvénytelenüs és ártatlanul meg-öletni, kerülte ellsten vezérléséből azzal, hogy el menvén Bethlen Gábor mindgyárást meg-bodultanak az emberek, és az Atyám is több Fő Emberekkel ment Szebenbe a' Fejedelem mellé, akkor ott lakván mert Szeben városát minden igaz ok nélkül a' Szászoktól el-vette vólt tsalárdul szép

és látogatásnak szine alatt bé-menvén, azok is mint Urokat minden magával bé bocsátván, félni nem tudván, a' Várost fel-verette, koboroltatta, és el-foglalta. Ez illyen suspicio hozta, hogy a' Fejedelmeket a' Szászok az erös Városokba igen keményen és magokra vigyázván bocsátják, a' Magyar Nemzet pedig olly igen gyülölségessé és kétségessé lett közöttök, hogy néha Német, Oláh 's egyéb Nemzeteket admittálnak, Czigányt is inkább megengednek, de tiszta Magyart, hanemha valami onnan eredett Familiából valót, de különben köztök resideálni nem engednek. Az emlitett Imrefi publice nem általlotta azzal hizelkedni és dicsekedni. Ha ugy mond vólt Nagy Sándor, az is jobb és virtusosabb nem vólt Bátori Gábornál. Ha vólt Sándornak Párménioja, nem alább való Bátori Gábornak is Imrefi Jánossa. Ezen Imrefi több hasonlókkal a' Töröket, Németet, azoknak Császárokat contemnáltatták a' Regnicolákkal 's öszve vesztették, mellyből ezek következtenek: Az Országban Intestinum Bellum támadott; Brassó a' Szászsággal, kik erösségekben lehettenek, ellenek rebelláltanak, a' Bortzán Sorban Vajdától, kit másképen Rádulynak is hivtak, megverettetett, lévén Corrospondentiája a' Brassaikkal is, mely Vajdával egy fakó ló-kéretés és nem adása miatt veszett öszve, megadta az árrát. Tul a' Romai Császár részéről-is a' Palatinus Forgáts Sigmond Haddal

reájött, az emlitett Sorban Vajda is ujabban Szabenben szorulván, reá szállottak, és elfutottak élöle, mert Bethlen Gábor Török segitség hozásának hirét halván meg nem várhaták Brassó felé, onnan az Havasokon által, Havasalföldére és onnét viszontag Moldava felé akarván menni. el-tévelyedtenek, és ott veszedelmeztek, sokan éhség 's fáradság miatt oda vesztenek; a' ki kibolyonghatott Moldovára fokadván-ki, onnan Lengyel Országra, 's onnan Magyar Országra ugy mentenek. Ekkor lett amaz emlékezetes dolog, midön igen kedvesen meg-ette még böjt nap is Forgáts Sigmond a' sótalan lómájját. Meg-hálálá szépen mind Töröknek mind Bethlen Gábornak Bátori Gábor, Töröknek mert Havasalföldi Országára reá ment, az előtt ment-vólt reá, 's Vajdát kiüzte, Titulussát magának usurpalta 's az Országot el-foglalta, noha meg nem ülheté; Bethlen Gábornak is, mert áruló hizelkedők Tanátsából életét el-akarta fogyatni; melly miá kötelenitettett Török Országra szaladni és mivel mind a' Török igen offensus, mind az Hazabeliek igen disgustatusok valának, lévén állapottya tsak a' Török embereknek; így Török segitségével, és a' Regnicolákkal lévő Correspondentiából jött-be a' Vas kapun Török haddal, más felől az Oláh Országról a' Tatárság jött-bé, a' Török előtt Szerdár lévén Szkender Passa, Tatár előtt Salim Giliai Szultán fogott lenni. A' Fejedelem Fe-

jérvár tajékán, a' Kenyér mezején Táborozván, midön a' két felől való erőt meg-értették, szaladtak Kolosvárhoz, hátulját valami Duna melljékéről jött fizetésre igen jó Gyalogot, a' Jeleknél érte a' Tatár; ott veszett-el Csilag Murza nevezetes Tatár, az előjáró hadnak Múrzája, az iránt tettek tágitást, egyéb iránt sokan vesztek vólna el az Ország Hadából; el-közelitvén azért Bethlen Gábor-is, az Ország mind az erőt látván, mind pedig idegen lévén Bátori Gáborhoz, 'butsut adtak neki 's kénszerítetett kimenni Váradra, az holott, nem sok idő mulva maga nevelt emberi borivó híres vitézi, Szilasi János és Nadányi Gergelly, és többek megőltek, kiket azután Bethlen Gábor öletett meg.

N. B. Eképen a' mint fellyeb említém, kiváltképen ab Anno 1588 Erdélly mind háboruságban, veszedelmezésben forgott usque ad Annum 1613. Ekkor választatott Bethlen Gábor, és ekkor szűnt meg az háboruság, ugy hogy néha az Országon kívül viseltetett hadakozások, feliciter vóltanak; de az ellenség Lova lába Hazánk földét nem nyomta, sem Hada nem ruináltatott ez boldogtalan 1657 Esztendőbéli hadakozásig. Az emlitett idő alatt terjedett vala hire neve a' Magyar Nemzetnek, és Birodalma is Erdélynek, kezdett vala Tárházok lenni az Erdélyi Fejedelmeknek, épültek Várak, Városok,

Kastéllyok Udvarházak, Templomok, szaporodott sok jó vitézlő Rend, a' bövölködtek Tudos Tanitó Professorok, de ismét elfordità az Ur Isten az ő kegyes Atyai Ortzáját sok büneinkel meg-terhelletett szegény Házánkról.

E' Bethlen Gábor kénszeritetett vólt Töröknek igérni Jenöt és Lippát, mellyeket a' mint oda fel irva van Bátori Sigmond idejében Borbély György recuperált vólt, mellyeket azután örömest meg-tartott vólna; Jenöt pénzével, eszével, tekintetivel nehezen meg-is tartotta; De Lippát csak még-kellett adni, mellyel hirek annál inkáb nevekedett. Azonban Sokender Passa Lengyel-Országra indulván, 's melléje fel-vévén a' két Oláh Vajdákat-is, Erdélynek és Bethlen Gábornak is parancsolt a' Török Császár, 's el nem kerülhetvén, hanem fel-ülvén, melléje kelletett menni, Moldovában egyezvén megvéllek, Huttinig mentenek, 's bizonyos dolog. Bethlen Gábornak volt Correspondentiája Lengyelekkel mint Keresztyén Fejedelmeknek, hogy ha a' dolog hartzra ment vólna, nem ártott volna a' Magyarok fegyverek nékik, mind az által ugy esmérte hasznosabnak, Bethlen Gábor interponálta magát, és megbékeltette őket, mellyel ujabban ugyan nevekedett tekinteti, hitele, 's terjedett is hire neve, mindenfelé. Ez 1617-ben vólt.

Onnan viszsza térvén nem sokára, Homonnai György Német factióból, és némelly Erdélyi Pártosoknak is izgatásából, Fejedelemséget akarván keresni. Előljáró hadait Gombos Andrással, ki noha szegény Legényből álla, de Törökre Csatázása miatt igen el-hiresedett vitéz ember vólt, és Sármasági Sigmondal, 's annak mostoha Fiával Jósika Sigmondal (Ez Sármasági Sigmond Uri Ember vólt Erdélyben, birta a' Kövesdi Jószágot, Felesége után pedig és mostoha Fiai Josikák után, Gerendi, Branyitskai, Sidóvári, és több Jószágokat is; de árúló vólt, Josikák is mind mágok, mind Attyok Josika István, ki Bátori Sigmond idejében Cancellarius vólt; ez vólt Exiliumban, 's Szathmárt is vették fejét) bé indította akarván tsak véletlenül találni, mikor szinte Ország Gyülését celebráltatná Segesvárat Bethlen Gábor; De midőn észre vette vólna, 's hire érkezett vólna felőlle, maga ki sem mozdulván onnan, az Ország hadát is fel-ültetéssel nem fáraszván, tsak a' tájékán lévő Vármegyebeliekkel, Maros és Aranyas Székbéli Szekélyekkel Kamuthi Balást (ki Tanáts Ur Doboka Vármegyének Fő Ispánnya Egren lakott 's tanult vitéz Ember, Tanátsos, de Termetében és maga viselésében rusnya és igen fortéllyos kegyetlen ember is vala) Cserényi Farkast (ki is Tanáts Úr, és belső Szolnok Vármegyének Fő Ispánnya E-Jeles betsülletes udvari ember, és értelmes

jó Deák jó Olosz *) expediálván elejekben, Désnél hartzoltak-meg és verték meg-is az Homannai Hadát: Gombós el-szaladott, Sármaságit, Iosikát el-fogták, az Erdélyieknek a' kegyelmes Fejedelem életeknek megengedett, söt ma is-birnak Jószágot a' Maradékok; még én is mind Jószágot, mind pénzt felest adtam mind két-Familiának, mind Atyai, mind Anyai némelly Praetensiók miatt, mellyről a' Levelekben láthatnak bővebben Gyermekeim, noha Annyok is igen tisztátalan életű vólt. Egy latrának a' Gerendi ablakon ki-ugratása miatt szakadott vólt nyaka. Márkó Vajda latorral pedig a' Gerendi Templomban vólt fertelmeskedő hellyek Márkó akkor Csutson lakott: Gombost az után el-fogván a' Törökök, és Portára vivén ad perpetuos carceres, a' várben tartották, onnan Bethlen Gábor szabaditotta ki, ki-is híven szolgálá a' Fejedelmet. Az említett két Urak noha Catholicus emberek vóltak, mindazáltal találván Szablya Tarsallyában Confessiojáról való jegyzésit a' Fejedelemnek praesentálták, kiben többek között vóltanak illyen Istentelenségek is: Prodidi Dominum meum Clementissimum decies et septem vicibus etc. etc. Ez 1617-ben vólt.

Ezekután a' Fejedelemségben meg-erösödvén Bethlen Gábor, foglalatoskodék többek

*) Olasz.

között ez nevezetes dolgokban a' mennyire az hadakozások is engedték: Ugy mint Deákoknak Felsőbb Akademiákba való küldésében, Tanitatásokban, Magyar Országból kész tanúlt, tudós Prédikátoroknak bé-hozatásokban, kik között nevezetesek valának: Milotai István, Késerűi János, Püspöki Emberek. Az Imperiumokból híres nevezetes Professorok hozatásokban, ugymint: Alstédius, Piscátor, Bisterfeldius, igen jeles tudós Emberek, kik oda fel is ritkák, és kevesen vóltak; már szegények mind el-hálának. Allatá helyben az Fejérvári Collegiumot ahoz, és több hellyekhez rendelt Beneficiumokkal, kikből élnek máig is az Egyházi Szolgák. Tselekedék sok épitéseket, többi között nevezeteseket: A' Fejérvári Nagy Toronynak és Templomnak is renovatióját, csonka Toronynak meg-épitését, sok szép harangoknak öntését, Fejérvári Bástyákat és Fejedelmi Házakat. Váradi öreg bástyát és belső Várát, Fagarasnak három Bástyáit, és belső egyéb Fejedelmi házait. Ezeken kivül mennyi Kastéllyokat, Udvarházakat épite. Allatá hellyben az Hazának Törvényes dolgait is, a' mint megmutatják az Articulusok, kiváltképen az 1619 Esztendőbéliek; midazonáltal amaz irtóztató Jus Ligatumnak dolgát nem hozhatá helybe, melly innét vett eredetet, hogy midőn Bátori

tori Sigmond az oda fel említett jámbor Urakat meg-ölette vólna, és azoknak Jószágokat el-osztogatta vólna, a' maga kedvelt embereinek, és azon veszedelmes Tanátsadóknak, azonoknak Inventiojokból, hogy az ártatlan Uraknak Maradéki is ne kereshessék, az Országgal végezteték, hogy Jus Ligatumban lennének azoknak keresetek, mellyet azután Rákótzi Sigmond fel-szabadított vólt Istenèsen; de mivel nagy emberek vóltanak azoknak Possessori igen meg-háborodván valami intestinum félelemnek periculuma miatt, ismét meg-kötötték; és így ezen okból Bethlen Gábor is azont nem bolygatta: meg szerzé azért egyben a' Fiscalis Várakat 's Jószágokat: mert azokat Bátori Sigmond és Gábor annyira el-tékozlották, dilapidálták vólt, hogyha élt vólna Bátori Gábor nem sokára, hanemha a' Báttya Sigmond példája szerént ismét az Urakot fosztatta 's ölette vólna meg, külömben Fejedelmi modon el nem élhetett vólna: Melly Fiscalis Bonumoknak recuperatiojában az Ország bizonyos modokat praescribált vólt is. De még is mivel nem mindeneknek eshetett kedvek szerént, ahozképest Bethlen Gábornak azután való tselekedetét is sokan kárhoztatják: nem is vóltak vétek nélkül némelly ő dolgai is; de annak még is valami Palástja láttattatott lenni; ugymint a' szükség; mert több a' Vármegyék közül nem maradott vólt meg Fejérvármegyénél, Szamos ujvárnál, Fogaras-

nál, azokhoz kihez két, kihez három Faluk, örekkel vonatatták fel a' Kapunkat Présidium a' Várakban nem lévén; de azután igen exorbitálának a' Fejedelmek, és Törvényes szinek alatt sok Törvénytelenségeket-is hozának-be a' szegény Hazába. Isten botsássa meg nékiek az e' féléket, Tanátskozóknak 's Hizelkedőknek.

Ezen közben a' Csehek rébellálván Ferdinandus II-dus Romai Császár, Cseh 's Magyar Király ellen, 's magoknak Fridericust választván Királlyoknak, melly Rebelliót causálta a' Religiónak pessecutiója, és azon bántodás lévén Magyar Országban is, mind Csehek, mind Magyar Országiak közül valók invitálták Bethlen Gábort is. Confugiálván a' Török Portához; és így engedelmével Bethlen Gábor is in Anno 1619 haddal indult Ferdinándus ellen, és igen nagy progressussa is lett, annyira, hogy Magyar Országnak a' Dunán innen lévő minden hellyeit kezéhez vette, és Austriára is penetrált. Béts allyát-is nyargalták; sőt ugyan meg-szállatták, Morvai Hadakkal 's némelly Rébellis Slesiai Herczegekkel, kevésbe is múlt, hogy meg-nem vették, nem ostrommal, vagy lövéssel, hanem a' városból lévő nagy factiók által, melly miatt igen nagy extremitásban forgott a' Császár személlye is ben lévén szorulva, de azonban Prágánál Fridericust meg-vervén a' Rebellis Confederatusok, con-

fundáltatott. Hát még pedig Homonnai György Lengyel Hadakkal ki-ütvén Magyar-Országra meg-vervén a' Rákóczi György Hadát, kire volt bizattatva az ide Haza való vigyázás, Fejedelmet Béts alól revocálta. Nihilominus az Országnak Gyülése lévén Besztercze Bányán Bethlen Gábort Királynak választották, a' Koronát is szinte Kassára jövén Etsedig hozták. De maga is Ersek Ujvárát Bugnoj *) Generál Császár Armádájával meg-szállotta, mellynek segitségére elöl-járóban Horvát István nevü elégségés dolgán vitéz embert Mezei Hadainak Generalissát bocsátván; azután maga is Kassárol meg-indult, de tsak kevés haddal, mert a' derék hadakat Erdéllybe vissza botsátotta vólt, Bornemisza Jánost is egyik Kapitányát elbotsátván, azt Rima-Szombatnál felverték Fülekiek több végbéliekkel, amott Horvát István éjjel nappal nyughatatlankodtatván a' Német Hadat, noha nem vólt leg fellyeb 4/m embernél több, de a' nehéz Német had nem árthatott néki semmit, mert mikor harczolni akart vólna, a' Magyar könnyü és tsak lovas de jó fizetett had ollyankor el-állott elölle, és amaz le-szálván megrajta termett, annyira, hogy azokel-fárasztván, és azonban Bethlen Gábor menetelének sőt érkezésének híre hallatván, gyalá-

*) Buquoi

sátoson nagy veszedelemmel, Ártelliáját elhagyván kelletett Csák közre és onnan a' Dunán Austriára szaladni; hatalmas nagy és szép ágyukat el-nyert a' Fejedelem ugyan feles-számuakat, mellyek máig is a' Váradi Czejtházban *) tartatnak. Azután nem sokára ugyan ruináltatott is ujjabban á' Császárnak azon Armádája, maga is Bugnoj **) Generál elveszvén, esmertem én is a' Katonát a' ki meg-ölte 's ki fejét is vette, Csongrádi vala vezeték neve Kereszt neve nem jut eszembe, nem derék harcz, hanem tsak ellenkezés közben lett alkalmatossággal, Paripáját is esmértem a' Fejedelemnél, egy gesztenye szörü fakó közép lónál kisseb valamivel, nem is apró szinte, de olly hatalmas iramló, kinél jobb iramló, 's sebeseb iramló lovat nem láttam, szép testü vala.

Más Armádája is a' Császárnak, az fellyeb emlitett elsöb fel-menetelekor a' Fejedelemnek, ruináltatott vólt Dámpir ***) Generállya alatt, a' ki is maga Poson Várának ostromlása alatt veszett el fültön lötetvén meg, a' melly Darabont lötte azt is esmértem, Uraságában Rákoczi György Gyalogja vólt, a' ki szintén akkor érkezett Poson-

*) Zeughaus.
**) Buquoi.
***) Dampiere

ba, midön obsidealta Dámpir valamelly rész haddal igen szükséges alkalmatosságban, mert a' Fejedelem Béts tályékán vólt akkor, 's az Dámpir Hada a' Dunán mellette ereszkedett vólt Posonhoz alá. Ezekután Tractátusra menvén a' dolog, meg békéllett Bethlen Gábor a' Császárral, de a' Királlyi Titulusnak renunciálni, és azt restituálni, kellett, birodalmat a' Tatáig engedtenek néki éltéig, és Slésiában Opoliai, Ratiboriai Ducatusságot cum Titulo: annak Felette a' Felséges név, és Princeps Imperi Titulusokkal condecoráltatott.

Ez eddig irtt Hadakozásban a' Bátyám, ki oda fel emlitettem, Kemény Péter forgott, 's oda is veszett. Az Atyám is az első Expeditióban Kassáig vólt a' Fejedelem mellett, de onnan viszsza expediálta Erdélybe Locumtenensnek constituálván, és Dóczi Andrást kezében adván Erdélybe hozatta. Melly Doczi András, Kassai Király Képe, és egyszersmind Szathmári Kapitány is vólt, és midön Kassa városa magát meg-adta, akkor a' Generalist Dóczit kézben adták: Elöljáróban lévén Kassa alatt Rákoczi György, és ő általa lévén a' Tracta, kit az Atyám bé hozván, Fogarosban, tartottak fogságban, de tisztességes állapotban, ugy hogy az Atyám vadászni, vendégeskedni ki-hozta, noha vas vólt a' lábán; Felesége is mellette lakott, de circiter esztendeig ha élt, meg hala azon fogság-

ban. Ezentúl való Dolgokban én magam is forgottam.

A' mint azért ide fellyebb Nemzetem eredetét sub Litera A. Viszont Fogontatásomnak, születtetésemnek könryűlállásit sub L: B. jelentettem; Melly szerént már következik emlitése Neveltetésemnek: melly is ekképen vólt.

A' Természet Visgálóknak ollyan értelmek fog lenni, hogy nem tsak maga születésével hozzon az Ember jó vagy rosz erköltsöket, és nem tsak Attyokról 's Annyokról propágáltatnak az a'féle Indulatok; hanem a' Téjből is imbibállya a' Gyermek a' minémű természetű Dajka tejével él 's neveltetik; és azután az Educatióval nevelésnek módjával jóvá vagy roszszá tétettetik: Educatio enim est altera natura. Ugy vagyon ugyan, mind Atyám, Anyám jámbor, tiszta életű, kegyes, Keresztyén Természetű emberek valának, Dajkám mindazonáltal Leány vólt, ha szabad ugy mondani; de talám inkáb Leány Aszony, *) Leány anyiban, hogy Ura nem vólt, Aszony mert Fia vólt, teje vólt

*) Leány vagy Szűz per Antiphrasin, mint Lucus a non lucendo. A' nevet világositja-is e' Leszingnek epigrammaja:

Lorchen heisszt noch eine Jungfer. Merket, die ihres nicht visszt: So heisszt Lucifer ein Engel, ob er gleich gefallen ist. R.

bőségesen. Maros Széki Székelly Aszony, jó Hajdu tántzos, Katona aszszony vólt, kinek sok jóval vóltam azután, mert midőn Házas Gyermekes vóltam is, élt sokáig, és gyakron meg-keresett, Fiját is, kivel egy tejet szoptunk, Darabont lévén kétszer haláltól mentettem meg, 's azon kivül sok jóval voltam neki.

Midőn annyira nevekedtem, hogy tanulni kezdettem akadott az Atyámhoz egy Martinus Albisi nevű Székely Deák, ki Vallásában Unitarius volt, de azt simulálván Romában is tanult, egyébaránt Fő Deák, de természetiben részeges és elméjében noha freneticus vala, ez vala Mesterem a' Grammatikáig, kit is azután Házas Gyermekes koromban tápláltam sok jókkal, és tartoztattam sok ideig Udvaromban is.

Ezután Fejérvári Scholába adattam, az holott tudos becsületes Academicus Mestereim vóltanak, többi között egy Gelei István nevű, ki Püspökségben hala meg. E' felöl nagy ditséretes emlékezetet hallottam, azután, noha ellenkező vallásu vólt, ama nagy Pázmán Péter Cardináltol is derekasban. Csulai Ggörgy mostàn Püspök, akkor is szálláson egy ideig Püspök Keserű Jánosnál vólt, azután az Mesterekkel Professorokkal egy fogadott Asztalon vóltam, azután külön is, ezek jeles jó erköltsben tani-

tottak 's neveltek, nóha egyéb iránt vólt e' fogyatkozás, hogy az Atyám valami öreg Legényt mellettem nem tartott, hanem tsak magamhoz hasonló hitván Inast, és a' Scholán kivül jót nem láthattam, tanulhattam, hanem tsak sok roszat; De az ott való Lakást és tanulást is keves ideig continuálhattam, ugy hogy 15 esztendőben járó koromba hagytam-el a' Scholát, még az alatt is sok időt vesztettek ott velem haszontalanúl. Egykor Fejérvári Pestis elöl haza vivén, circiter fertály esztendeig vóltam otthon. Másszor betegségem miatt, azonban az Atyám Székellységhez Commissáriuskodván, akkor is mulattam-el fertály esztendőt, mellyhez képest nem tsuda, ha jó Deákká nem lehettem, hanem inkább, hogy tsak e' kevés is ragadott reám; Ugy is vagyon, hogy noha Fundamentumot vetettem ugyan fel a' Scholában; de azután való experientiakból tanultam többet.

N. B. Midőn 15 Esztendős vólnék és járnék 16 ban, löttem volna pedig 16 Esztendős Decembernek fogyta felé két héttel Karátson előtt tsak, a' Fejedelem Bethlen Gábor maga parantsolta az Atyámnak, adgyon Udvárába, mert láttya, hogy a' Scholát is nem continualtattya velem, 's Udvaránál forgottam az Atyám mellett gyakrabban, eképen nevelésem felöl kegyelmes igéretet is tévén, adtanak Udvarában 1623. 14 ta

Augustí ollykor mikor Erdélyből másodszor; de a' Kassáról jött el harmadszori Hadi Expeditiója lett Ferdinandus Secundus ellen, ezen nap indult ki Kolosvárról az hadakkal. Én noha igen Gyermek állapottal valék, mind az által ugy találá hozni valami szerencsétlen alkalmatosság, hogy azon napon mindgyárt a' Fejedelem szekérének ablakában ülvén, egyéb aránt tsak maga és Öttse Bethlen István ültenek; ebedet Gyalnban evék Kamuti Farkas vendégelvén meg, utánna ugy meg-betegedék, hogy többire hatalmas betegségben feküve vittük szekerben Váradra. Én noha uj Inassa vóltam, mindazáltal continuo szekere ablakjában vóltam 's legyezem, feküvék çirciter három héfig, az hadak addig helyben vóltak, könnyebülésé semmi Doktori Orvosságokkal nem lehet vala hatalmas forró nyavalyája lévén, hanem Doktorok tilalma ellen lörét kezde sokat innya; az meg-inditván gyomrában a' Természetet, talám közel száz rendbéli széle vólt míg meg-tisztula, 's eképen gyogyula meg. Vólt is pedig ollyan gyanú; Hogy Kamuthi Farkas nem maga, mert Jó Ura vólt; hanem Felsége az akkori Vendégségben adott vólna bé ételben vagy italban ártalmas Eszközt, és az causálta vólna a' nyavallyát; de bizonyosan nem tudatott (Anno Domini 1623 aetatis meae Anne 16)

Ez Udvarhoz való adattatásomnak modgya is igen alkalmatlanul lön, mert ugy vagyon, egy Morgondás Gáspár nevü Öreg Legény Szolgáját rendelte ugyan az Atyám mellém, ki Inspectorom légyen, ki ez után sok Esztendeig szolgálván, Fogarasi Fő Porkolábságra promoveálám, Fiaiban magam kettőt, harmadikat Kemény Simon Udvarában neveltettem 's tartottam; de az nem lakhatott mellettem, tsak néha néha látott. Commendált pedig az Atyám singulariter egy Görög András nevű akkori Fő Gyalog Kapitánynak, ki vitéz, igen Kemény, de erköltsös darábos ember vala, 's részeges is, másik Páriz Pál, ki is vitéz ember, udvari Tréfás, de fajtalan ember vala, ki felől oda hátrább is van emlékezet. Ezeknek Inspectiojok alá *)

Meg-gyogyulása után azért a' Fejedelemnek Váradról meg-indulván az hadakkal, a' Tiszán által kelénk Löknél, a' melly nap a' Tisza mellé érkezénk, tréfáson járt vala Vitéz György Fő ember Atyánkfia mert Debreczenből el-indulánk, 's a' véletlenség miatt egy végtében szintén a' Tiszáig kelletvén mennünk, ő jó erős Moldavai paripáján virratig mind ugy ment, hogy a' két lábain az öldal nyüg rajta vólt, a' tudatlan Lovásza ugy adta alája le nem vévén, ma-

*) Egynéhány szó, vagy legalább ez a' szócska „vóltam"

gának is szemei homályosok valának, panaszolkodott az útban Fő Ember társainak, hogy nem tudgya *), mi lelte a' lovát, mert tsak csötöl botol alatta, ki az előtt ép és jó lábas ló volt. A' vég házak között azért fel-menvén előljáró mezei hadai, akkor is, midőn a' Fejér hegyen által feles Praesidiumot inditottak volna, hogy Nagy Szombat Városát azzal muniálnák, azokkal találkozván Horváth István, ellenkezéssel tartoztatta de nem ruinalhatta, mert jobb részént gyalog Muskotélyos **) volt, azok is mindazonáltal nem álhatván tovább, sem üzőben a' menetelre nem continuálhatván, noha már közel voltanak a' Városhoz, egy Templomhoz szorultanak, mellynek kő keritése vala, ott oltalmazták magokat, az, Horváth István hada körülőtte tsiripolt: de semmit sem tehetett neki: meg-hozván hirét a' Fejedelemnek míg a' vizen innen létünkben el indula sietséggel, és virradtig menvén, más nap oda érénk, úgy is a' lovas haddal semmit sem árthatunk vala nékik; hanem ha gyalog szállván igen nagy ostrommal vettük volna meg, mellyet károsnak esmérvén a' Fejedelem, tsak óltalmaztatá a' ki-meneteltől őket addig míg a' Gyalogság és a' Lövőszerszám el-érkezék; kezdvén azért lőtetni, a' miatt-is, de mind élésekre, porok,

**) tudja.
*) Muskatéros.

gollyobiscokra nézve vévék ezekbe, nem tarthatnák sokáig, fejér zászló jelaket tönek ki, és akkordálának; úgy hogy fegyvereket zászlojokat oda hagyván a' ki el akar menni, szabad lanne, de nagyobb része a' Fejedelem fizetésére álla; az volt első kezdeti a' Bethlen Gábor Német Gyalogjnak tartásának, azután többülvén többült; annak maradéka még az a' Regiment, melly Alvinczon azokott kvártélyozni, az hová telepitette volt Bethlen Gábor az onnan fellyül hozott uj Keresztyén Német Mester Embereket is, kik eddig fenn vadnak. *)

Minthogy azért oda hátréb fogontatásomnak, születésemnek és udvarhoz állásomig való educáltatásomnak módjáról irtam, sub Literis *A. B.* immár közösleg jelentem nyorult Életemnek is folyását, és abban forgott némelly dolgokat sub signo *D.* Udvarhoz állásom, és annak első Intratája mint lett, ide alább meg-jelentettem; mind azon által ezt is el-nem felejthetem, hogy első Intrátámban Váradon ellopták által vetömet fejér ruhámmal költségemnek jobb részét, mert nem vólt egy szolgám is, avagy Inasom is, magamnak a' Fejedelem körül kellett forganom, mellyet, a' mint azután de haszontalanul meg-tudtam: Egy Nagy Péter

*) vagynak

nevű Udvari Katona kérte vólt el, kiaz után Mondstoron lakott vala 's hala meg is, jádzi Ember vala. Egy Nagy András nevü ajton álló el-lopta vala mentémet is, azt váltságon adá viszsza, minden háló szerszámom egy fejér Velentzei 's egy köppenyeg vála, sok rétben fogtam azt öszve keskeny ágynak, hogy valamint puhább lenne. Azonba két agarakat biza reám a' Fejedelem igen Kedveseket, Hóka és Kormos a' nevek, a' kiket Kornis Sigmond adott vala, az után többeket is, annyira, hogy vólt néha hat 's hét is, egyszer nyóltz Agara vólt a' Fejedelemnek, gondviselésem alatt, mivel tudta a' Fejedelem, hogy igen vadász Ember a' Fejedelem is, 's igen szeretem a' ebeket: az a' baj, hogy szolgám nem vólt, hanem az Ebek prémondájára vettem magam mellé egy Horvát Szabó János nevü Legényt, ki Fagarasban telepedék az után. De az emlitett két Agaraknak magam adtam enniek, akkori időben nem szegyénlettem, mint mostani némelly tsak köz ember Gyermekiből álló Inasok is. Mikor helyben vóltunk, ház seprést, tüz rakást is, és mivel gyalog árnyék széket hordoztunk vélle, annak ki-öntését, tisztitását, haragudtam, veszekedtem egy Pap András nevü Inas társomra, ki szegény Legény gyermeke vólt, tsak hogy Atyja a' Fejedelemnek Uraságában szolgálta vólt, 's meg-halván, árva fiát azért tartotta, midön ki-kellett öntenünk, ottan ottan el

kadta magát. Vala pedig illy rendtartás is: hogy egynéhány Fő Emberek Gyermekéből álló Inassait maga lován merő pántzeloson, azon felyül Pántzél szoritó virágos veres bársony, virágos szoros Zubbon, avagy szoritó Mentétske könyökben varrott, Szkofiummal varrott bársonyos Tegzesen, Szkofiummal varrott bársony nusztos süvegesen jártatta, mert igen tsinos, és Királlyi Pompás modos maga viselő Fejedelem lévén, ahoz képest Udvart-is tsinost tart vala.

Engemet is ollyan formán jártattak nehéz járó lován, a' szerszám igen meg-vert, fárasztott, annyira el-badgyattam néha, hogy midőn a' készülőt verni kezdették, olly nehezen esett, mintha engemet is vertek vólna, nem vólt pedig szabad a' Fejedelem lovain egyebűve járnunk: meg-is betegedtem vala hideg leléssel egy ideig, nem lévén szabad a' Fejedelem lovain egyebűve széllyel járnunk, hanem tsak maga körül. Ezen felmenék Csatára a' fen emlitett Szolgámnak Morgondainak egyik paripáján Katonákkal, mert vala vezetéken is egy lova, ott kitsinyben mulék, hogy el-neu lövének, mellyen nem kitsinyben szeppent vala meg még az Atyám szolgája is, mellyet a' Fejedelem meg-tudván, mivel nem régi szolga is vóltam, akkor elsőben tsak pirongatás esék rajtam. Ez vólt első Próbám a' katonai játékban.

Al mint fellyebb irám, midőn a' Nagy Szombat Város mellett lévő Templomban szorittatott Németekre indulnánk, ekkor is másodszor ugyan a' szolga lován előljáróban ellopván magamat, ott nyargalózván többekkel a' Templom körül alig maradék, hogy el-nem lövének Muskotéllyal, mellettem lévő katona lován esék, el-érkezvén a' Fejedelem 's azt is meg-tudván, akkor kevésbe mulatám-el magam-is az ütögetést; de a' szolgának meg-igérteték, ha többször lovat ád alám, nem is adhatta, mert ottan hamar el-lopák azt a' jobbik Paripáját, azon szegénységemben meg-maradott kevés pénzemből is ugyan mást szerzettem vala néki.

Itt a' Fejedelem Magnanimitássa tettszék ki és resolutussága, mert oda érkezvén sátorát az hol fel-vonák, ebédhez ülvén, sátorán egynehány muskotély golyobis járt által, sokan tanátsolották, hogy félben hagyná, hogy tovább költöztetnék, de tsak contemnálá; tul maga sátoran Pentreházi István hires vitéz ember sátora lévén, abból ebéd felett asztaláról egy czipót el-sodrott egy muskotély golyobis, de embert nem sértett.

Véget vetvén azért azon Németek dolgában, és maga bé-szálván Nagy Szombat Városába, a' derék hadak pedig a' város körül Kornis Sigmondal, ki maga Fő Generalissa

vala az egész Hadaknak és Horvát István Mezei Generalissát egy része hadával által küldé a' Fejér Hegyen Morvára, a' kik szemben találkozván a' Császár ármádiájával, kinek az emlitett és már ruinháltatott hadnak nyomán kellett vólna jöni Nagy Szombat felé, kezdettek rajtok kapdosni derékason. mellyet eszében vévén az Ellenség, hogy nem vólna bátorságos, meg-tére 's a' Fejér hegyre kezde fogni, szekér sántzban vévén magát, defensive fordult, és ballagott a' Morova vize mellett alá hodolni felé és oda felé közel meg-ágazván a' viz, szállott a' két viz közzé, kisérvén rajtok kapdosással a' Magyar hadak nem árthattak derekast neki. Ezt a' Fejedelemnek értésére adván, maga is indula Nagy Szombatból a' derék hadak kal elöl járóinak segitségekre, érkeztenek vala segitségre Török hadak is, kiknek Szerdárjok egy Szárhos Ibrahim Bassa Bosznai Bassa.

Ekkor rajtam illyen dolog esék, hogy a' féle állapothoz tudatlan lévén, mivel a' szó ugy vólt, hogy egy hét alatt való késedelemnél több oda nem lenne, viszsza jönénk N. Szombatba. Én is az el-lopottak után a' mi Fejér némütskét szerzettem vala, ott hagyám, 's amoda talám három honapig lakván, igen meg-tetvesedtem vala; azután meg-tudtam mit tégyen a' féle ha mikor néha egyszer mosathattam, akkor a' Jantsi Inginek

ginek a' mellyet hivnak vettem reám, 's a' mezitelen testre a' Dolmányt és Nadrágot. Vők a' kotya vetyén igen szép lepedőt, hogy abból tsináltassak, meg-látván Nemes Tamás Uram, akkor Fő Konyha mester vala, kivánná töllem pénzen, 's ajándékon adtam, mert Barátságára szükségem vala; az után majd fogytán a' Dolognak ismét valami temérdek gyóltsot Szakoltsára küldöttem bé valami ott való Aszonynak, nem tudván a' Magyar formát, minthogy a' Németek Inget nem gatyát hosszat, szük ujjut viselnek, olly szoros gatyát tsinálának, alig ülhettem Lóra benne, de tsak meg-kellett lenni, Inget is alkalmatlant; Igy tisztulék a' mint lehete a' szürke marhától.

Mikor azért közelitettünk vólna a' Morva vize felé, meg-szállván a' Fejedelem Táborostól, ebédgye *) felett érkezék hir Kornis Sigmond és Horvát István Generalisoktól, hogy az ellenség meg-értette vólna a' Fejedelem jövetelét, és a' Morvának innetső ágán lévő hidat el-égetvén meg-indult és Hodolihoz kezdene költözni által, ebédjét azért el-hagyván a' Fejedelem, mingyárt **) Dobot ütette, és indula maga tsak körülötte lévő udvari népével, míglen a' több hadak érkeznének, érkezvén a' viz partra, a' hidon

*) ebédje.
**) mindjárt.

által nem mehete, azonban a' Moldovai, Havasalföldi hadat, melly állott circiter 4/m emberből parantsolá által költözi, a' Magyar hadakat felült seregekben tartván, kinek Szpatárjok egy Mihály Szpatár Havasalföldi termetes ember, de rosz vitéz vala, revet találának ugyan roszszat de ki menő partja igen nehéz vala, a' ki mint ki mászhatott, azon mentek a' Kurtányok, kevés kinek Tegze meg-nem merült, maga az emlitett Szpatár tsak a' viz közt állván onnan hajdagatott, a' Fejedelem a' viz partról eléggé pirongatta, de tsak hijában, nem mene által. Magyarok pedig Seregestől nem bocsáttatának, hanem tsak Szálingóban mentek valahányan. A' Fejedelem étkeinek Borsolója jó Nemes Ember, vitéz Ember Teke Sándor itt vesze-el, a' Nemesség többire békével által költöztek, mert a' Magyar hadnak igen alkalmatlan szoros berkes hellye vala a' két viz között.

Itt nékem is harmadik próbám igy esék: sok kérésemre a' Sogorom Szalántzi János, kivel jegyben vólt az oda fel emlitett Hugom Erzsébet, adá alám egy jó erős Deres Paripáját, kin el-lopván magamat akadék Fekete Lőrintz hadabéli jó Lengyel 's egyéb Nemből álló Katonára. E' Fekete Lőrintz noha Magyar Nemzet, de Lengyel Országban lakván, nevekedvén sok ideig más egy igen vitéz Fekete István nevű Magyarral ki-

váltképen hiresedett vólt el: melly Fekete István a' fen-emlitett időben midőn Bethlen Gábor Szkender Passával Moldováig a' Lengyelek ellen való Expeditiokor ment vólt Lengyel Országba, mert sok tsintalansági vóltanak, sokat el-szenvedett a' Fejedelem néki, mint jó Katonának, de már meg-esett vólna. E' Fekete István tselekedett tsudálkozásra méltó vitézségeket Huttinnál midőn Oszmány Török Császár a' Lengyelek ellen ment vólt, kiről lészen hátráb emlékezet. Az emlitett Fekete Lörintz maga-is, jó betsületes, és nem is bátortalan de igen termetes ember vala, az után Erdéllyben telepedék Somborra, jeles Gyermeki is vadnak. Ezzel jöttek vala ki valami 300-ig való Lengyel, és oda bé-hadakban forgott, lakott Horvát Rátz, Közösleg többire Lengyel; vóltak Magyarok-is vitéz Legények, jó fegyveresek, paripások köntösösek Fejedelmi fizetésre. Ezekhez akadván Én is által vergödvén a' Morva szakadékján veszödtünk, ellenkeztünk tartoztattuk vólna az Ellenség menelit, de az erdös Berek közül sürüen lövén nem árthatánk, azok bennünk sok károkat tévén el-menének: Én akkor is tsak nem oda veszék, mellyet is a' Fejedelem meg tudván a' Sogoromat is el-tilták és mindeneket, hogy Lovat alám ne adnának és igy az Expeditio alatt külömben nem járhattam külön, hanem tsak a' Fejedelem körül.

Az Ellenség annakokáért Hodolin vára és város alá a' Morva vize mellé bé-sántzolván magát a' mező felöl a' vár és viz lévén erössége, a' Fejedelem is a' derék Morva vizén hidat köttete által, és által költözvén, obsideálá a' sántzban szorult Német Armádáját a' Császárnak, kinek Generalissa vala Hieronymus Carafa Comes de Monte Nigro, de közönségesen tsak General Nigronak neveztetett: sok Nemzetű Urak és Officérek valának vélle; és mivel az Ellenség hartzot a' mezön nem adott, meg-ostromlani pedig az erös sántzban az igen tüzes népet, kinek Lovassa kevessebb, gyalogja négy szerte is több azért veszedelmes vala, noha a' Fejedelem tetteté mintha akarná; De a' Török Hadatis semmiképen a' Morva vízen által nem szállithatá, annakokáért tsak erös obsidioba tarták az ellenséget circiter három honapig, annyira hogy élésből is meg-fogyatkozott; mert noha az emlitett várból igen táplálták, de a' sok nép igen meg-emésztè; ha a' Sántzból répára, káposztára, vagy valami egyéb élés kapásra ki-jött, mingyárt *) vagy el-kapták, vagy le-vágták, Lövö szerszámokkal is igen vesztegettette a' Fejedelem öket, a' mellett éjjel nappal nyughatatlankodtatta, mellyet nem álhatván, Tractára vévék a' dolgot: lévén

*) mindjárt.

Mediátor abanakkor Palatinus Turzó Szaniszló. Mellyre a' Fejedelemnek reá kelle lépni illy okokból: 1. Mert az idő is el-hídegedék a' mezőben lakást nem szenvedé. 2. Mert a' Töröket sem által szállásra, sem ostromra nem veheté, sőt mivel ordinarie ők Szent Demeter napja után hartzolni nem szoktanak a' Szerdárnak sátorát is nyakában vágák. 3. Mert a' Magyar Hadak meg-unakozván nem annyira meg fáradván, mint meg-tőltezvén prédával, ligen kezdettek vala zugolódni, és békételenkedni; ki miatt a' mint hallottam szájából nagy busulása vólt a' Fejedelemnek, tsak az egy uttal engedné Isten bóldog végét dolgának, soha többé szidva mondotta: az illyen 's illyen Nemzétivel delig dologhoz nem kezdene. 4. Mert immár egy darab földig el-vesztegetvén az élést igen nagy meszünen kell vala sákmányolni, melly mind igen fáradságos, mind pedig nem is bátorságos vala, ha az hadnak sákmányra léte alatt, kit rendesen ben-tartani nehéz vala, az ellenség vagy Béts felé, vagy Taborunkra indult vólna; meg-kelle azért békélleni, és Induciákat tsinálának a' Tractának végéig, 's az obsidio solváltaték, 's az ellenség el-bocsáttaték, kinek éhség, Fegyver miatt já ha negyed része maradt vala, kikkel a' Fejedelem is szemben lőn, és az obsidio alkalmatosságával 's szemben lételével történetnének illyen nevezetes dolgok;

1. Hogy midön a' Generál Nigro sok mellette lévö nagy emberekkel, Officérekkel a' szemben lételre a' sántzból ki-jött vólna, a' Fejedelem is sok szin néppel az hagyott közhellyre közelitettek vólna, igen frissen lévén mind maga mind pedig maga tollason, tettszett, mintha a' lóról ló-szállani akarna ö is, mellyet a' Német Generál is tselekedni akarván Lováról le-szálla, a' Fejedelem pedig Lova hátán maradt, ama pedig confundáltatván, mind a' splendort látván, mind pedig az alatt számtalan harsogást, agy lövések körül állo sok szinnépek láttatván 's hallatván, gyalog marada 's ugy foga kezet a' Fejedelemmel, 's köszönté, melly miatt igen nagy Disgratiában esék Nigron a' Császár és a' Tanáts előtt 's egész Udvara előtt, hogy Császár reputatióját szemei előtt viselni nem tudta, kinek képét az Ármádában viseltete, a' Generalisságtól privaltaték, kit az után láttam magam is Bétsben: ott tekergett büszkelt egy szép Frantziané után, a' ki el-hiszem adománnyáért, a' mi jó szótskát adott, 's kedveskedett néki, mert egyéb iránt rut fekete, himlö hellyes és vén ember vala, és igy tsak azon despectusban marada halálig.

2. Ki menvén a' Táborról a' Fejedelem, tsak hamar oda szállásunk után, hogy a' sántzot contemplálná, midön egy helyben

meg-állapodék, a' körülötte lévőknek el-oszlását parantsolta ugyan, hogy Csoporthoz Agyuval Torotzkal ne irányozhatnának; mindazonáltal egynehányan nem meszsze lévén kerülötte; tsak az elött harmad nappal Holitz*) nevű várat meg adván, annak Kapitánya el bocsáttaték, a' Fejedelemmel szemben lévén, ki a' sántz béliekhez menvén Perspectiva által meg-nézé a' Fejedelmet, 's hozzá igazitvan két Torotzkokat, nem vólt fellyeb két Kopiánál, háta megett Fodor György nevű Fő Ember Udvari szolgának, kinek viszont én állottam háta megett, lovát ugy lövék, hogy oldalárol a' kardot elsö karikajánál, mentéjét, Dolmányát el-sodrá, és a' lónak elsó lapotzkáján által szakasztá a' golyobis: más golyobissal Huszár Péternek lovát el-lövék, ki akkor én rendem szerint velem együtt bé-járó Inas vala, a' Fejedelmet sokan falángaták Uri Rendék, de tsak contemnálá és igy felele: Hol láttátok vagy hallottátok, Ió Uraim! Hogy Királyt vagy Fejedelmet öreg lövő szerszámmal el-löttek vólna? mind azonáltal tsak abban nem hagyá szándékát, mert tsak aba köpenyeget, közönséges süveget vévén, abban kerülé 's nézegeté meg a' sántzot 's tön Dispositiokat.

3. Hogy egy egy éjjel ki-ütven a' sántzból az Ellenség, az honnat valami fel-emelt sántz

*) Holitsch.

töltésből löttenek reájok. Kitsinyben mulék hogy mint az ott lévő lövő szerszámokat el nem nyerék, ott hagyván Berendi nevű Német Tolmátsát a' Fejedelem, annak is fejét lötték, 's meg hala, de a' Táborrol segiték meg öket.

4. Egy Farkas Gábor nevű Mezei Hadnagy tsudálkozásra méltó vakmerőséggel egy éjjel öt vagy hat Katonával a' Morva vizén által usztatván a' sántzra, ott nehány fejet vettek, sebhettek, 's annyi tüzes nép közül egynek el-veszése nélkül vísszsza jöttek.

5. E' Sántz körül lötték vala farban Petki Istvánt ki akkor étek fogó vala, mostan Fejedelem Hopmestere, és Csiki Kapitány Horvát Istvánt is ezen Expeditio alatt, de nem a' sántznál farba lötték vala. Puskás János Mezei Kapitányt is e' szerént.

6. Az ide elébb nevezett Paris Pál is, ki mint egy Comissarius vala a' Oláh hadaknak minthogy ugyan Oláh Fi is vólt egy Korban a' sántzból ellenkezni ki-jött Német Rajtárokat többekkel együtt meg-nyomván, és szinte a' sántzba bé-üzvén annak Kapuján annyira ment, hogy kezebeli Tollas botját bé-hajtotta egy Ntmet után a' sántzba, belől sürüséggel álván 's lövén a' számtalán muskotélyos, annyi lövés között is békével eljöve.

7. Az oda elébb Dési Hartznak alkalmatosságával emlitett Kamuthi Balásnak a' Fejedelemmel lőn illyen tréfája, hogy a' Fejedelem bé-gyüjtetvén az Hadaknak Fő Tisztviselőit, meg-parantsolta nekiek, hogy kiki az alatta lévőknek intimalná, 's inducálnák arra őket, hogy az ostromhoz szállanak gyalog a' Lovas hadak is, igérvén kinek kinek rendi és állapotja szerént való Hó pénzt, Nemességet, kinek egyéb kegyelmességét, és hogy a' sántzban hányatando veszszö nyilakot-is kötnének, ha az ostromnak kellene lenni, mellyre többek is ajánlván magokat: Balás is monda. Kész vagyok ugymond kegyelmes Uram én is mind alattam lévőknek intimálni (mert az Erdéllyi Vármegyének ő vala akor Generálissok) 's mind magam is gyalog szállani, tsak egy dologból való könyörgésem vagyon, Felséged halgassa meg: Felele a' Fejedelem: mondgya *) Kegyelmed, meg halgatjuk. Balás monda: Seregben menvén hidon, szellyül nem járok; megvert futó hadban utól nem maradok. Ostromnak elől nem megyek. Ezeket ha lehet el-távoztatom: azért Felséged is tsák azt ne kiványa **) hogy hitemet meg-szegjem; jelen lészek magam is, nem is utol az Ostromon, de elől egy átalyában nem mégyek az

*) mondja.
**) kivánja.

után; a' Fejedelem a' tréfát mind maga, mind többi hallók, sok nevetséggel mulaták; a' Fejedelem illy választtön: Nem kénszeritjük ugymond kegyelmedet hiti megszegesére; hanem támasztjuk 's hadjuk tsak a' maga emberségére. Ez noha tréfa, de ollyan állapotban valóban observalásra való dolog.

8. A' Fejedelem illy szerentsén is forga akkor, hogy egy alkalmátossággal a' Morva szakadélyán lévő hidon menvén által, az hid egy hellyen meg-találván lyukadni, lovának láha belé süllyedett, el-dök vergödvén, a' Fejedelem nyakra före le-esék a' magos hidról a' vizbe. Egy Szegedi István nevű Kengyelfutoja minden tatozkodás és cunctatio nélkül töstént ugrik utánna 's meg-ragadá Köntösét, 's maga is segitvén néki mind ketten talpra állának, mert nem vala nagyobb mélysége mint tsak válla hegyig érő, az után többek is a' part felől kerülvén menének bé. De a' Fejedelemnek nagy bátorsága látszék e' Cásusban is, mert semmi Confusio és alteratio benne nem esmérteték, a Kengyelfutót meg-nemesité, örökséget és ehez Portiót conferált vala, azon kivül köntöst, pénzt és mindenképen hóltáig jó Ura lön, sok vélekés vólt a' felől, rosz Omennek magyarázván sokak; de azért Isten jó végét adá dolgának.

Ezek után a' Fejedelem Morvából az Hadakkal vissza fordula Nagy Szembatba a' a' Fejér hegyen által; hogy a' Tolvajok egynehány hellyeken ütötték-meg az hadbélieket, néhott tettek is károkat kivált a' Szekerekben, Somollyának Városában evék egy ebédet a' Fejedelem rettenetes kegyetlen hideg időben, az Hadaknak sém be szállani, sem kerteket, gyümölts fákat égetni meg-nem engedteték, kün vóltak addig, mig a' Fejedelem vendégeltetett a' Várnak Urától. Onnan Nagy Szombatba menénk.

E' Somolyában rajtam a' Vendégség alatt illy tréfa esék, hogy igen jó egy bokor vidra bőr kesztyümet el-lopák, mivel a' Fejedelem körül forgodván le-tettem vala a' házban, ollyan szörnyü hidegben valóban rosszul esék.

Nagy Szombatból a' Fejedelem a' Tractára Követeket botsáta, maga Udvari hadával és a' Gyalogsággal a' Várban marada, és a' Városba szálla, a' több Hadakat kvártélyúl Falukra rendelé a' Török Tatár hádakat is a' szerént akarja vala, mert vala Tatár is is két vagy három ezer: Hatziki Passa vala elöttök, bé-gyüjtvén öket eléggé intimálá, hogy várnak végét a' dolognak, mert az ellenség meg-értvén el-meneteleket, kenényebb lészen a' Tractában, azok-is szemben tetteték meg-maradásokat, de ki men-

vén tsak meg-indultak, a' Fejedelem a' Vág vizén a' hidakat öriztette, hogy el ne botsáttatnának; de azok revet találván az ebek tsak el-mennek; a' Fejedelem is hirt tévén a' Magyar vég házakban reajok gyülekezének és Ersek Ujvár tályékán meg-vervén öket, sokat le-vágának, többek között Kliszi Béket is el-fogák, ki igen dali Ifiu Legény vala; az után mi is nem merészlénk sokáig Nagy Szombatnál kvártélyozni, az élésis meg-szükülvén, menénk Besztertze Bányára*), ott egy ideig lévén, az Erdéllyi hadakat-is nem tarthatá; el-kelle bocsátani: az után maga is alá indula Kassára. Melly nap ki indulánk valami igen nagy havasos Erdőhen kelletvén által mennünk a' sok szának, szekerek miatt oda rekedénk, és az havas közt az utban egy felé is ki nem meheténk a' rettenetes hó miatt, ott hálánk, a' Fejedelem paripán tsak valahány magával kitörtete Falura.

Más nap mi is onnat Rosenbergre, Tizenhárom Városokra etc.**) Kassára Ez uton láttamlovon ülvén meg vette a' Fellejtárt az hideg halva esett le, a' Német Czirkáló fen álva fogyott meg 's holt meg. Kassán kitelelvén az alatt Tavaszal bémegyek Erdélybe, mert az alatt a' békesség is meg-leve, végbe mene, és tsak

*) Besztertze Bánya, Neoselium, Neusohl.
**) Szepességben.

az hét Vármegye Kassával életéig Munkátsal, Tokaj, Etsed maradának a' Fejedelemnél: ki summában, ki örökben, a' mit elkaphatánk a' Bánya Városokon, Pénzt, Ezüstöt, Rezet, Aranyat, azt el-hozok.

Én reám az egyszer esvén a' nagyed napi hideg, noha mind Stugnatzki *), Bajnoltki **) Váradi Feredőkben probáltam, orvosságokkal is, de mind háborgatott nyóltz holnapokig: Erdéllyben inedia és ér megvágatásával hagya-el. Erdéllybe bé-menvén hellyben voltunk 1624-dik Esztendőben, mellyben Én is töltöttem el a' 17-dik Esztendőmet (Anno 1624. aetatis 17.)

Anno 1625 midőn fordultam 's jártam vólna 18-dik Esztendőben, a' mint reá emlékezem, vagy végén Juniusnak, vagy kezdetén Juliusnak inditá a' Fejedelem Követét Cancellariussát Kovatsotzki Istvánt, Fő Komornikját igen kedves emberét és Rokonságát is Mikó Ferentzet, egy Német Kapitányát, ki a' Jágendorffi Herczegtől Joannes Georgiustól maradtt vala, látott hallott betsületes vitéz embert, 's Tanátsost is, egyszersmind Schulltetus nevű Doctorát, az emlitett Német Kapitány neve Quad vala, kit töb hellyekre

*) Stubnai.
**) Bejmóczi.

is jártatván a' Fejedelem: Egy korban a' Sveciai Királyhoz is Gustavus Adolphushoz expediálván Lengyel Országon által, akkor Sigmond Király arestáltatta vala, el-vévén a' Leveléket is; de fel-szakasztani nem mérészeltek, viszsza küldték vala minden Levelestől: egy Secretáriussát is küldvén Fő követségben a' Fejedelemhez: Igen nagy kevélyen jöve, a' grádicson fel jövén, meg-pihenésére az Audientia ajtó előtt akarván leültetni, meg-haraguvék; hogy ő nem ül a' Fejedelem ajtaja előtt mondván Erdélyben, és bé-vivén a' Hopmester andientiara, ott is nagy fuvással, negédséggel süvegét feltévén a' Fejedelemmel kezde pattogni, kin a' Fejedelem is commoveáltatván, szokott állo hellyében is meg nem álhatván kemény szókkal felele nem hízván végtére a' Cancellariussára a' Tolmátsságot, felele: Regem tuum honoro, sed non metuo nec amo, Rex enim tuus non est meus Dominus, quoad Titulum Rex me major, sed minoris authoritatis in Polonia, qua ego in Transilvania Princeps; neque in toto orbe est famosior. Ezen kivül válaszok is lettek: kin amaz confundálodván el-butsuzék, alá méne, illy gyalázatot ejtvén rajta a' Fejedelem is, hogy becsülettel hinton solennitással kisérték vala fel, 's azt el-vévék, nem adák alája, szerentsével magának is Lovat hoztak utánna, azon minden solennitás nélkül bocsáttaték alá. Ha él vala, meg is tsufollya vala Beth-

len Gábor kiről talám ide hátrébb fog lenni emlékezet. A' fen emlitett Németh Kapitány Quad, egynehány esztendökkel azután meghalván Fejérváratt, a' Fejedelemnek úttya lévén, engem hagyott vala hátra, eximáltattam vala Bélét ki-vettetvén: kinek büsü miatt, a' borbély ki vele bajlodot meg-betegedett és meg-hala: nékem is tsinált vala Alteratiót, de fö borral: erös Aqua vittaval meg-gyöztem testemet, 's meg-tartaték a' Fejedelem vissza jött 's tisztességessen temeteté, maga is jelen lévén a' Fejérvári Schola lévő Kis Templomban.

A' meg-irt követeket azért expediálá a' Fejedelem illy tanusággal, hogy elsöbben a' Római Tsászárhoz mennyenek és meg-látván kissebb leanyát, néki feleségül ha láttyak, mingyárt szerezzék és kérjék: kit azután Lengyel Király Uladislaus Zsigmondnak nagyobbik fia vett vala, e' sem igen szép de a' nénnye rutabb, azt a' Fejedelem nem akarta amazt emennek elötte nem adták, az öregbikket azután vévé a' Bavariai Elektor maga hatvan három esztendös korában a' menny asszony harmintz három lévén meg is azután egynehány gyermeket lön, azt beszéllették, hogy Skorpiokkal hizott Kappanokkal élt, talám abban vólt valami virtus arra való. Hogy ha pedig az nem succedálna, annak utána mennének a' Brandeburgumi Electorhoz a' Császár Interpositiója áttal, Georgi-

us Wilhelmushoz; Huga Catharina el-jedzésére, simulált is szegény Fejedelem a' Religio dolgában, hogy azzal-is kedvességet és hítelt szerezhetne, akkor tsináltatott a' Fejérvári Templomban uj Prédikáló széket, és akarja vala az Orgonát is, de el-mulván az Házasság, el-nem készülenek azok-is, Religiojára nézve nem adák néki: noha más tisztességes szint tsinálának neki. Bizony dolog, ha az Házasságbéli szövetség végben mehet vala, hihettenek vólna egymásnak jó fundamentommal Török ellen való Hadakozásban is elegyedni kész lett vólna; kiben azután én is néhány utakat tettem, a' mint hátrább meg-emlitetik.

Mint hogy pedig nékem Természati hajjandóságom vala a' Peregrináláshoz, a' Feledelem fel-küldvén Bethlen Péter Groff Eöttsét, az öreg Bethlen Istvánnak kissebbik fiat az Imperiumba, Galliába, Romába peregrinálni, azzal én is el-akarok vala menni el-is készültem vala; de a' szegény Anyám Néném, Atyámfiai addig siránkozának az Atyámon, míg meg-változtaták: bizony dolog, el vólt vala magamban titkoson tökélve; hogy mind Hispaniakat, Indiakat megjárjuk, viszsza ne jöjjek a' Gróffal noha a' Gróffnak nem használá a' Peregrinátio, Corrumpáltatván erkölcse semmire kellö ember lett vala, nem mint a' Báttya Ifiabb Gróff Bethlen István, Kit-is oda fel mind Academiá-

miákon tanítata, mind peregrináltata a' Fejedelem, Pétert is a szerint, és mindenik mellett derekas emberek valának, de az öregbik igen virtuosus, mind okos mind bátor jó emberré vált vala, Kár lön igen ifiu korában meghalása Váradi Generalisságában, Feleségül vette vala Szétsi György Leányát Máriát, kit az után Kun István vett vala, elhagya Urát, Harmadszor Veselényi Ferentznémostani Palatinusné lön, Gyermeke egyiktől sem lön. Péter pedig vette Illyesházi Gáspár Leányát Katát; ennek sem lön Gyermeke. El-mavadván azért ez uttól, ismét alkalmatosság adatván kéredzém a' Fejedelemtöl, és igen örömest botsáta, mert gyönyörködött igen abban, a' melly Haza Fiában jó indulatot látott, bizony valóban is Apjok vólt, nem külömben tanitván, oktatván szegény bennünket, mint jó Atyafiait; látni, hallani örömest küldözött, segített maga költségén; ha mikor Követségek érkeztenek, annak halgatasában adhibéált, noha titkos Követségeket titkos hellyekről hallattatta, közlötte velünk némelyekkel; igy azért örömest el-botsátta, hozza készite, segitte, és instruála is mit lássak, mire vigyázzak; abban az állapotban, noha én tsak gyermek valék, sok utakat, országokat jártam nagyobb részint mint a Fejedelem költségén; mindazáltal soha az oda járásomnak ideje alatt is fizetésem el-nem tartatott; hanem szintén

ugy ki-adatott szolgaim kezekhez, mint ha hon lettem vólna.

Fel-menvén azért a Császárt nem Bétsben hanem Német Ujjhellyt találok valami pestilentia miatt, az hol ött hétig lakánk; itt nagy bajom lön; mert nem lévén több egy Paripámnál, a menö utunkban meg-is turosodék, ott helyben meg-is kehesedék, orvosoltatván tsak meg-nem hala, ugyan meg jára azon hoszszu utat; Vezetékem nem vólt, mert a mint lehetett tsak kevesebb lóval mentünk, a költés kiméllésért; nem succedálván azért a Leány kérés onnan indulánk Béts fele, Morvára, Slesiára, Lusátia, Vandalia szélin által Marchiában az Elector lakó hellyében Berolinumba, utunkat dirigálván Olmutzra, Nikespurgra, *) Braszlóra **) és több nevezetes Városokra.

Bétsbe érkezvén engemet Vendégségbe hiva Hoslinker nevü Ur Ember, igen becsülletes vén Ember, ki Erdéllyben is lakék, mikor exulálták vala öket sok Morvai, Slesiai, Cseh Országi Hertzegi és Uri Embereket, Császár ellen való Rebelliók idején, ott mind az Atyámmal esméretes lévén, jó akaratját is vévén, magamat is esmérvén, igen nagy

*) Nikolsburg
**) Breslau, Vratislavia.

szeretettel látá 's vendégle, lévén kettö de kiválta kissebb igen szép leánya, kivel is gazdálkodtatván, köszöngettetvén mint a fele ifiuságbéli nyalánkságban én is örömest mulattam; azonbana' Követ Urak meg-indultanak, hiremre lévén, én is el-butsuzám 's menék-is a Bétsi Hidakra, mellyek a Dunán vannak, érém-el az Urakat; szolgam elöl el-ballagván találkoztanak a Hid végén valami Horváth Országról sövö szekeres emberekre, kik veszekedvén, a többekkel együtt az én boritas szolgám is az Urak ott a hidon le-vonatván jól megverték, ki fel-ülvén lovára nagy haraggal, szitzókodással részegen el-rugaszkodott, esküvén, hogy tovább nem jö velem a Vereség miatt, kit akkor én magam észembe sem vettem, egykorban értésemre esvén vóltam igen nagy búsúlásban, mert szolgám is több egynél nem vala, ollyan utamban: Költsegem is fejér ruha eszközömmel lova farán lévén, el-maradasa nagy alkalmatlanságomra vala, után menvén azért sok idö mulva, kérésem, kiáltásom után egy erdöről jöve alá, 's nagy bajjal beszéllem le furiajat az hitvan Embernek.

A' fen emlitett uj hellyben szoktak tsinálni igen jó Szablya és hegyes tör vasakat. Én is tsináltatván egy nehányat, többi között egy kard vasat, foka felöl aranyal meg-

verettem egy darabig nevemet, Esztendő számot és ez Sententiát verettem vala reá: Honestum pro Patria mori. mert még Gyermeki állapotomban is buzogván az Hazának és a Betsülletnek szeretetével, melly kardom viselése mellett minden betsülletet, jó hirt nevet, Isten segedelme után szerettem 's kerestem vala, szerentsésen viselvén 's tisztességessen sok jó 's gonosz állapotokban mind eddig; hanem az mostani boldogtalan hadban vesze velem együtt így: és eddig vólt határa a jó Isten tettszésének.

A' felyebbirt moddal mig szolgám elő keresésében munkálódnam, az alatt a Követ Urak messze haladtanak, kiknek nyomokat követtem a mennyiben lehetett, mint annyi Országok után sok jövö Embereknek nyomok után legnagyobb nehézség lévén, a nyelvnek nem tudása-miatt, egykorban el-tevellyedém egy Falunal, az hol a karám keresni a' Pap házát, avagy Schollát a Templomhoz közél, hogy Deákul kérdezösködném; mellyet látván a Falubéliek, hogy nyelvet nem tudván tsak másod magammal szévedezek ott, kontösömröl esmérvén és Lovaink szerszámáról, fegyverinkről, hogy Magyarok volnánk, egyéb iránt is az elött nem sok idövel azon Földön pusztitvan a Magyarság, igen rosz affectussal lévén hozzájok, kezdének gyülekezni dorongokkal, fejszékkel, eszembe vévén rosz szándékokat,

ki-rugaszkodám által a falun, azonba el-setétedék az idő, az utból ki-térénk kevéssé akarván kopároztatni Paripáinkat, miglen meg-virradna, hagyván szolgámnak hogy vigyázva lenne ő is, én is Lovamnak fékeszárát kezemhez tartván, egykorban lovam kezde fülelni, vigyázni, én is ahoz képest halgatozni, tehat feles emberek jöttenek ki a Faluból utannunk a meg-fogásra, ha ölésre nem is; fel-költvén szolgámot lovakra ragadozánk 's el-szaladánk, másutt le-szálván virradánk-meg. Vóltam felette nagy busulásban, utánnok menni követeknek nem tudtam, kérdeskedni sem tudhattam nyelveken nem értvén, viszsza pironkodnom Hazámban halálnál nehezebbnek tartottam, a gyalázatra nézve; resolválom magamban, hogy Hazámba viszsza nem mégyek, valamint járok. El-fogván azért iranzás képpen egy utom vin egy mező Városotskára, holott bé-menvén az uton laték Kovats Mihelyt, és abban mivelö Kovátsot; noha nem vala szükségem reá, mindazonáltal Lovamnak ket patkojat le-hagyám vonatni, és ujjolag patkoltatni, szolgámot ott hagyván, magam gyalog el-menék a Templom felé, 's ott a Pap Házát fel találám, bé menvén Tanuló házában van a Pap Catholicus, azzal Deákúl beszédbe ereszkedém és a Magyar követek felöl tudakozám, a ki mondá, hogy

hallotta el-meneteleket, de nem azon Városfelé, hanem Nicelspurg*) felé mentenek más uton, mind azáltal igen mostoha modon kezde beszélleni az Erdéllyi Magyarok és Bethlen Gábor felöl; nem is tsuda: mert azon Városon is meg-tettszék a Pusztitás és magam is simulalam magamat Császár Magyar Cancellariussa Szennyei István Szolgájának és a követek után küldöttnek lenni, mellyhez képest jó kedvel lön hozzám a Pap, és igére Kalauzt, valamelly Faluig, ebédet készítteté is és igy Lovamot oda hozatám a patkolás után, Isten fizessé a jámbornak jóltarta: Egy Inassát ló farára ültetvén egy Faluig útat mutata, azon Inas ott egy jó gyalog Kalauzt szerze fizetésemert, a ki szinte Nicelsbugba vezete, ott értem a követeket. Az Úr Isten igy vezérle, oltalmaza mind a veszedelemtől, mind a gyalázattól; Kiért buzgóságossan is könyörgöttem a szerint adván hálakat is ő Felségének. Ez helyben lakik vala a Morvai Kardinal Ditriczstein **) Kisded vén Ember, a ki nagy betsülettel látott 's vendéglett is.

Innet el-menvén Slesiában által Lusatiában egy Városba, kinek nevéről el-felejtkeztem, mind pedig Possessorának nevéről,

---

*) Nikolsburg
**) Districhstein.

nagy Ember, ugyan Herczegi Ember vala, Istállójába vitt, holott szép tsinosan tartott lovait mutogatta, onnat gyönyörüséges szép kerteit, mind virágos, fátzános vadkerteit sétáltata, azutan szép agarait, madarait, azután vitt fel igen frissen épült 's öltöztetett Házaiba, holott kevesse lévén, beszélgetvén, az alatt az Ebéd el-készülvén elfogtak, 's kivivén ebédlő Palatójaba, kijövenek, édes Öreg Attya Tisztes öreg Ember, Felesége igen szép ifiu Aszszony, három Hugai igen szépek 's frissek ki-jövének és velünk ebédhez ülének, igen betsülettel es pompásson vendégle bennünket. Itt láttunk mi Magyarok elsőben ollyan Asztali öltözetet, hogy mellyjek mezitelenek legyenek, mellyekre itas is, egyéb aránt igen Venereus Ember a szegeny Mikó Ferentz igen sokat átsorga, de tsak száraz Kortsomája lön, ő szegény minden szépet örömest szeretett vólna, de ötet nem, mert az Isten ostora volt rajta, hogy szerelmes szivet adott vólt beléje 's ahoz rut termetet, mert Kisded, igen szörbe borúlt, szöke, kék szemei valának egyéb aránt is névvel Unitarius, de valósággal semmi Religiója nem vala. A' Pápistaságban a Purgatoriumat és a Czeremoniákat jovallotta; Sidóságból a szombatot, kiből egyet, kiből mást, és Millenáriusi időket hitte, 's vóltak szegénynek sok superstitioi, de e' világ szerént igen értemes, elmés, expertus, jó barátságu, Familiaris,

jó Haza Fia, nékem vér szerént is Atyámfia, egyéb eránt is igen singularis jó akaróm vala.

Midön Marchiába érkeztünk vólna, meghalván, hogy az Elector nem vólna Residentiájában, hanem más Barátainál mulatozásban, a két Fő Követ Ur között hasonlás és sok contentio lön ugyan gyülölséges, ki miatt egész napot is helyben mulatánk el, egyik álitván, hogy egyenesen mennyünk ad Locum Residentiae, másik azt, hogy az hol az Elector vólna, praevaléálván az ellen, arra indulánk, hire volt az Electornak, vigyáztatott, 's haza jött, és igen nagy pompával excipiáltatánk, és a várban szállitatánk Berolinum lakó hellyében a Sprea vize mellé.

Itt illyen Dolog esett: hogy midön első Audentiára mennénk, Mikola Ferentznek a Süvegéből a Daru tollakat a szél le-veté, jóllehet fel-vévék ugyan; de talám rosz Omennye lön, a jövendő Dolgoknak. Köszöntvén mind az Electort, mind pedig az oda hátra emlitett Fridericus Cseh Királynak egy tesvér Eöttsét, kit is az Elector tartott Exullévén, és egy Fejedelemi Báttyját is az Electornak: azután a Fejedelmi Aszonyokat és Leányokat, ott lévén Annya is Fridericusnak: azután a' Dologban eljáránk el-jedzők az Elector Hugát Catharinát, 's jó ideig ott

meg-nyugován, Haza fordúlánk. Ez Elector nékem is igen szép Arany Láncot ajándékozott vala, maga képére vert Arany függvén rajta.

Ez Házasságra a Fejedelmet vivé kiváltképen ezek: mivel igen (nagy) Méltóság, és nagy hir, név szerető Ember vala: hogy nagy Királyokkal, Fejedelmekkel, annál inkább Császárral való Sogorság által, mind Méltóságát, hirét, nevét, 's mind Birodalmát terjeszthetné, 's erősödhetnék állapottyában, és a mint hátrább is irám: ha a Romai Császárral való szövetsége végben mehet vala, a Pogányság ellen való hadakozásban, noha külsőképen igen szinezett, és kereste kedveket. De az nem succedalván a Brandeburgiai Házban házasodván, mind az Electorokért lévén Atyafiságosok többek is, nem csak a Brandenburgumi, de leg inkább a Sveciai akkori hires hadakozó Királyért Gustavus Adolphusért, kinek Felsége is azon Házból vala.

Haza érkezvén azért az Utból, a Fejedelem a Követ Urakat sok kegyelmességgel látá, engemet is azon Gyermeki mint sem Ifiui állapotomban, 18 Esztendőben jártomban, fő Innyaadóvá *) téve. Tiz lóra fizetést, azon kivül személly Pénzt rendele.

*) innia adó (inniadó), pohárnok; pocillator, pincerna; Mundschenk.

Expediála azért ujabban az el-jegyzett Fejedelem Aszszony alá hozására a Pactumok szerint, végezések közt Dotalitiumában a Fejedelem Aszszonynak Fogarast, Munkátsot, Tokajt bizonyos summákban, mellyekben maga is a Fejedelem birta, fel-küldvén azokról való Diplomát is azon követektől, azok pedig valának: Rákoczy György az öregbik, ki Fejedelem képét viselte a solennitásban, és mind a Juramentumat deponálta, 's mind a Matrimoniumnak külső árnyékát véghez vitte a Fejedelem Aszszonynyal ágyra kevés ideig való ülésekkel. Követek ismét Károlyi Mihály, Miko Ferentz, Kassai István, ezek és véllek több Fő Emberek, Urfiak felesen, és pompáson menének. Terminálták Kassára érkezések, és a Lakadalmi Solennitásnak napja Mensis Febr. Die 8-va 1626. Mellynek elötte a Fejedelem is jó idővel ki mené Kassára igen nagy készülettel, de a napra el-nem érkezének, mert az'utban a Fejedelmi Kis Aszszony meg betegedék himlővel egyéb testén sürüen, de az abrázatján alig tsaktiz szem himlő is ha költ, óltalmazván orvosságokkal is. Azután el nem mentem vala én az Urakkal: hanem meg hozván a Meny Aszszony betegséginek hírét, 's azon a' Fejedelem igen meg szomorodván, siettséggel expediála engemet idejében olly reménséggel, hogy nem

lévén találm olly derekas a nyavallya Rosemberg tállyékán *) fognám elöl találni; Instruála szegény, hogy szorgalmatoson megvigyáznám, a mint az elött is már láttam vala, ha a betegség valami meg-vesztegetést ábrázatjában nem tsinálté? Meg-indulék azért másod magammal tsak postán; de a Posta lovaknak szük vóltá miatt el-kelle hagynom Lötse tájékán, és tsak egyedül sietve continuálám az utat. Esék az utban illy dolog rajtam: hogy meg indultam vala Tatár nyeregben, mellyet nem tudtam az elött, hogy hosszas és szüntelen való Postálkodásra olly alkalmatlan légyen, melly engemet annyira meg-rontott vala, hogy ha még tsak egy nap kellett vólna continuálnom lehetetlen vólna egy vagy két napokon ne nyugodnám: szerentsémre azért Sz. Mihály nevü Falun túl, holott egyik Postahelly vagyon, találkozám szembe Petki Istvánnal, ki is Postán a Fejedem Aszszonytól jö vala, kitöl meg-értem, hogy szinte Slesiában fognám találni a Fejedelem Aszszonyt, mellyhez képest nem jelentvén okát, hanem tettetvén szép uj Tatár nyergemet, melly feles pénzt érne, károsnak tartanám ollyan bizonytalan uton hordozni, mivel a Posták utjából ki-kelletik térnem, történ-

*) tájékán

hetik Lovat nem kaphatván, gyalog járással kell toldanom, 's nyergemet is el-kell hagynom, bajos is vólna a nyergelésnek változtatasában, igen rut fertegetes idö is lévén, hanem mivel a szokás szerént szembe találkozván a két Posták, tsak egy-más lovára kellene ülnünk; azért ö az én alattam való Lóra ülvén, vigye-el nvergemet és azon lévö minden szerszámokat; Én is az övét, ki tsak parasztt, de jó ülésü Katona nyereg vala. Ezen meg-egyezvén, én ugyan meg-ujjulék, hogy azon nyerget kaphatám, ö pedig sokszor panaszolkodott, 's tréfánk szép vólt felölle, alig vihetvén véghez az uttyát *) Kassáig.

Én azért el-menvén, és Rosenbergen túl el-válván a Posták uttyáról túl Sziretzen, Busgtatin felé, és a Jablonka havasánláltal kelle mennem, melly utban igen nagy bajjal tudtam pénzen fogadni, de igen rosz lovakat, ugy hogy egyéb iránt gyalog jártam többet mellette, hanem tsak az hasznom vólt, hogy a nyerget hátán vitte, és vizeken által vitt hátán a rosz ló, egyéb aránt igen szaporátlan vólt járásom, tsak valamint az eke vagy nagy terhü szekér elött a rosz ló, tsak a szerint lépdegelt. Két dologban igen szerentsén forga életem. Egyikben, hogy Kisicha nevü igen sebes folyó vizben, sok hellyeken kellett által lépnem, kinek áradásában alig

*) utját

maradott-el, hogy el nem dőjtötte a rosz lovat alattam. Végre szintén az utolsó Réven el-is tsapa forgatván lovastól, szerentsémre a part mellett lévén szinte, mind magam, lovam lábra kapánk, 's ki menvén vezetém az hitván lovat ki fékemlőjénél fogva, 's ottan közel lévő Faluban szárazkodám 's a mi rosszul tudtam intve 's szolva a Totokkal más lovat alkuvám és Kalauzt is, hozának pedig hasonló rosz lovat, megszarázkodván azért akarék keveset alunni, ugy is tudván a Tótok hogy aluszom, a mint érthetém igen rosz szándékkal lőnek, hogy az utban valamit rajtam ejtene a kisérő, látván egyedül és csinos köntösömben kardál, lodingal létemet, melly miá *) kiment szememből az álom, és noha félve de a betsülettől izgattatván, ugyan azon éjjel el-indulék mert tsak sötét estve érkeztem vala oda; a kisérő egy nagy erős Tót vólt Kalauzom, nagy hoszszu nyelű fejsze vólt kezében, a ló mellett én gyalog mentem, örömest egynehányszor, hátom megé maradott vólna jövén; Én is vevem eszembe 's a Lofékét adám kezében, 's elöttem a Lovat vezettettem véle, magam utánna mendegeltem.

*) miatt

Jutván azért a' Jablonka Havasára, tehát azt a Passust Császár Praesidiuma őrizte, Sántzok lévén a tetején, az utakon Strásájok, azon uton a' Strására juték, holott a restálának, es a Sántzhoz vivén találkozék az officierek között Deákul tudó, meg beszélvén járasomat, nem hivének külömben, hanem árestom alatt késértetének mind Tot Kalauzostól, 's vivének az Havasnak tulsó allyabéli ugyan Jablonka nevü Városba, ki az Havastól neveztetik, holott vólt Dereka a Praesidiumnak és Kapitányok is, mig oda érék nagyon megvirada, imé tehát a Kapitány megesmére, én is ötet, mert az elött is a Követekkel azon jövén alá megesmérkedtem, 's ittam is vólt vélle, és igy Isten meg óltalmza a második nyavalyatól is; betsülettel láta a' Kapitány, jól tarta, jo lovat is ada alam, és késéresnek szine alatt négy Lovas Rajtár el-vezeté szintén Thesenig*) Slesiában, holott találám a fejedelem Aszszonyt, az vélle lévő Comitivával és Magyar Urakkal, kik örömmel látának, a Fejedelem Aszszonnyal szemben lévén, köszöntvén Tolmáts által, néki szólló Fejedelem Levelét is megadám 's harmad napig megnyugován expediáltatám azon uton viszsza, utánnam a Fejedelem Aszszony harmad, vagy negyed nappal megindult, mert im-

*) Teschen

már jól meg-könnyebédett volt, és engem igen szép gyémantos szív formán metzett kövü Arany Gyürüvel meg ajándékozván kivel jedzettem is el a Feleségemet, magam azon viszsza mentemben Romai Császár Fö Cancellarius Magyar Szennyei Istvánt a Tátra hegye alatt való Vendég fogadóban találám ki is szeretettel láta, ira es izene is a Fejedelemnek, és igy Istennek kegyelmes vezérléséből békével Kassára érkezvén a Fejedelem is Kegyelmesen láta, és értekezvén minden szükséges dolgokról, kiváltkeppen a Fejedelem allapotyáról contentálodék relatiomból. (A-o 1626. Aetatis 19)

Anno 1626 Én fordultam 19 Esztendöben nem régen ezek után, midön a Fejedelem Aszszony Kassához közelitett vólna, a Fejedelem is nagy Pompával méneki 's excipiálá öket, maga virágos vont ezüst köntösben, nusztabérlett Galleros mentével Kolts tollason, mind maga, mint Fő Lova. Minekelötte a'Szemben létel, lön nagy Contentio lön a méltoság felett, a Bavaria Elector és Brandeburgumi Fö követek között, a Bavarus egyéb időben az Imperialis Sessióban elsőbb lévén a Brandéburgusnál, itt is azt kivánta; ama pedig ellenben azt állatta, hogy ö nem tsak követ abban az állapotban, hanem öröm Atyaképében loco Patris et Fratris vagyon a Fejedelem Aszszony mellett, a mellyért ötet illeti, valamintha Attya, vagy az hellyén

Báttya a ki tartotta, ha jelen vólna személlye szerent, báter a Bavarus is személlye szerént, de az alkalmatosság azt kivánná, hogy a betsület néki adatnék, mint Atyának, e végre a Pompa sokáig állott mindenik felöl; amazok a Fejedelem Aszszonnyal a Hernád vizen túl az hegy alatt, imezek a Fejedelemmel innen a Város felöl: Praevaléala azért a Brandeburgus része járúlván Romai Császár és több Imperialis Fejedelmek Electoroknak is Követtyeknek tettszése a Brandeburgus képében vala egy Gróff Svátzenberg *) régi Nemzet, termetes Ember, eszes, Tanátsos és Udvari Ember is, az Electornak leg-belsöbb és kedvesebb Embere, Religiojában nem igen apertus Ember, mével Catholicus, mind az által Austriacus igen, mint ki nem is hadgya az Electort több Evangelicus Fejedelmekkel confoederálni az Imperiumi hoszszas Hadakozások alatt is, noha Országa a Neutralitas miatt a két ellenkezö féltöl igen el-pusztitatott, maga is inkábára mind Prussiai, Pomeraniai Birodalmában lakik a' Hadakozás alatt.

Miglen a' Contentio és Disputatio tartott, engemet küldözött a Fejedelem, és jártatott talám négy vagy több izben is egyikhez, másikhoz is, mig a Complanatio meglott, lévén már esmeretségem is köztök.

*) Schwartzenberg

Meg

Meg-egyezvén azért; a Fejedelem Aszszonnyal lévő Nasz népe által jöve az Hernád vizén, a Fejedelem is lovon az Hintó mellé méne, Fő Lován meg-hántatván magát, de egyik Fél is nem szálván le akkor; hanem fel vont igen fris Sátorok előtt az Hertzeg Kis Aszszony Hintójából, a Fejedelem is lóváról le szálván fogának kezet, és adának tsokot egy másnak 's mennének Sátorokban a nevezetes Emberekkel mind két részről, a szemben lételkori kéz fogás, köszöntés után lévén nagy lövések, Dobok, Trombitak horsogási a fen ülö seregek közül, a Sátorban nem sokaig beszélvén és mulatván meg indulának, a Fejedelem Aszszony ismét Hintójára, a Fejedelem pedig Lovára fel ültetteték, az Hintót pedig a' Fejedelem keszitette vala, bársonyos vala mindenütt a' szokott hellyeken és Szkofium aranyal gazdagon meg varva, mellyeket Constantzinápolyban varottak vala; minden Vass Eszközei az holott lenni szoktak meg aranyoztattak 's ezüstel boritattak; hámjai is a Lovaknak veres bársonyosok és varrottak, hámhuzói hasonlóképen és mind azok arany fonallal elegy sellyemmel rojtosok; Kotsis, Felejtár, veres bársony köntösökben, és meg az Ostorok is boritottak mind nyelestöl. Kengyel futók e. szerént. Tsináltatott vala mást is Lengyel Országban igen gazdagon arany fonallal varottakat, aranyozott vas szerszámival, de imez méltóságosb vala; az

Hintó ablakában ülvén két igen fő Lantos Gyermekek Czifra öltözetekben egyik Német, a másik Frantzia. A' városba bé menvén, ismét hatalmas lövések lőnek, azután midőn meg telepedtenek, Currus Triumphalis az uttzán mesterségesen vonás nélkül mutatá magát. Vóltak gyürü öklelések és Quintanák. Végére concludálta a' Méltoságot a' Fejedelem bolondja, Mihály Biró, ki igen fő Mester, jádzi ember, de termetiben tsuf ábrázatu, kelevészt töre az azkori Fő Lovász Mesternek Balási Ferentznek jádzi Bolondjával, Cserkesz nevüvel, ki egyszersmind Hegedüsse-is vala, azután szegény Bethlen Ferentznek szolgája lön, a' Küköllö viziben részegen hólt, így a' nyereség Cserkeszé lön, orra mellett öklelni találván Mihály Birót, kivel annál rutabb lön azután.

A' Lakadalom napján a leg első Tántz a' Völegénye lön, az után a' Meny aszszonnyal a' Romai Császár követtye tántzolt, ki mivel Papi ember vala, a' vólt a' mód: hogy egy szép keszkenőnek az egyik végét a' Pap Ur, a' másikat a' Meny aszszony fogta, 's úgy tántzoltak. A' solennitásnak minden Igazgatója és Gondviselője nagy Urakból, F' Emberekből állottak: sok külömbkülömbféle Musikák, Mesterséges Tüzes szerszámok lőnek, mellyek alatt mene véghez a' Lakadalom! Az hintó előtt való lovak hat fejér kék igen szép Török lovak vóltanak; orosz-

lán módra üstökig festettek valának. Ezen solennitásra a' Török Császár-is követjét küldötte vala igen pompáson Budáról, neve vala Jahia Passa, de nem lön jelen a' Lakadalom napján illy okból, mert a Fejedelemnek igen nagy szorgalmatossága vala felölle, mint lehessen a' két Csaszaroknak Contentiojokkal betsületeket meg-adni egyszersmind, azonban azt hozván az alkalmatosság, hogy a Fejedelem Asszony meg betegedvén a' praefigált napra el-nem érkezhetek, hanem nehány napokkal azután, a Török pedig tempestive eljött vala, a Romai Császár követtyét minden utamban tudositottam vala, 's mind azon kivül a Fejedelem is eleiben küldött vala; többeket is a kiket lehetett, tudositott, 's azok tartozkodva alkalmaztatták magokat; imezt azért a Fejedelem igen splendide vendégelvén ajandékozván, nem várakoztatá, el beszélé, ott hagyván Császár ajándékát, azután a Lakadalom idején lönek a Keresztyén Fejedelmektöl, és egyéb hellyektöl sok külömbféle gazdag ajándékok.

A' Solennitások után Erdélyben a Fejedelem az uj Fejedelem Aszszonnyal bé-menvén, el késéré a meg nevezett Gróff Svártzenburg vélle lévő több Német Urakkal, Uri és Hertzegi Aszszonyokkal, többek között az Electornak Fö Márschalja Borsdorf Cancellariussa, Nizbek nénnye is a Fejede-

lem Aszszonynak, Brusving *) Hertzeg is el késéré mindenütt pompás vendégeskedéssel lévén, de én nem láttam, 's másoktól se hallottam, Kit akar mennyi, Boritallyai között is ugy meg nem változtatott vólna Természetében, mint azt a Svártzenburgot, kin tsak akkor esmértetett meg a' részegség, hogy ha meg részegedett, halgatott, nem beszéllett, egyéb aránt mind igen Temporaneus vólt, mind maga alkalmaztatása. Vége lévén annak is azok el mennének, marada tsak a végezések szerént maga udvari népe a Fejedelem Aszszonynak. Ez Lakadalom lévén pedig Anno 1626. Terminált tatott vala Februariusban, de betegsége miatt haladott vala valamit, nem érkezének jól a' napjára.

Ezen 1626-dik Esztendö felé ismét Romai Császár ellen hadra indulánk. Én akkor jártam 20-dik Esztendőben; Várad felé menvén ki, a Váradi Bányában lévén szegény Fejedelem maga Jel Zászlójának hordozását is réám bizván, noha fő Innya adoja vóltam, arra Viceül rendelék, ugy emlékezem réá Váradi Gargotz Mihályt ö véle ideig azután Dániel Ferentz vólt Vicém: nékik kellett hordozniok a Fejedelem itallyát is mikor hellyben vóltunk Fejérváratt Télben a se-

*) Brunszvik, Braunschweig.

bes Vizéről, nyárban a' Királyné Kuttyárol*) melly Kis Falud fele van; más hellyeken lévén 's járván az hol alkalmatosabb vizet találtunk. A' Jel Zászló hordozásra fizetésemet többitvén Lovat Aranyas szerszámmal párdutz börrel ada, azon Bányában szegény Fejedelem maga kezeivel szegezé fel a' Copiára a Jel Zászlót, 's adá kezemhez meg szerentséltetvén, a Zászló veres Kamúkára négy szegüre aranyas Czimerrel vala Készitetve rojtya és le-függöje, öreg bojtos gombja veres sellyemből elegy arany fonallal vala.

Váradra azért bé-menvén, ott sem késtünk, az hadakkal fel indultunk, midön Ki mentünk Váradrol, a Ló én alattam lassú járásban el-esék, Kit a Fejedelem adott vala a Jel Zászló nyelének is egy darabja eltörék, melly felöl is sok roszszat ominálták; de az Ur Isten Jó kimenetelét ádá azon utunknak is noha nagy szerentsében forogván. Ezen Expeditioja a Fejedelemnek vólt Correspondentiajából a Töröknek és egy Mánszfeld nevü Generálnak, ki az Imperiumbéli némelly Confoederatus Fejedelmeknek akaratjokból continuálá a Romai Császár ellen való hadakozást, és ezekkel kellett vólna tempestive meg egyeznünk és conjun-

*) Kútjáról

ctis armis hadakoznunk. De ezt a Romai Császár jól tudta, mert intercipiálták vala az abban járó embereket, Turotz Vármegyében Szlabinyán lakott egy Révai Ferentz nevü, egyéb iránt mind Religiojában, mind egyéb dolgaiban igen álhatatlan rosz ember, ki az elötti Rebellióért azzal captált vólt grátiát Császárnál, e'képen azért Császár Armadája eleiben ment Wallestein *) Generalissal.

Ez Wallestein Generalis igen hires, gazdag, de szerentsés Ember is, felette kegyetlen, negédjés dühös, halálba buborékolva gyönyörködö Ember vala, Kiröl irnom nékem nem szükség, mint hadakozott Császár mellett hüségesen, miképen degradáltatott gyalázatoson viszont rea szorúlván, mint resti tuáltatott, azután is mint szolgált és büzt költvén hozza, gyalázatoson mint ölettetett-meg, azt az Imperiumbeli Historiák declarállyák, noha irták a mint tetszett, nem mindenekben adolognak igazsága szerént, igen nagy haddal ment eleiben Mánszfeldnek Valléstein, hogy im pediállya ala jövetelét és egész Slésian által mindenütt rajta kapdosott, de Vitézül tsak el jött, noha nem lehetett ugyan kár nélkül, kivel egy Kun Ferentz nevü Szolgája a Fejedelemnek

*) Wallenstein.

jelen vólt 's jött a' Jablonka Havassan által Trintsén *) felé, kiben Correspondens volt a Trintsényi Ur Illyéshazi Gáspár Evangelicus Ember.

Ekképen azért Mánszfeldel kellett vólna meg edgyeznünk Palánkatáján a Törököknek is hasonlóképen, és mind a kettöben igen megtsaltatánk, tsak nem rajta is vesztök, a dolgot, mert Manszfeldet Vallestein tartóztatá a Budai Vezér és Murza Passa Nográdot obsideálá; mi pedig utunkat continuálok az Hadakkal. Itta Fejedelem nagy busulásban vala, mert mezei fizetett és szin hadát Elöl járóban Horvát István Mezei Generalissával el küldötte vala, hogy meg segitené és edgyezne Mánszfeldel; ennek hiret Császárnak meg vivék más felöl azt-is, hogy Nográdot a' Budai Vezér meg szállotta, azt is féltvén, és Mánszfeldet is meg nem tartoztathatván Vallesteint az Armádával revocálta illy ren, délléssel, hogy Nográdot meg segitvén a Töröket alólla el vervén a velünk való Török Conjunctiojat impediállya; azonban a Mánszfeld hadának eleiben eshessék: Ezeket a Fejedelem is értvén mind igaz magyarságára nézve, Nográd is hogy Pogány Kézbe ne essek, mind maga szerentséjét is féltvén, hogy szakadozva ne találtatnék, szünetlenül

*)Trentschin-

szorgaztatta a Vezér jövetelit alattomban pedig titkoson meg biztatta a Várbelieket is várta vólna a Mánszfeld hadát is, és annak eleiben küldött maga szin hadát is, de mindeniknél elébb jutván mi Palankahoz, imé az Ellenség is ugy serénykedett, hogy minden nehéz terhet el-hagyván, Érsek Ujvárnál *) mint kész harczra tsak ugy jött, hogy akár a Töröket léphesse Nográd alatt, akár mi reánk vagy Mánszfeldre talalkoznék elébb tartozás nélkül meg hartsollyon, a mint hogy, nem hogy külön külön nem birt vólna akár mellyikkel is, de mind együtt is nagy gondot adott vólna, mert tsak Német válogatott és jo exercitatus had több volt 32/mnél, azon kivül Magyarság a' Palatinussal Esterhazi Miklóssal, Horvátság Zrini Györgyel, midön azért Palánkhoz érkeztünk vólna, ott akarván meg várni a Conjunctiót a Törökkel, a Fejedelem tsatát botsáta Ersek-Ujvár felé Egri István nevü betsületes igen jámbor vitez Kapitány Emberrel, azonba a Palatinustól követ érkezék Kéri János nevü Uri Ember, békességnek tractájára Ki midön tractálna, jöve hir, hogy hátán hozná az Ellenséget, és segitség kivántatnék, kinek segitségére Böjti Istvánt igen hires Vitéz Kapitányt, Ki igen szükséges időben érkezett, melly segitö Csatát, maga a Fejedelem ki

*) Trencsén Vármegyében.

menvén a Seregekből Copia alatt számlálva botsátott vala bizonyos számuakat, maga is ki menvén a' Fejedelem Palánkig, várván a Török hadakat, kiket sok ijesztésével és nagy persvasiókkal nehezen mozdíthatott el Nográd alól, mind azáltal utollyára meg izenvén, hogy jö az Ellenség, Fö Lovász Mesterét Balási Ferentzet küldvén a' Vezérhez, és az Agák elött meg mondván, hogy ha valamellyik rész hadon esik a szerentsétlenség, Hatalmas Császár elött ö lenne oka; nem vévén azért tréfára, megindúlt; Elöl járóban érkezvén a Pesti Tatárokkal Iván Vajda ki Tisztviselöjök vala, azt meg-ajandékozván a Fejedelem mindjárt botsáta az Ellenség eleibe a meg irt két magyar Csatának segítségére, Kik akkor érkeztenek, hogy ellenségnek könnyü Hada, a Magyar és Horvátság a miénket meg nyomván, hátokon hozták, meg ujjulvan azért az érkezett Tatársággal, reménységet vévén több Török és Magyar érkezése felöl is, mert a Tatárság egy Zászló allya vala, de igen vitézül emberkedvén a Futó Csatán is meg fordúlt, 's e'képen az üzöket is meg forditották, melly azt használá, hogy az Ellenség is tartozkodva be jöne, az alatt a Török hadak is el érkezének, a Palatinus követjét is a Fejedelem igy botsátá el: Mivel az Urad téged mint szines Mediator Tractára botsátott, más felöl Ellensegémet az alatt reám hozta; azt érdemleted, hogy üttetném el a'

Fejedet (Valóban meg is szeppent vala Kéri János Uram) De hogy meg esmérjed mind Te Keresztényi Indulatomat, mind az Urad megtudgya, hogy reménsége felett csalárdságával nem használ ö készében találi mint sem gondolta maga; azért ez uttal menny*) el várom az Uradat vélle lévökkel, 's Istenre bizom a szerentsének ki menetelét. Ezzel elmene a Követ elkisértetvén néhány magyarokkal, a Fejedelem pedig Dobot üttetvén, mivel mások igen el oszlottak vala, én pedig Sátorának által rekesztett részében hallgattam mig expediálá, tudván maga is a Fejedelém, én lévén Jel Zászlójának hordozója, elsöbben is én ültem Lóra, a Fejedelis fel ülvén az hadak is fel ülének, noha sok része sakmányra ki oszolva vala, a Török hadak is még jól meg sem telepedtek vala.

Itt a Fejedelem illy fogyotkozást tett vala, hogy az hadak eleiben mint mászor bizonyos Generálist nem specificált vala, noha jelen vala az elötti Hadakozásiban Rhédei Ferencz halála után succédált Generálisságot viselt Vitéz Úr Kornis Sigmond volt egyik oka, mert immár akkor kezdette vala nevelni Zolyomi Dávidot Udvari Kapitányává és mezei Hadak, Fö Generalissává tévén, noha Horvát István járt vellek az Ifiu-

*) menj

ra bizni nem vólt alkasmatos, annak is defectussával az emlitett öreg Urat is nem praeficiálhatta; Lehetett olly oka is, mert Hallér Györgyöt, ki praedecessóra volt Zolyominak, cum disgratia et disgustu bocsátotta vala ki Tisztiből mert igen Austriacusnak tapasztalta vala lenni, és alkalmatlan Szavait is a Fejedelem Confoederatioja felöl értette vála, kinek Kornis Sigmond feleste nagy Fautora vólt. Ezen Hàller György ezen occasióban, midön az Ellenség reánk jövé, ugy is deprehendaltatott, hogy az hadi Edictumok ellen ellenkezésnek szine alatt az Ellenséggel beszéllett, melly tselekedetiért a Fejedelem nem bántotta, hanem contemnálván illy magnanimitassát mutatta, hogy ugyan Kornis Sigmondtól izené meg néki: Tudom ugy mond latorságát, és arultatását, kiért halált érdemlene, de mennyen *) vissza házához, ne kellessék itt miattam elveszsznie, itt ne arulkodjék 's ne practicáljon, egyéb iránt elesik a Feje; mellyet megmondván ugyan, de el nem ment vala, hanem a Fejedelmet sok betsületes Uri Emberek meg engesztelék, mint ki természeti szerint igen kegyes és Kegyelmes természetü, Ember életésétöl irtózó, mind hamar indulatu, de azt meg bánni tudó, haragot pedig nem tartó boszszut nem üzö Fejedelem vala; mellyet

*) menjen

többek között magan is Kornis Sigmondon meg mutatott vala, mert Fejedelemségének kezetiben bizonyos okokból ötet is meg fogatta vala, és valahány ideig Fagarásban az Atyám Kapitánysága alatt tartották fogva, de igen tisztességessen mellette lakván Felesége-is mikor akarta, egyéb aránt is egyre vendégeskedvén vélle az Atyám; de nem sokára meg engesztelödvén hozzá, minden Jószágát 's javait restitualván, annál nagyobb betsülete, hitele és igen nagy kedvessége vólt, sok kegyelmességével is éltette, Battyanak hivta, a mint hogy vólt is valami rokonság köztök.

A mint azért emlitem, hogy bizonyos Generalis az Hadak elött nem vala; azonban az ellenségnek hirtelen, és véletlen (a meg irt alkalmatlanságok az Hadaknak meg szaladozva létek miatt, és a Magyar's Török Hadaknak igen szoros hellyben lételekkor) érkezése miatt, bizony dolog, még a nagy Fejedelem is csak nem confundáltatott vala, kit maga is azután vallott, és hallottam hogy soha is olly szoros ügye nem vólt, kinek végét ugy rettegte vólna, 's méltán is, és midön fel ült vólna, a Táborrol hartz hellyet, és az Ellenséget nézelni indult vólna az Hadak is ülvén 's álván ki, a Vezérnek is meg izené, hogy hadait, kik el nem széledtek, vagy Sákmányra nem oszlottak vólna, fel ütetné; nem Kornis Sigmondnak még is,

hanemvala egy Petneházi István Jenei Kapitány, Kisded, modos, immár öreg idejü, de hires vitéz Uri Ember, annak parantsolá, hogy az alatt a Seregeket rendelné, a' Ki-is igen haborodva felele: Nem most vólna annak ideje; ha mit akar Felséged reám bizni, holott az Hadaknak nints arra ordinantiájok 's ki fogadná az én parant solatomat? Kinek monda a Fejedelem: Mémy el tsak Uram meg hisznek, mert ismérnek Tégedet; a Fejedelemnek fegyver hordozoja Rosaki Kun István lévén annak kezéből vivé a Fejedelem tollas botjat, és azzal mene el a Seregeket rendelni. Ez Petneházi István birta Világos Várát Jenö mellett; mellyet az ö gondviseletlensége miatt lopva vett meg a Török és birja máig is, mellyhez ártatlan vérontással jutott vólt, elöbbi Possessorát, hogy ö ölette vólt meg, hire ugy vólt, kétszer is jó Vitéz Emberek mesterséggel meg loptak azon Várát, a' Kapujan is bémenték, 's meg ölték a' Kapusokat, de azok két három által viszsza verettettek, ugy remitették, nem akarta Isten hozza jutását, kit a Pogányok magok is Karhoztatással vetni szokták szemekregyakron.

En is azért a Fejedelemnek Jel Zászlóját hordózván mondék: Kegyelmes Uram ha el nem viszém betsülettel Felséged Jel Zaszlóját valahová megkivántatik, bátor fejem essék el érette; de egyik kezemmel azt, má-

sikkal fékemlöt viselvén, óltalmazására elégségem nintsen, azért maga méltóságában járván, rendelyen a' Jel Zászlóra vígyázokat-is, mellyhez képest Bartsai Sigmond Ur embert, Körösi Istvánt a' Váradit, ki is nagy Fő Ember vala, rendelé mellém, kik a' Jel zászlóra vígyáznak. Ki álitván azért a' Gyalogságot, és a' Lövő szerszámot, vala egy Keskeny Sáros árok, kin által költöztek vala, de viszsza állitá őket, hogy Passuson az hellyen lenne elöttök, magával fel-menénk egy oldalban, az honnan meg nézheté az ellenség séregét, kik is immár a' Sáji szorosan által költözvén, hartzra rendelék a' seregeket, kiket jól meg-szemlélvén, látá hogy tüzeket kezdenek rakni, az idő is már nap haladásnak elötte nem vala fellyebb, mint két órával, az Expertus Fejedelem az időt, hellyet a' Seregek állását, tüzek rakását, ki tanulá onnét, hogy az nap nem vólna szándéka, sem módja az ellenségnek a' meg-ütközésre; menének a' vezérhez is ki is immár hartzra ki állitott seregei között áll vala kesz resolutióval, beszélvén azért vélle Tolmáts által meg mondatá, hogy az ellenség ma hartzot adni nem akarna, mivel pedig a' Lovas Hadaknak a' mi Részünkre olly szoros hellyek vala, kit az ellenség el nem foglalt vala, hogy tsak két vagy három ezer Lovas Seregnek is meg ütközetre alig vala alkalmatos, erdők, berkek és vizes hellyek lévén, egyéb aránt is ollyan tüzes néppel

mellette lévő könnyü haddal is a' hartzot kisérteni kétséges vala, mert még a' Manszfeld hada is velünk meg nem edgyezett vala i a' Fejedelemnek is mezei fizetet hadai, melly szine vala hadának Horvát Istvánnal oda valának, noha Mánszfeldtől is el-vált vala Horvát István az ellenség felé indulván, de sem arra nem ment, hogy rajtok kapdosott-vólna, és tartoztatta-vólna, sem hátulját nem infestálta az ellenségnek, sem hirrel a' Fejedelmet nem tartotta, sem annál inkább meg nem edjezett *), ki miatt nagy suspitióban is hozta vala magát, mert a' mellette lévő mezei Kapitányok is aggráválták, mivel a' Palatinusnak emberei mentek 's jöttek hozzá, kikkel sietve mit tractált légyen ő tudta, de mivel nem is adhibeálta a' Kapitányokat, kik a' Fejedelemnek hiteles Zálogos hív emberei vóltak, nevelte a' kéttséget annyira, hogy soha az után nem is lőn az élébbi hitele, söt tsak le tött állapotban hala meg is, ki tudták Etsedből is, mert az ott való Kapitányságot adta vala az előtt néki a' Fejedelem.

E' képen forogván azért a' dolog a' Fejedelemnek lőn az a' Tanátsa, hogy bé estvéledvén, viszsza szállanának Szétsénhez, ho-

*) egyezett

vá hogy ha az ellenség utánnok nyomulna, mind hartzra alkalmatosb mező lenne a' Lovas Hadáknak, mind azomban Mánszfeld is el-érkeznék és igy Conjunctis armis bátorságoson hartzolhatnának meg, az alatt Horvát István is el-érkezvén vélek meg edjezne; de a' Vezér ebben ellenkezik vala praetendálván azt, jobb vólna mind ketten a' Fejedelemmek el veszniek tisztességesen, mint sem Hatalmas Császár gyalázatjára el-futniok, és birodalmára hátokon ellenséget hozniok: kire a' Fejedelem felele illy Példa beszéddel: A' Kos minnél hátrább mász mikor mással hartzol, annál sebessebben és keményebben ütközik: ép is azért nem elfutni, hanem hátrább szállani az emlitett okokért akarok: meg mutatván azért az alkalmatlanságokat, ellenben az erösödésre való hasznokat, persvadeálá néki, és el-végezék az hátra szállást: nagy estig azért a' seregek mind hartzra készült akarattal állának szembe az ellenséggel. Azomban fellyeb emlitett Kéri János Palatinus Követtségével ismét érkezik, kinek noha nem hiszen vala ugyan, mind az által a' Fejedelem is tetteté a' békesség tractájához hajlandoságát, és elsöben azt expediálván, el-is kisértetvén szintén az ellenség Táborára, mihellyen bésetétüle, leg-elsöben-is tábori szekerek és Impedimentumok a' tábor helyről meg indittatának, az után az eddig rendben állott seregek is hagyván Dandár seregeket

az

az hátra hellyben vigyázásért, és hogy az ellenség eszibe ne venné, a' Tábor hellyen sok Tüzek is tsináltatának mint ollyan éjtszakai dologban meg-elegyedvén Török 's Magyar portánsok, tsintalanság is esék egymást fosztogatván 's némellyeket életektől is nem tsak javoktól. Erkezvén Gyarmathoz a' Fejedelem, ott a' Városban meg-állapodék, evék és kevesset nyugvék is, az alatt a' Seregek takarodtak; vala pedig titkos jele a' Fejedelem nevének azon éjjel, fejér Ló.

Midőn a' Fejedelem énni akarna éjjel, új bort kivánván, mert a' forratlan tsipős mustot igen szereti vala innya, parantsolá, hogy a' várba bé mennének, és ollyan italt szereznének számára, el-menvén, mivel az utzákon a' Takarodó seregek meg-szorultak vala, meg tartozkodván egymásban, felette igen nagy szorongással, verdődéssel kellett késő re által verdődnöm közttök a' setétben, sok szidás, rijogatás esvén rajtam, mivel nem esmértek, ütés is nehányszor kevésben mult, és kopja tővével való dőföldés, hogy nem esett; a' mi késő re lehetett ugyan hozék, de akkor immár a' Fejedelem ételét el-végezvén le-is nyugott, de azomban fel-serkenvén indulának, és eképen én etlen is maradék, nem is nyughatám se magam, sem az alattam lévő Lovam, az eső is jól meg áztata, mert zápor találá hirtelen nem vihettem vala Köppenyeget, maradék tsak

213243A

a' meg irtt veszéllyekkel. Más napra virradván azért jutánk idején Szétsénhez, harmadik napján el-érkezék nagy fáradtan estvére Manszfeld is, vélle a' Veimári Herczeg Ernestus circiter 8/m Emberrel igen szép és tanult Haddal, könnyü szép Lövö szerszámokkal, mert a' többi az utban el-veszedelmeztek. Tsudálkozásra mélto dolog is vólt miképen jöhetett annyi földről Császár birodalmán által, rajta lévén Császár ereje is, ki menvén személlye szerint is nagy szép mezei pompával excipiálá a' Budai Vezérrel edgyütt*), és mindenik táboron sok Kenyereket gyüjtenek Fejedelem sátora eleiben halmotskákban, mellyel meg profontolák a' Német hadat. Ez Mánszfeld reá nézve egy közönséges muskotélyosságot sem érdemlett vólna, igen kitsiny fonnyat nyul ábrázatu vén emberke vala nötelen, de nehány szép Franczimerei valának, egyéb aránt hires practicus Hadviselö ember is vala. Az Veimari Hertzeg ellenben igen termetes nagy ember, személlyében is hires vitéz vala, egy kék lovát is ollyat láttam, kinél nagyobbat soha nem: mind azon által ugyan Mánsfeld volt az Fö; szótalan alá nézö, álnokságot mutató ábrázatu ember vala ez a' Mánszfeld, én alig láttam vala annál deformisabb em-

*) együtt

bert. Ugyan ugy is láttam sok hellyeken tsufságképen le képelték, hogy egy nyulat irtak ülve 's német fodrott nyaka körül, 's intituláltak Mánszfeldnek, egyéb iránt hatalmas varrott tzifra köntösét láttam.

Ez alatt mi történék, lásd az Istennek tsudálatos tselekedetit, mert mi viszszá szállottunk vólna az ellenségnek véletlen érkezett nagy erejétől is az hartz helynek alkalmatlanságától való féltünkben, az ellenség abban semmit eszében nem vévén, Istentől meg rémítetvén, azt hitetvén-el vélek, hogy mi ellenben mindenik rész hadakkal megedjeztünk *) vólna, és reggelre kelvén meg hartzolnánk vélek, ha pedig szokások szerént muniálnák magokat sántzal, és ugy akarnának óltalmazkodni, sőt ha tsak halasztyák is harczot adni, meg szoritván éhel halnának meg, mert mint kész harczra tsak harmadnapi élésssel jöttek vala-el, hagyván terheket Ersek ujvárnál. **) Képen azért az ellenség is azon éjjel viszsza-szállott, de nagy kárral, mert éjjel lévén viszsza szállások, vagy mondgyam ***) futások, mihelyt virradott a' hátra hagyott Dandár Magyar

*) meg-egyeztünk
**) Ersek Ujvár, Neuhäusel, Nitra Vármegyében.
***) mondjam.

Seregek eszekben vévén, hátullyában sokat el-hullattanak. Az Ur Isten tsudálatosképen a' szintén tseppenőleg lévő Keresztyén vér-ontást igy távoztatá el, mint két vak embert, ki nem látván egymástól félve egyik egy felé, másik más felé másznak hátra, ugy valasztá, futtatá-el egymástól. Illyen munkait az Istennek ezzel háromszor értem majd egy mással hasonlókat, kikről bizonyos jegyek alatt ide hátréb fog emlékezet lenni.

Noha azért másod napra az hir mingyárt*) érkezék az ellenségnek hátra szállása felől; mind az által a' meg fáradott 's éhezett Mánszfeld hadát meg kelle valahány napokig nyugotni, proviántolni, és az után indulánk, az ellenség pedig szállott Galgotzhoz **) a' Vág vize mellé, azón hidnak tulsó végéhez sátzolván magokat: mi pedig szállánk a' Gárán ***) vize mellé Bars nevű Faluhoz, mivel pedig a' Török vég házakból tartások, lőn a' Magyar, Horváth hadak szokott helyekre, a' magok vég hazaikban oszlának, a' Német hadak is mind közikben esni kezdett döggel hálás, mind a' Commeatusnak alkalmatosban találhatásam iatt három rész-

*) mindjárt.
**) Galgotz, a' Németeknek Freystädtl.
***) Gárán, Gran.

re szakadozának: egyik Olaki nevű Faluhoz szálván Mérodi nevű valamelly Tisztviselővel a' Vág mellé, de sántz nélkül. Másik a' Tót ujhelyhez azon viz mellett sántz nélkül azok is. Harmadik derekasb része Galgóczi hídhoz, a' Vág vize lévén derekasb defensiojokra való reménségek. E' képen jár vala a' két Tábornak tsatája egymásra sok ideig aprólékosb szerentsékkel; hanem lönek nevezetesbek ezek.

Egy Korban Egri Istvánnal a' Fejedelem expediála egy derék tsatát Két ezer Magyarral, ezer Törökkel, ezer Lovas Némettel, Kikkel én is el kéredzem, 's nehezen el-bótsáta a' Fejedelem; midön azért már jól haladtunk vólna, azomban utánnunk érkezik más ordinantia, hogy viszsza mennénk, mert az ellenségnek hirivel esett menetelünk készülettel várnak, minthogy is vala a' szándék, hogy által mehetnénk a' vizen, egyik Táborát meg probálnok az ellenségnek; e' képen azért viszsza térvén a' Derekával Egri István, maradánk a' Tepei Kováts Péter, és Faragó András Kapitányokkal tsak valami három, vagy leg fellyebb 400 Lóval, kikel bé-álván egy erdőbe Galgótzhoz közel, és Táborára nézvén az ellenségnek, mivel ott a' vizen által nem mehetnek vala, sokáig várokozánk ha valami szerentse jöne reánk, aprólékosra ki nem mutatván magunkat, azomban Faragó András valahány jó Kato-

nákkal más felé váltott, hogy ha, mit kaphatna, mi is pedig fellyebb indulánk a' viz mellett, és Pestényi *) ellenében jutánk, melly hellyen vadnak **) a' Természettől tsudálatoson rendelt feredők, holott a' Vág parton mennél közelebb akármelly hidegségében is a' viznek ha meg-vájatik, mindjárt igen meleg és orvosságos feredő viz fakadni szokott, az erdőken azért paraszt embert fogván, meg-mondotta, hogy a' Tót ujhelynél táborozott Német Fő Tisztek feles magokkal Tábor helyet nézni, intézni a' Falukra jöttek vólna; és hogy vólna ott olly rév, mellyen usztatás nélkül el-mehetnének által, tsak nagy hirtelenséggel reá ereszkedénk a' vízre igen szoros hellyen el-nyulva, és által kelvén olly méllységes vízen, hogy némelly apró ló kevéssé meg is uszontotta, véletlenül meg-ütök 's fel verők öket, némellyek Szent egyházban szorulva maradának meg, némellyek keritésében lovakon szaladának, el fogók azon Tábornak elöttök lévöit Groff Schlik nevűt, Ki Generál Alfelleriae ***) vólt, Fő Strása Mester nehány Ifiu Grofokat, officereket, Köz legényeket le vágván feleset, hintokat fel-vervén, sok szép nyereséggel térénk viszsza, nem mulatoz-

*) Pestény, Pöstyén, németül Pischtyán.
**) vagynak.
***) így, e' helyett: Artilleriae.

ván mind azon által, mert nem messze vala mind Két Táborok két felöl, nehezen tartám meg életét Sliknek, ki nagy Ember vala nevezetes, az után Bétsi Kapitány és Praeses Bellici Consilii vólt, Kit érvén utól, és látván nem szaladhat, Kováts Péternek magának álla-meg, 's meg adá magát, közel lévén a' Katonák, le akarják vala vágni, én is pedig a' Kapitánnyal érkezvén, nevét adá magának, kiről meg értettem Ki légyen, 's úgy oltalmazám meg. Itt illyen Tanuságra méltó dolog esék rajtam: hogy Lovászom Kezén léván nyugott igen jo paripám kész fegyveremmel, kikhez biztam, és tsak köz paripámon ülvén a' másiknak kiméllséért, hirtelen lévén a' dolog, ugy el-szoritották a' szoros uton, hogy mikor a' vásár el-múlt 's viszszá fordultunk, akkor találtam elöl jöni Lovászomat lovammal, az alattam lévő ugy el-is bádjadván, hogy ha ellenség meg forditott vólna, bizonnyal oda maradtam vólna: ettöl fogva bezzeg ollyan occasiókban emberre meg választva biztam, 's magamtól távozni sem hagytam vezetékemet. Eképen azért nagy nyerességgel menénk viszsza, e' része azért az ellenségnek Táborának fundáltatván az Ujhelyi Táborokból a' ki Pesténynél *) fel nem veretettek, takarodtak a' Fő Táborra Galgotzhoz,

*) Pöstyén.

Azután nem sokára Horváth Istvánt egy rész Magyar haddal, és az Egri Passát, Ki vala Papozogli Mehemet Passa részeges Török, de iges híres vitéz ember, a' Fejedelemnek nagy jó akarója, mert két állapotból elébb elébb az ő Commendója által promoveáltatott, Küldé mondom a' Fejedelem a' Deakinál lévő Német Tábor részre, az holott Meroldit dissipálták, a' maradekja annak is Galgoczhoz szorula, kiket is ottan ottan infestaltatott a' Fejedelem, és már élésből is meg-szükülvén, a' dög is közikben esett vala, 's a' nagy hatalmas Armádának mar éhség, dög, fegyver miatt fele is nem maradott vólna, kiket jobban is ruinalhattunk vólna; de mivel már az hó-is a' mezőn ottan ottan reánk esett, nehéz vala a' Táborozás a' Magyarnak is, és zugolodunk vala; a' Mánszfeld hada is inkább, noha azok Faluban takarodtanak; mind azon által ezek még is tovább continuállyák vala, de a' Törököknek szokások szerént Sz. Demeter nap után nem kell vala táborozni, Kit végen el-mulatván, Kezdének rend kivül békételenkedni, és mint oda fellyebb Folio az Hadolini Táborozáskor Szerdárjokkal itt is ugy akarván tselekedni a' vezérrel, midőn azt eszében vehette vólna, feletteaddictus lévén a' Fejedelemhez, értésére adá, maga pedig maga sátoránál maga hü Embereivel harczhoz készülvén, ugy várta magára a' rebellis népet; vólt is már egy-

mással ellenkezések: azt a' Fejedelem meg értvén hirtelenséggel Dobot üttete, és elsőben is maga Lóra ülvén indula, azt sem várhatván mig puskáját lovára fel kötözhetnék, tsak valahány magával indula, az én pistolyimat vévén kezében, magam Jel-Zászlójával mellette lévén.

Eszekben vévék pedig az hadak, hogy Törökre kellene menni, hallatlan és hirtelen serénységgel ülének 's vévék környül a' Török Tábort, Kik noha egyenlő, vagy több számuak is valának mint mi, de ugy tettszik tsak könnyü dolog lészen vala őket mind fegyverre hánynunk; a' természet szerént való ellenségre sokkal készebb furorral lévén, mint sem valánk a' Németekre; de el-rémülven a' sok Pogányság, senki fegyveréhez nyulni, kezdett akaratjokat continuálni nem merészlé 's igy segitségére a' vezérnek sátorához ménvén, a' Fejedelem külömben meg nem tsendescdék, hanem néhány Fő Agákat kénszeritettenek ki-adni, Kik inditói vóltak, és azoknak fejeket szedetvén a' Vezér sátora előtt az egész Török hadaknak nézésére, ugy tsendesedék meg a' dolog mindenik részről. Melly emlékezetes tselekedetivel annyira meg hoditotta 's szeleditette a' Pogány hadakat, hogy ugyan szó beszédben keleköztök: hogy nintsen már a' Törököknek egyéb Sz. Demeter napja, hanem tsak Bethlen Gábor napja, akkor mikor ő akarja lészen az

's Szent Demeter napjok is, Kit ők Kászon Gyürü ugy hívnak.

Mind azon által az időnek el-érkezett téli keménysége a' mezőről el-szorita bennünket, az ellenség Galgocztól sok kárai után Posonfelé nyomokodék fel, mi pedig Körmöcz Bányára szállánk a' Fejedelemmel az Hadakat Falukon osztván Kvártélyúl, a' Török hadakat is, Kik is a' Keresztyén Falukon noha mint a' Farkasok a' Juhok közt olly tsudáson, de olly szelidséggel Kvártélyoztak, a' Keresztyén hadakat meg-haladták. Az alatt utrinque Indutziák alatt békeség tractáltaték, 's véghez is méne.

A' Törökség is Hazájába takarodék. Mánszfeld nem akara békélleni, hanem Velentze felé indula, hogy Török földén által azon kerülne hazájába, de az utban meg hólt: A' Veimári Herczeg is ugyan Magyar-Országban meg hala, Hadában is kévés marádaa' pestis miatt, azok Refian által hazájokban is Fejedelem szolgalatjában maradának.

Körmöcz Bányán a' Fejedelem vendégelvén a' Budai Vezért, és a' Materia hozván, láttam hogy a' sok közzül válogatott fegyver derekat hozván elé, nehány pistolyokkal meg lövöldözvén, tsak meg sem holypasztotta *) azoknak golyobissok, a' Vezér

*) horpasztotta.

pedig Szilik Társának adván kezében tartásra, nyillal kéz főből úgy meglövé, hogy mellyén a' fegyver Deréknak a' nyilaknak vasa jól által hata.

E képen a' Fejedelem is alá méne Kassára, kinek eleiben Szeben *) városánál jött vala Catharina Fejedelem Aszszony Kassáról, Erdélybe bé méne, de az akkori békeségben is nem többet, hanem tsak az 7 Vármegyéket életéig tarthatta meg a' Fejedelem, mellyeket az előtt is birt némelly Várakkal edgyütt. Az Haza menetel lőn 1627, aetatis 20.

Az emlitett 1623 esztendőtől fogvást forgott hadakozási 's Házassága közt való dolgai Bethlen Gábornak illy nevezetesek lőnek. Edgyik az: hogy a' Havasalföldi akkori Vajda igen roszszul kezdé viselni a' Szomszédságot véle, kinek neve Leon vagy Alexander vala, szinte jól nem emlékezem reá, küldé Jantsó Pál nevű tsak egy Kapitányság viselt emberét, ki vitéz ember vala ugyan, de nem valami nagy allapotu Ember, nem is sokad magával, mind azonáltal hirivel esvén, nem foghaták meg a' Vajdát, hanem Székiből ki ugratván Török közzé szalada.

*) Szeben, németül Zeben, Sáros Vármegyében.

Másodikat, hogy azután más Vajda succedálván, azt is a' Boérok roszszul kezdvén Kormányozni, kivált képen lévén egy fő eszkösz egy Nyikola Viszter, Ki az elötti Vajdát is igen corrumpáltá, reá küldi az Háromszéki Kapitány Béldi Kelemen Uri Embert, ki igen jeles ember vala, a' Fejedelemnek hiteles Kedves Embere, ki mikor meg-hala Fejérváratt, ugyan ott is Schola mellett lévő Kis Templomban temetteté, és hallottam szájából Bethlen Gábornak ortzáján, szakállán Könyve le-tsordulván, azt mondja vala: olly szolgámot vesztettem ma el, hogy nem lehetett vólna nagy és szoros igybeli 's ennyi számu hadam, mellyben mint hogy kezemre, ugy edgyik szárnyát hadaimnak akarmelly hartzon reá bízni mérészlettem vólna, mert esze vala az Ordinantziának meg értésére, bé vételére, bátorsága a' jó példa adásra, experientiája a' dolgoknak igazgatására, hűséges annak végben vitelére. E' Béldi Kelement azért haddal reá küldvén, és véletlenül a' Vajda Lako hellyit körül vévén, senkinek bántása másnak nem, de Nicola Visztert fogva ki hozta minden javaival a' mint kaphatták, az után magát is circiter 16/m arany sántzon bocsátael a' Fejedelem, Ki az után meg tsufolta vala, hogy nem tudta légyen állapottya szerént sattzoltatni, mert hatalmas pénzes lator görög ember vólt (ennek Köntösiből és és edgyet mássából egy merö ezüstel bori-

tot Tegzét nékem adta vala a' Fejedelem). Ez Két Olah-Országi dolgokban mindazon által bezzeg nem ugy predált mint az után való Fejedelmek, Kik is az Oláh Országi dolgokban elegyedvén, nem tsinalták vólt ugy meg a fundamentumat, mint Bethlen Gábor, kinek semmi baja sem következék miatta, mert Portán vetette meg a Fundamentomát, es azoknak javaikból meg tsinálta a nagy Embereket, Császár szakállában sem kapott, sem Vajdat nem állitott, valasztott, sem Országot nem foglalt, sem Titulust nem usurpált, mint Bátori Sigmond, Gábor, Kikről fol. Rakoczi György Kit Fejedelmek tselekedtek, Kinek iri szájunkban el felejthetlenül marada.

Az emlitett idö közben Szultán Ozmán Török Császár a Lengyelek ellen akarván hadat inditani, a' mint hogy személlye szerint rettenetes erövel és néppel-ugyan feajok is ment vala; Ezt Bethlen Gábor idején meg értven a' Szándékát és azt is hogy mind a' két Olá *) Országbélieknek és Vajdáknak, ugy Erdéllynek és a Fejedelemnek is parantsolni fognának véle való elmenés felöl az hadra, mint Keresztyén Fejedelem azt tempestive mind a Lengyeleknek értésekre adta, mind pedig Romai Császárnak, kikkel tit-

*) Oláh

kon correspondeált a Lengyeleket minden óltalomra valo informatiokkal tartván, Császarral pedig colludalván, minek elötte a parantsolat érkeznék, egy más ellen szines hostilitást mutatnának, hogy azzal ob viálván a Török mellé menni ne kénszerítetnének, a mint hogy onnan fellyül is tettetnek, hogy már hadat inditani, a Fejedelem is Kassáig ki menvén fizetett hadjával és valami kevés néppel az Országbéli Fö Rendek közzül, de az Ország hadát fel nem ültete, mind azonáltal semmit egy más ellen nem tselekedének, azonban Követeket számtalan élléssel külde Császár számára, melly olly kedvesen is acceptáltatott, hogy ha hadat küldött, vagy vitt vólna annyira nem becsültetett vólna, népe számlalhatatlan lévén, élésböl pedig igen meg szükült állapottal lévén, mivel Huthimal *) a' Lengyel hadban Sántzban vévén magát, azt nem expugnálhatván a számtalan nép élésböl meg fogyatkozék, és gyalázatoson békességet kelle tsinálni, és reinfecta viszsza pironkodni az Ozmán Császárnak, kit az után meg is ölének a' Törökök, mert a Jantsárságot akarta büntetni, kik az hadra igen kevesen mentek vólt; söt azt az ordót ugyan el is veszteni, és hellyettek Személyeket allitani ki mia Rebellio lön ellene és meg ölék. A' Lengyel Király pedig

*) Huttin.

a Respublica hadával hatrabb vólt az Ország Közepiben, Huttinnal vólt tsak a Hetmán fizetett Német, Magyar és Lengyel Hadakkal Kozáksággal cir 50/m néppel köztök lévén a' Király nagyobbik Fia László, de az Hetmán vólt Fö, és László succedálá azután a Királyságban, ki igen ditséretesen viselé hóltig: Azután tamadá Lengyel Országi Haboruság. Ez Huttinnál hatalmas Vitézséget tselekedék, egyebeket is, de leg nevezetessebbet a kevés Magyar fizetett had Feketa Istvánnal, kit emliték oda hátra is Fol. és a Zapratzki Gyalogság, Ki a derék Sántzba be sem szorúlt, hanem kivül tsinált magának apró Sántzotskakat még pedig a Dunahoz, kibe menvén háton hozdogálta a Császár erejét, az emlitett Laszló Király ruinálta Szmolenszka *) alatt 30/m emberrel, a' Muszkak 100/m Emberböl álló Táborát, Deditiora kénszeritvén öket, minden lövö Szerszámót néki praesentálván, és Zászlókat lábaihoz hányván; kinek viselt dolgairól elhiszem extálnak Lengyel Historiák; Es eképen kerülé el Bethlen Gábor azt az hadakozásban való elegyedést, es arra való rosz Példa adást.

A' mint Ifiu János Király idejében majd hasonló állapot történt és szines Hadakozás

*) Smolensk.

Német Császár ellen, a' Török Császár személlye szerént indulván a Vizeken fel innet Tokajt obsideálta szinesen amaz más Vár Vitatásban meg hólt (szinesen mentvén magát elötte) az Ur Isten igy orvosolta meg az akkori veszedelmet is böltsesége szerént.

A fen emlitett Hadakozásnak azért végét vetvén Bethlen Gábor, azutan többször nem hadakozék Romai Császár ellen, a békeséget vélle maga részéröl szentül megtartván; de mivel ezen Hadakozásokban a' Törökis benne forgott vala, az alatt pedig nehányszor Falukat rablottak, égettek, némelyiket hodoltattak vala; mindenik békesség után a Törökkel is tractajoknak kell vala lenni, a' mellyben a Fejedelem Commissariusi is jelen lenni szoktak vala. Az 1623 béli Hadakozas után való Tractában vólt Fö Commissarius a Fejedelem Részéröl Kamuthi Farkas, kiröl hatrébb folio. Ez igen elmés, discursivus, de természetiben rusnya, köszvényes, igen negédes erköltsös kegyetlen ember vala; jó Deák, olvasott, és hatalmas memoriaju ember vala, folyt mint a Viz Discursussa, de solida Conclusioja ritkán vólt; akkori Tractatusban én nem forgottam, hanem az 1626 béli Hadakozás után a melly Tracta lön 1627-ben abban való forgasomat oda alább emlitem.

Inte-

Interim midőn Kassáról az Had és Békeség tsinalas utána Fejedelem Erdélybe indula, kivánkozván Német Ország, 's néhány Országok meg járására, meg látnom Lengyel Országot is, a Fejedelem igen örömest nem tsak el bottátást igére, de hogy betsületesben lehessen járásom, mint nem tsak jó Uram hanem Atyam Követségre ablegala az akkori Krakkoi Vajdához Stanislaus Lubimerszki *) Fejedelmi Emberhez, Ki ugyan Princeps Imperii is vala (Kinek fia a mostani Lengyel Országi Marschal és egyersmind Mezei Hetmany is Két ötseivel, kik is nagy emberek) akkor épitvén Visznus nevü Várát, az Fejedelemnek pedig és a Magyar Nemzetnek nagy jo akarója vala, mint Kinek atya a' Magyar Nemzetbéli István Királytól is vett vólt derekasabb Promotiot, a' mint magatól hallottam, és ditsekedvén mondotta: hogy az akkori Királyt szolgálta Lengyel Országban lakott Uraknak, es minden magyar Rendeknek, Neveknek Registruma meg vólna nálla, kik között az Atyamnak is nevét látta; mert az Atyám fegyver hordozója, Béjároja vólt a Lengyel Királynak Bátori Istvánnak, Kitöl midön ki jött adta vólt is a Detrélyi és Farnosi Jószágokat, mellyeket az Atyámnak Annyáról egy testvér Bátyja, de más Atyától való Veres János Notával vesz-

*) Lubomirsky

tett volt el Békéshez való adhaesiojáért; tréfáson is járt volt az Atyám azon Batyaval, mert az Atyámnak conferálván a' Király néki haza Erdélybe lévén útyja az Annyához, birta azon Báttyjára a Donationak Extrahalását, mivel az is már akkor ott ben szolgált, a' mint Békés maga is, és el-hitetvén, hogy per Contratum az Atyám cedálta légyen néki bizonyos conditiokkal, maga nevére iratta a' Donatiokkal, és éltéig oda is kellett engedni az Atyámnak, az után nehezen jutott-a' Detrelyi Jószághoz, a' Farnosihoz pedig máig is nem.

Az emlitett Fejedelmi Emberhez azért expediála, küldvén feles rezet néki ajándékban akkor épitendö várában lövö szerszámok öntésére; a' ki igen nagy betsülettel-is láta, tractálá, el sem bocsáta nyoltzad napig egy Hugát házasitván, annak is Lakadalmát meg-várata velem ditsekedvén jelenlétünkben, szállásért 's Lovainknak való gazdálkodásért maga fizetvén meg a' vendég fogadóban, és midön vagy maga asztalánál, vagy valakinél való vendégségben nem vóltam, maga Konyhájáról ezüst tálaiban fogták szállásomra az étket maga Pohár székéről készülvén emberei asztalomhoz, ollyankor Fö Ember szolgai is jelen lévén mindenkor. El jövén sok szép Matériákkal ajándékoza; többi között maga Ládájából elöttem vévén ki egy Jához körmet ada. Commendálván, hogy

maga Puskássa lötte légyen annak vadját, et quidem in ipso coitu, a' mint hogy tartják felöle tsak az ollyankori löttnek körmében van orvosságos efficacia. Ugyan ott létemben vendég lett egy Barátom Demberszki nevü Fő Ember, kivel vóltam esméretesrégen, Lakván a' Fejedelemnél Fekete Lőrintz alatt és kivél ellenségen is vóltam együtt (a' mint hatrab Fol.). Ez Lengyelnek lévén egy szép mostoha Leánya, beszéllette tudván hogy feles pénz illetné azon Leányt, kérette nehány izben Annyától, nem adta, ő azután az Annyát kéretvén, örömest ment hozzája *), 's már mind Jószág, pénz, 's egyéb sok értek, mind Annya, Leányja kezében vólt, kinált vélle, vegyem el Feleségül; Neve vala Leányának Eleonora Vitkotzka, Korusinka, Fatrotska, másik nevét nem jelentette; küldötték ajándékot, 's én is nékik, de akkor még Házasságról nem elmélkedvén, nem akartam, Isten nem rendelte volt, egyéb aránt talám nem jutottam vólna e' boldogtalan sórsra.

Eképen azon egy télen szán uton menvén bé Krakkóba, mivel Visznitzén nem találtam vala, hanem Krakkóban az Vajdát, holott jeles tréfákat is ejtettem némelly szemtelen Lengyeleken és Sidókon két képen, egy

*) Ma-is ez a' szokás.

képen ugy, hogy ebéd 's vatsora felett is, néha Lengyelek szemtelenkedvén Kinálatlanul is Asztalhoz ültek, Sidók pedig eladó portékájokat szüntelenül hordozván, végre el-unván, az ajtó felett vala egy musiáló helly deszkás, kiben fel hágatván szolgámot, 's vizet bőven adván kezéhez, jelt adtunk az mikor alkalmatlan Emberek jöttek bé, nyakon öntözvén őket, a' Vajda szolgai is igen nevették; és igy el-szoktatók őket: viszontag éjtszakára is hálni mint vendég fogadóban kezdének bé jöni 's hortyogtak erőssen, kit én természet szerint igen impatienter szoktam szenvedni; reá lesvén azért mikor izesen alunnának, 's hortyognának, ábrázatjokon jó tsapásokat tétettem, *) morgottak, de a' setétben nem tudhatták ki ütötte; és eképen azokat is el-szoktattuk vala. Ezen Télen szán uton jöttem ki Kassára, Rosályra, Szathmárra, Kolosvárra, Bükösre, az Atyámot ott találtam, Maros Vásárhelyre, Besztertzére a' Fejedelmet ott találván, onnat Segesvárra, Fagarasba, egy végtében ennyit szánkaztam.

Nem sokáig nyugodván a' Fejedelem Postán a' Cárdinálhoz **) Pázmán Péterhez expediála informálván Császárt általa a' Tö-

*) Az Kegyetlenség vólt!

**) Kemény János, (mint Babocsay első Kötetben) ragaszték is nélkül Cardinál és Generál ír. Bár mi is úgy mondjuk!

rökkel akkor fenn álló Tractának folytatása felől, mellyről oda fellyebb emlékezém, igen nagy Keresztyéni sinceritással és sok haszontétellel, tudván a' Törököknek akaratyokat az iránt is ímezeket edoceálván felőle, Toldalagi Mihály vala Commissarius a' Tractan a' Fejedelem részéről. Onnat is még jövén ezen 1627-dik Esztendőben aetatis meae 21. és az 1628-nak kezdetiben, két utat tettem Postán oda fel azon Cardinálhoz, noha Iſmatska vóltam, de hatalmas dolgokról való Tractatusban (kiről adatott Instructioim exstálnak) A' dolog pedig illyen vala, hogy immár véget vetvén a' Fejedelem is Római Császárral való hadakozásnak, Török ellen való hadakozást forralnak vala, 's a' Fejedelemnek offerálták vala, hogy lenne Generalis Exercituum Extraneorum contra Turcam, mellyre igen inclinatus is vala, mert noha szinezett nékik igen, de Keresztyén gyomorból gyűlölte a' Pogányságot, reá is igérte vala magát, ha az Imperiumbeli hadakozást akkorban Császár sopialhatja vala, és több ollyan hatalmas dologhoz a' Fejedelemtől proponáltatott szükséges mediumok suppeditáltatnak vala. Hogy pedig a' Cardinál által tractáltatott a' Dolog Romai Császárral, oka ennek az vala: mert az akkori Palatinus Eszterházi Miklós a Fejedelemnek igen nagy aemulussa vala 's vélle nem mert communicálni semmit is; sőt a' mennyiben lehetett titkolta ínkább;

mert egykorban a' Fejedelemnek Keresztyénség javára nézendő dolgokban communicált 's iratott Levelét ezen Palatinus a' Portára küldte vala akarván nem tsak hitelét és tekintetét azzal a' Török előtt rontani; hanem ugyan egyéb aránt is a' Fejedelemséget meg bolygatni, mellyet azzal kültek vala a' Fejedelemnek nyomhatta le nehezen azzal, hogy nem ő Keze irása, a' mint hogy nem is az, hanem hiteles Deákja mánussa vólt, subscriptioját pedig és Petsétjét hogy tsak imitálták vólna, tudván azok is a' Palatinust lenni nagy ellensegének, ugy hivék a' mint hivék; de mivel a' dolog haladékban méne, az alatt a' Fejedelem is másra fordítá elméjét. Ez utam után Fő Béjáróságra promoveáltata sok Urfiak között.

Mert mivel a' Lengyel Sigmond Királytól igen offensus vala, Lengyel Országból pedig a' Radzivilektől és több nagy emberektől biztattatik vala, Svecziai Király pedig hadakozván ellene igen izgattya vala; azonképen a' Muszka is, a' mint hogy a' Muszka Követ jött vala is hozzája, melly soha az előtt Erdéllyben nem vólt: a' Lengyelség igen meg is unta a' Királyt ahozképest már practicállya vala minden uton, modon miképen a' Lengyel Királyt exturbálhassa, nem várhatván halálát, mert valóban is sokáig éle; talám 40 Esztendeig circiter birta a' Királyságot, mellyre immár Törökkel és Ta-

tárral nagy fundamentomat vetett vala 's bizonyoson meg is indul vala, ha meg betegedése 's az után halála ne interveniállyon. Melly, és egyéb dolgok végett Toldalagi Mihályt expediálta is vala 1628-ban az Ország szokott Adajának bé vételek alkalmatosságával öszszel.

Anno Domini 1628 aetatis meae 21. Én is azért kivánkozván meg-látni a' Portát is, midőn járnék 21 esztendős Koromban, kéredzém és igen kegyelmesen el-is botsáta a' Fejedelem negyed magammal maga költségén, 's még holmi Katona szerszámok vásárlására pénzel is segitvén, a' Követnek meg parantsolván, hogy tanitson, és minden dolgokban adhibeállyon, már tellyes hitemlem és kedvességem lévén. Történt vala pedig illyen dolog, hogy az elött való Esztendöben egy Sövényfalvi Daniel Deáknak Fia Fejedelem Etek fogoja elmenvén peregrinálni az Indiákat, Persiákat, Arabiákat meg járván, midön meg indúlt vólna Konstantzinapolyban meg ölék, kin az Fejedelem igen commovealtatott vala, és Kemény Követséggel Mikó Ferentzet expediálván Portára; azonban olfaciálván masunnan is valami idegenséget a Fejedelemben ki miatt kezdettek is vala diffidálni néki.

Ment vala be Mikóval egy Szombathellyi Márton nevü Nemes Ember Catho-

licus, Ki vévén eszében az Fejedelemhez való idegenséget, ott ben maradott a Követtel és eljövén Mikó kezdett praktikálni a Fejedelem ellen, a Kajmikammal a Reczép Passával, mert a Fö Vezér Abara Passa és Karulok ellen hadra volt a Romai Császár Agensével egy értelemből kápván álkalmatosságon, mert Bétsben Constantzinapolyból continualvana Practicát, azonban azon Német Csaszártól FöKövet expediáltatván Portára azzal Palatinus is egy Pongrátz Mihaly és Kévai István nevüeket. ezek Török földön Buda felöl mentek Nándor Fejérvárra *) 's onnan Constantzinápolyba; hogy pedig a dolog titkosabban lehessen, az emlitett Szombathelyi Márton is Bétsből expedialtatván, Lengyel Országon ment által Moldavára és onnét Portára.

Immár azért miis ben levén hirünkel lett vala elérkezése és a Moldavai Vajda, Meriaban,**) Kit ők Csifreknek hívnak lappangtatása, és azután bé hozatása, titkoson lett és a Chajmekámmal***) szemben létele, mert valának két Keresztyénböl Pogányokká régen lett ebek, mindenik akkor is vén emberek, Zülfikáki

*) Belgrad
**) Moreaben
***) Kajmakammal.

Magyar Tolmáts, és a Fejedelemnek fizetett Szolgája is; de idegen tökéletlen hamis ember, igen nagy hitelü 's tekintetü Ember a Portán kinek kezes alatt forognak vala az egész Keresztyénségről Portára menő Expeditiók 's Levélek és ö fizetéseket nagyokat vészen vala, mint Magyár, Német, Muszka, Lengyel-Olosz, Császár, Királlyoktól és Fejedelmektől Oláh Vajdáktól, 's többektől, és a Török Vég béliéknek is Kapitányjok vala. Más is vala pedig egy Iuszuff Csaur, ez is jó Magyar Züllficárral igen egy mást értök, barátságosabb, de a Fejedelemhez igazabb és hivebb; ez is fizetett Szolgája, és ez értvén mindeneket Fullficárról *) nékünk meg jelentette vala, Szombathellyinek utban való létét a Cseszlikben lappangását Chajmékámmal szemben létét Instructiojának bé adását és fordittását, Fülficárnak kedvében valo létét akkor is midön arról examinálták Fülficárt tudták jól ö az eb még is tagadta azonban szallását még kémeltétvén; Vala nékem egy Farkas nevü Szolgám jó Török, Lengyel, Rátz, Görög, Tatár nyelveket tudó ugyan Olahfiu azt küldök el, véletlenül tsak bényitván reá, és nevünkel köszöntvén, tsak el bámult azon, hogy tudtuk meg állapotyát Ki altal intvén velünk való szemben lételre,

*) Züllfikáról (?)

ő is igérvén magát, mert Isten meg akadályoztatá dolgokat és praktikájokat; Végeztünk vala azért hellyet a Görög Templomban, hogy ő is oda jöne 's én is oda mennék, de azt meg hazudá, mert lön illyen dolog, hogy:

Vala Fő Vezér Huszreff Passa, ki a mint fellyebb is irtam Fol. et Tengeren túl való hadakozásra ment vólt, és mind akkor mikor Szombathellyi Mikó Ferentztől ott benn maradott 's a practika kezdetett 's után is continuálodott oda lévén Chajmékám Reczep Passával tractáltatott és őtet corrumpálták is vólt adománnyal, igérettel, meg érkezvén pedig Huszreff*) Passa Fő Vezér, amaról minden Directio le szállott, és nagy emulatio is vólt a két Vezér között, és eképen nem folytathattuk tovább a' practicat, noha nékünk is történt vala akadályunk illyen képen.

Huszreff*) Passa Fő Vezér nagy triumphussal jöve meg hozvan azt az hires Abara Passát, Ki meg Ozman Császár meg öletésének alkalmatosságával rebellált Csilalivá lett vala, Tengerentul Ezdrumi Passaságot és Revajut is birván 's a Karulhoz ad haereált vala, Ki is Babiloniat birja vala, elvet-

*) sic!

e vala a Töröktől, nehány esztendök alatt nem hogy Persiára, dé még tsak Babiloniára se penetrálhat vala a Töröknek ereje, Abara Passában tartozik 's ütközik valameg mind addig, hanem akkor elsöbben Mezei hartzon is még tolyodtatván, a Városban is Obsidiót nem sustinealhatván, Persától is el nem érkezvén a segitség. Ezdrumat Abara Passa hitre adta vólt meg is hajtott vala fejet maga is, kit akkor nagy Triumphussal hoza bé a Fö Vezér melly nagy frequentiának nézésére én is ki mentem 's láttamazon Pompát, 's a bejövéseKben is observáltam, többek között ez állapotban illy nevezetes dolgot azoknak tanuságokra, Kik Török Császárnak erejét nem tudnak mi légyen, hogy neha mi ollykor mentünkbé Constantzinapolyba, mikor a' Császár ereje a Tengerenáltal vólt az emlitett Hadra Fö Vezérrel; viszont mikor fel érkeztünk is ott vóltunk, de a piatzon szintén ugy nem esmerszett, a népnek vagy az elött szükebb, vagy azután bövebb vólta, mint a Tengernek aradása vagy apadása, esmértük tsak feketébbségekről az hadakról jött Törököket.

Másod napon is azért midön Császárral szemben kellett lenniek publica audientián mind a' Fö Vezernek, mind Abara Passának, és az hadra járt Fö Vezéreknek, annak is nézésére el-hivának a' két Kapitihák, Harasztosi Balás Deák ki ott ben vólt Re-

sidense a' Fejedelemnek, Donát János, Kit magunkkal vittünk bé meg tserélni az elsöt, de a' Tolmáts Fülfikár nem vala velünk, hanem egy Huszain Csaur Kolosvári fiu Magyarból lett eb vala velünk, és az én Farkas nevü Törökül tudó szolgám, lévén sok féle vélekedés, Abarának fejét elütéséről is, vala hatalmas gyülekezet Császár udvarában, holott nékem egy Székelly János nevü öreg Legény szolgámat jól meg is ütögeték és döfölék, a' nád páltzával a' Kapusiak, mert feletté elő menvén noha intettem rólla, de nem fogadván, esék rajta e' dolog: nem hogy azért meg ölték vólna Abarát, de söt elsöben a' Fő vezért bé vivén audientiára, azután vélle járt Fő Tiszteket circiter 200 meg-kaftányozva hozák ki. El végeződvén pedig e' solennitás, 's oszlani kezdvén a' számtalan nép, tettszék a' Kapitihákpak, hogy a' kapun kivül félre álván ne elegyednénk a' sok Pogányság közzé, várnok meg a' mig el-oszlanának, 's az után alkalmatosabban mehetnénk szállásunkra; azt tselekedvén azért midön a' szokás szerént utól a' vezérek, kik ordinarie heten szoktak lenni, jönének és nem messze bennünket lovunkon ülve látnának mi is fejet hajtván, azok-is azont tselekedvén, a' Fő Vezér pedig el-érkezvén, és meg nézvén bennünket meg-állapodék és meg riaszkodván kengyel futói jövének az Kopitihákat hiván, a' Huszain Csaur meg-értvén, hogy a' Vezér ha-

ragudnék, és Tolmátsot 's egyersmind hohért-is kiáltanak, el futa mellőlünk; minthogy azért tsak a' Kapitihákat hivák, én is örömest el-maradék, azok le-szálván lovokról és oda menvén köntösét tsokolák; de a' vezér nem szolhatván véllék, parantsolta, házához vinnék, és a' Tolmátsot-is fel keresnék ezzel el-menvén a' Vezér, Tsáurok jövének, és a' Kapitihákat el-vivék, kiktől én el-maradhatok vala; de nem lön bátorságos el szakadnom töllök; hanem én-is el-menék, lévén velünk tsak az én szolgám nyelvet tudó.

És így reggeli kilentz ora tajtól fogva arestumban tartatánk az Vezér házánál délyesti*) négy ora tájig, mert a' Vezért privata audientiára ismét fel-hivták vala a' Tsászárhoz, az alatt voltunk igen nagy rettegésben és sokok sokféle vélekedésben hirekkel esvén a' városban a' Keresztyén Oratoroknak, és mindeneknek, magunk pedig tudván az Urunk árulóját benne lenni, és az ellen való practikát, nem ok nélkül vélekedhettünk: Annyira vala a' dolog, hogy a' Kapitihák ugyan desperálván arra intenek vala, őket ha meg ölnék is, de én ifiú Legény lévén hé öletném meg magamat, inkább lennék Törökké 's jövendőben meg szabadulhatnék, 's Nemzetemnek is szolgálhatnék

*) délesti

Hire lévén a' dologban a' Fő Követnek Tóldalagi Mihálynak, kerestette Fülkárt, és Juszov Csauzt hogy fel-küldené, de el-ijedvén azok is mind el-rejtestek, talám tized napra az után kerültek elé, kiváltképen Fülfikár; hanem vala egy Mustafa Csauz Magyarul tudó, az jöve-el az alatt a' Vezérhez, el-küldözvén e' dolog felöl a' Fő Követ, tehát azok a' Fő Vezért igen réprehendálták a' tselekedetről. Midőn pedig meg érkezett vólna a' Császártól a' Fő Vezér, bé kívánta a' Kapitihákat; mivel engem nem hivának, örömest el is maradék Künn, az ajtónál hálgatván midőn őket riogatta, szidogatta, ki jövén kérdém hová tették a' Kaftánt, de nékik nem vala kedvek a' tréfához, a' több vezérek előtt a' Fő Vezér azt praetendálta: nem esmért bennünket, azt gondolta Oláh Kapitihák, kiknek lovok hátán ülvén nem vólna szabad nézni az Hatalmas Császár Vezérét; de ez tsak fogás vólt: Igaz okát alább meg-irtam. Ez állapotban a' Csauz Passa igen szivesen szolgált mellettünk a' Fejedelemnek jó akaró Embere lévén; én akkor voltam szintén Climactériában 's forgék illy szerentsén, a' mint azután is minden hetedik esztendő énnékem igen nagy alterátiot szerzett.

Oka e' dolognak nem volt a' mi vélekedésünk szerént, hogy az Urunkra vólt vólna harag, és a' Vezér is hogy corruptus lett

vólna, hanem mivel hallottuk jövetelit 's meg nem vártuk, és az ötet illető ajándékokat a' Kajmekámnak adtuk; mellyet tselekedett vala azért Töldalagi Mihálly, hogy szabadulhassunk hamarébb, a' mint hogy nem is lehete egyéb a' dologban, noha már a' Császárral is szemben vóltunk; az Adót praesentáltuk; hanem ujábban a' szokott Honorariumot meg-kelle szerzenünk és ugy lévén szemben vélle, mindgyárt minden dolgok jól fordulának. Viselte pedig a' Kajmekám ellen való rancor is e' dologban a' Fő Vezérrel a' Romai Császár, és Palatinus követje-is szemben lévén, Császárral is szemben juttatván, mind Kárát mind despectussát praetendálta benne; és noha mi is meg szeppentünk vala; mind azon által igén jól esék a' más ik dologra nézve, mert nyaka szakada mind Császár és Palatinus Követtyei, mind Szombathellyi által inditatott practikáknak. Látván azért Szombathellyi is, hogy a' mi dolgunk jobb karban légyen, mint sem remélették, az Kajmekámról is minden Directio le szállott vólna; sőt a' Fő Vezér annak ellenkezője a' Fejedelemnek pedig Jó akarója vólna, desperálván, Tractába indula velünk, és assecurationkra szállásunkra jöve, kivel concludálánk, és a' Fejedelem Kegyelmessége felől assecurálok, mentvén ő is magát holmi szines dolgokkal, és hogy Mikó Ferentz haragból hadta vólna el, 's hénszeritette azt az utat magának venni, mi is el-

hittetik vélle, hogy az Fejedelem nem hitta felőle, hogy rosz dologba elegyitette volna magát, mellyhez képest se Jószágát és semminémű Javait el nem vétette, Haza népének inkáb oltalommal provisioval és segitséggel volt, a' mint hogy azt a' Politiát megis tselekedte vala a' Fejedelem. Assecurálpedig ketten Toldalagi Mihállyal, hogy tsak jöjjön ki, nem lesz semmi bántása ea tamen conditione, hogy detegállyon minden dolgokat mellyekben forgott, és látott 's hallott mind két Császár Portáján; mellyre ö is kötelezé magát.

Ezt azért a' képen jó karban álitván, ez alatt a' Muszka Követekkel is, a' Lengyel Országi Fol. emlitett dolgokról tractálván (kikkel néha gorelykát *) szokásom 's kellétik kivül is innom kelletett) e' dolgokkal nékam előbb ki kelletett jönöm a' Fejedelemhez Portárol, minek élötte a' Követ indulhatnama magam Lovaimon egész az Erdélyi határig és noha késedelem esék együtt az utban, egy nagy Polgár Faluban meg szálván, olly emberséges Keresztyén ember Gazdára találtam vala, hogy pénz nélkül gazdálkodván magunknak, Lovainknak, 's azon kérvén, hogy azután is ha valaha azon já-

*) gorelyka, gorólka, lengyel szó, azaz: pálinka.

rok,

rok, másuvá ne szállyak *), esküvén, hé, más házhoz szállok, reám gyujtya, mert első Ember is vólt azon hellyben, borral igen meg is terhele, mivel nékem mindenkori Természetemhez képest igen ártalmas vólt, nehezen kelhettem fel 's indulhattam; mindazonáltal féltemben fel-vertem magamat, mert ismét égett borral felestökömezéssel kinálván, látom vala késedelmemet; nehezen menekedvén azért tölle, mihellyt első Falut értem, mindjárt le-feküdtem, és ott hevertem-ki a' borbéli nyavalyát, fél egész napot így vesztvén el; Bukurestre is a' Vajdához kilentz ora előtt érkezvén estve későn setétbe indulhattam, Fagarasban is késtem, még is Bükösre 10 napján reggel érkeztem a' szegény Atyámhoz; onnat ebéd után indulván 11-dik napján ebédkor Görgénybe érkeztem a' Fejedelemhez, ki igen kegyelmesen is láta.

Ez utamban talált vala illy dolog, hogy menöben az Novák Havassa közt a' mint reá emlékezem Csalikova nevű faluban szállásomon le-feküvén, Lovaim kötözve lévén estve magam a' Kaput bé tettem, de hát szolgaim borra menvén le fekvésem után, a' kaput nyitva hagyták, 's ejjel a' Lovak mind el-szaladozván magoktol é vagy bocsáttat-

*) száljak.

va mind el-mentenek maradván magamnak tsak egy Paripám, kinek nyeritésére serkenék fel a' társait nyeritvén, 's tekintém, hát mind oda vannak a' Lovak, fel-vervén a' Legényeket mint ollyan utban minémü nagy busulással meg itélheti akárki: élék azért hamarjában illy mesterséggel, hogy hosszu köteleket köttetvén a' meg-maradott Lónak Kantár szárára, el-bocsáttatván 's a' végit fogván-a' kötélnek, a' Ló a' többinek nyomán menvén vitte a' Legényeket jó távul a' Falun kívül lévő folyó patakra, holott az elött meg itatták vala őket, ott találták mind a' lovakat, hevennyében lévén utánna igy nem találta idegen ember őket 's jutának kezünkbe. Haza jövö utomban pedig felette kegyetlen hideg időben, lábaimat már az hideg el-vészi vala. Medgyesen kívül valami jó Emberséges Czigányok melegitettenek, éjjel lévén a' dolog.

Midőn azért az Fol. emlitett mod szerint tőrné és practikálna dispositioit a' Lengyel Országi állapotokon annyira, hogy már nem tsak hadait, mellyekkel indulni kellene, és merre, hatalmas Correspondentiákkal el-rendelte vólna, hanem, mi gudvara népének is rendit, ruházását, és egyéb requisitumokat, azomban meg kezde betegesedni ottan hamar Portárol meg érkezésem után, melly vala Anno 1629 aetatis meae 22. Januariusban, én is még az

elött circiter egy hólnappal fordulván az-dik esztendőben; sőt még akkor is a' fuladozás kezdette vala háborgatni a' Fejedelmet, az után az Hydrops is érkezék; mellyből való curálásra mind a' maga ordinarius Medicusa, mind külsők confluáltak ugyan; de semmit sem használhattak, mert az Istennek titkos rendelésén kivül is igen alkalmatlanul élt azoknak Praescriptum ellen, holott természeti szerént a' gyümöltsöt mindenek felett, felette igen szerette, 's ette az illyet, az forratlan zavaros mustot annak idejében, annak felette az igen igen hideg vizet, azt annyira, hogy télben, nyárban jeles vizben kellett ítalát tartanunk; ezekben magát nem tartoztathatta noha valóban is tékozlottuk a' számára hordatott 's Házában álló gyümöltseit; betegségében pedig néha három 's négy rendbeli parantsolatjára is nem hagytam adni az hideg vizet néki; kiért eléggé is béketelenkedett reám, de az Urak, az Öttsei, a' Doktorok reménkedtek: Végre Besenyei Imreh*), Kit az elött a' Fejedelem disgustált vala, melly miatt ama nyughatatlankodván, egykor Romába Devotiojoknak praetextussával kéredzik, és jára mászor Jerusálembe, mert igen Catholicus Ember vala nékünk Atyánkfija; azok meg járása után ugyan ki-bontokozék, a' Romai Császár bir-

*) Imre

tokában telepedék, elsöben Nográdi Kapitányságában, az után Posoni Fő Kamarásságban állitaték; noha valami magyar hadakat is azon Tiszti alatt fogadván, Svecusok ellen való hadra is ment vala, és oda vesze is el, Fiai élnek. Ez azért egykor midőn már a' Fejedelmet a' fuladozás igen háborgatná, de az hydropisiának még tsak kevés jele vala, lábai kezdvén dagadozni, jövén bé Erdélyben, a' Fejedelmet is salutálta, 's commendála náki egy Morvai Doctor embert, ki Romai Császárnak is ordinarius Medicussa vala, jelentvén, mintha ötet hasonló nyavályából gyogyitotta volna meg, mellyen kapván és hivén mint a' vizbe haláloző ember szokott tselekedni, egész gonosz akarojának tanátsából, még békélt, de testi 's lelki ellenségétől, ellenségét (kinek Hazáját ez előtt pusztitották) Kéretvén 's hivatván, igen könnyen el is botsáttaték: El érkezvén pedig, mindgyárt a' savanyu vizhez maga vitettetését, és azzal élését persvadeálá. Melly ellen Publica Obtestatiokat, Protestatiokat, hoszszu irásbeli ki-bocsátott Discursusokat tönek a' maga Doctori: kivált egy Schultetus nevü Német Doctor Evangelicus, más Ribericus Sidó Doctor; de ugyan tsak praevaleált imennek Tanatsa, azt állitván, hogy ha szintén a' többinek discursussok szerént nyilván el-érkeznék is a' Hydropisis a' savanyu viznek itala miatt; de azon víznek beneficiumával elsöben a' ful-

ladozást curálván, könnyebb dolognak tartaná az után az hydropisisnek gyogyitását; és így az Udvarhellyszéki Vargyas és Olosztelek közt Száldobosi határon lévö savanyu vizhez menének, és ott talám három vagy négy hétig itaták vélle a' savanyu vizet, melly nem hogy használt-volna, de egészen reá hozá a' vizi-betegséget 's azzal el-mene a' Doctor, egész bizonyos Informatiót vivén az ellenkezö hellyekre, és a' Fejedelemnek meg gyogyulhatatlan nyavalyája felöl, kire nézve meg is indulának a' Practikák még életében, és noha azután is continuálták ugyan a' Curatiot maga Doktori, de hijában hordozók, Gyogyi Feredöben, Váradi hev vizben, Sombornál is valami hitván forrásnak vizében feresztették eleget, de mind hijába.

Eszében vévén pedig maga is halála elött még többel fél esztendönél, hogy nem fogna meg-gyogyulni azon beteg Ágyából, igyekezék váttig szegény, miképen mind Országát, abban az Isten Anya Szentegyházát, Feleségét 's Attyafiait, és jámbor szolgait, Hiveit minél jobb állapotban hagyhatná, és Magyar Országnak azokat a' részeit is, kiknek holta után redeálni kell vala a' Romai Császárra; de sokakban már el-vétette vala az utyát, kiváltképen mivel Catharinát a' Feleségét már Fejedelemségben Successorának választotta 's Portával is confirmáltatta vala, kit maga is vétkesnek meg esmért és

mondott vala, de már késő vala: Váradra convocaltatván a' Magyar Országi akkori Urakat, Rákoczi Györgyet, Prinyi Ferentzet, Gábort, Györgyöt, Bornemiszza Jánost, Kun Lázslót, Prépostvári Sigmondot, Lonyai Sigmondat, Mélith Pétert és Györgyöt, Nyári Istvánt, és több Urakat 's Fő Rendeket, sokat consultálodék véllek; de hólta után; de hóltaután mind nyaka szakada; Testamentomat is tett halála előtt többel fél esztendőnél, legálván Kiraly, Császár, és kinek kinek Méltoságához illendő jokat, Német Császárnak, Svecziai Királynak hatalmas fő Lovakat gazdag szerszámokkal: Török Császárnak gazdag ezüst mosdokat, Kupákat, Magyar-Országi és Erdéllyi Uraknak, Fő Rendeknek Fejedemi mi köntösöket, Lora való szerszámokat, Aranyakat, Tallérokat némellyeknek Jószágokat,

A' Fejérvári Collegiumhoz az Enyedi Joszágot, a' Collegium épitésére nehány ezer forintokat, viszont annuatim Debreczenből nehány ezer forintokat, egy igen gazdag Médályt circiter 9/m tallér érőt, Tokai hegyen az hét szőlőt, és többeket-is, kikből a' Collegium épitetnék a' Professorok, Mesterek, Alumnusok tartatnának, Deákok tanitatnának. Ezeken kivül sok Eklésiákhoz külömb külömbféle Beneficiumokat, sőt nagy

részént még életében is conferált, kiből még máig is élnek. Az Országnak számára bizonyos számu ezer forintokat repositomul. Minden udvari gyalog és lovas hadainak három hó pénzt. Mezei hadaknak két hó pénzt. A' Gubernátornak, ki öregbik Bethlen István vala, Groff Bethlen Istvánnak, Péternek Zolyomi Dávidnak, Gyulafi Samuelnek, ez kettö Sogóri valának, feles pénzt; ezüst marhákat *) Katonai és Lora való öltözeteket, egyéb jókat. Ezeket pedig illyen rendel:

Az Ország számára legált Repositumat collocalák Szamos uj várban, az egyéb privatus Embereknek legáltattakat Dévában. A' Collegium és Ekklesiák számára valokat is Szamosujvárban. A' Fejedelem Aszony számára aranyakat 50/m, Tallért 50/m ret, jó féle ujj öt pénzes garasokat 50/m Forintokat a' Kün járó aranyakon kivül, melly vala ad minus numero 20/m rig való, egyéb kün járó pénzen és tallerokon kivül. Annak felette számtalan és gazdag ezüst marhák, Lora való eszközek, Férjfi és Aszszony emberi köntösök, kövas marhák többek 100/m Tallér érönél. Ezek Fagarasban deponáltattak az Atyám keze ála.

---

*) clenodia.

Testamentomosoknak rendelé az öreg Bethlen Istvánt, Ötsét a' Gubernátort, Kovasotzki Istvánt Cancellariussát, és Mikó Ferentzet Fő Komornyikot, kik effectuállyák Dispositioját el-végezte vólna, mind az ott való Bánya Kedvéért, mind az hátrébb Fol emlitett Magyar Országi Conventiculumokért Váradra indult vólna ki, a' Kaján uttyán*) rettentő szélvész tanálta, mely sok lovasokat, szekereket el-forgata, rosz Omennek magyaráztatván,. Ezen utban Belényes Városában is alig kapók, hogy meg nem fullada: Váradon pedig hárman alig maradtanak körülötte forgó Béjároi, kik le nem betegedtenek; ez is rosz jel lön, Lötsén lakott egy hóhér, ki Doctoros ember is vólt. Azt is oda hozták vala, curálá, lábain sebeket nyitván hogy a' rosz nedvesség ki szivárkozzék azon; de hijában lön. Eszében jutván Török Országban jártában minémü béleseket ett, Gyuláról hozattanak béles sütö Aszszonyokat, azok készitettek néki bélést míg Váradon vólt.

En is Váradon le betegedém, magának szegénynek nagy Provisioja vólt reám, lábra eredvén fel ballagék hozzája, kérdezkedvén mint légyek; tehát ő meg értette vólt, hogy én a' kis betegséget is békételenül szen-

*) utján.

vedtem légyen, mellyről igen Isten-és Kegyességgel meg dorgála; az után nyavalyámnak speciessét tudakozván, 's azt is ha emésztésem lehetne; mondám nehány napja hogy nem vólt, mert nem ettem, azon szegény el-hiteté magával, hogy Kolyika háborgatna, 's mindgyárt Doctor Schultetust hivatván, ki egyéb iránt azon hagymazbéli nyavalyámból gyogyitott meg, mert abban voltam, parontsola praescribálni, a' Patikariust pedig Samuelt hivatván, parantsolá, hogy Kristélyt adna bé akaratom ellen is; ezzel szállásomra menvén 's a' Patikárius el jövén nehány Tallért fizeték neki, hogy hazudjuk azt egy nyomon, mintha bé-adta 's jól is succedált vólna, kiben semmi nem vólt, mert én tudtam hogy nintsen ollyan nyavallyám. Az után szegénytől bé-kéredzém Erdélybe, hogy az Atyám Házánál nyughatnám Erdélybe míg ő bé-érkezik, 's elbotsáta, 's az után a' Vérhas is érkezék reám, kiből is Isten meg gyogyitván, 's a' Fejedelemnek jövetelit értvén, menék eleibe Hunyadra, kivel szemben lévén szomoruan panaszképen monda: Bezzeg jó Ötsém hamarel-állál mellölem 's el-hagyál illy nagy nyavalyámban: melly szavai Szegénynek szivemet igen meg-keseriték, 's felelék: Nem hagytam Felségedet, 's nem is hagyom éltéig 's éltemig; hanem engedelméből menvén el vén Atyám, 's vén Anyám látások-

ra, magam is igen gyenge erővel, Kit az után ismét más nyavalyabeli recidivám követett, mellyből im most lábbadoztam fel. Ezen szegény meg-tsendesedvén, ottan mind nyavalyám, mind Atyám 's Anyám felöl kérdezkedék, 's az után egyéb dolgokról beszélgete nagy kegyelmesen.

Hunyadról Kolosvárra menvén, egykor etelekre ki oszolván az Inasok, én fogám a' Legyezőtskét, és legyezvén feküvő ágyában, beszélgete egy 's más dolgokról; azomban az alkalmatosság hozván, Boér Simon nevű Bortöltő szolgája mellett instálok, hogy Fagaras földén Kapotselen valahány Jobbágyokat adna néki, kire felele: Nem régen adtam szép Portiót Gajnas nevű Faluban, most azzal elégedjék meg, hanem van azon féle Jószág Gizás nevű Faluban, azt néked adom. E' képen adá szegény kéretlen azt a' Jószágotskát.

Kolosvárról ki-indulván Thordára mennénk, onnan lön a' rendelés más nap Enyedre, az utból, Nagy Pál engemet, Bornemisza Pált, Rhedei Jánost, kik már a' béjárosagból ki költ, de betegségében körülöttem forgolódó szolgai valának, hiva Földvárra, hogy ott hálván, és tsak hajnalban indulván Enyeden ernök a' Fe-

jedelmet; de hát el-nehezedvén, Doctorok tanátsából nem szállott meg, hanem tsak el-vitette magát a' Város mellett az nap Fejérvárra; mellyben mi semmit nem tudván hajnal előtt indulánk, és virradva Enyedre jutván értők-meg a' dolgot, 's minél jobban lehete Paripákon sieténk Fejérvárra, az hova kilentzed fél ora tájban, jutánk, 's fel menvén udvarhoz, még életben találók, de igen el-alélt állapottal: el-jövén a' 10 ora, enni hozának, mellyeket én tartottam előtte, 's évék két vagy három kalánnal korpa tzibrét, az után ismét mondola tejet, az utolsóban én is évém ki vévém elölle, 's megint öttan bé menvén az Inasok enni takarodának, udvarolván néki Nagy Pál Fő Gyalog Kapitány, Matskási Ferentz udvari Vitzé Kapitány igen kedves emberei; én pedig legyezvén Kis legyezőtskével, azonban alig szolhatván, Kére tentát, pennát 's papirossat, mellyeket eleiben tévén, ira két rendet szépen, és el-fordulván abban hagyá; amazok, sőt magam is azt gondolván, hogy ne talám azoknak mint kedves Embereinek a' Közönséges Testamentomon kivül akarna valamit legálni, melly Irást le tévén a' közel állani szokott Asztalotskára, intének azok, hogy nézném meg; térdet hajtván kimenék, és Inas jövén bé, a' legyezőtskét annak adám; az Irást meg-olvasám, és mintha alunni akarna a' Fejedelem ugy tettszvén, én is kimenék: Az Irás pedig ezen szók-

kal vala kinél többetsem irt, sem szollott annakutánna szegény, melly most is fog lenni Rhédei Ferentznél, oda deveniálván az öreg Bethlen István halála után: Ha Isten velünk, kitsoda ellenünk? Senki nintsen bizonyára, bizonyára senki nintsen. Ezekkel én is ki menvén meg beszéllem a' nevezett Fő Embereknek; és mind együtt a' Fő Hopmester is, ki akkor Szunyogi Gáspar vala, menénk ebédet enni Matskási Ferentzhez, holott alig telepedheténk asztalhoz, futának utánnunk, hogy az Fejedelem halálra vált légyen, jelentvén, mi-is sietve fel-menvén, tehát immár az Udvari Pap Gelei István jelen van több belső Fő Rendekkel, és imádkoztat, a' Fejedelem pedig szinte halálán van, talám egy tyukmony sültni idő alatt meg hala a' nagy Fejedelem, kihez hasonló Magyar Mátyás Királytól fogva, és István Királyon kivül nem hallatott, nem is reménlhetni, ugy mint: eszes, vitéz, igen maga viselő, kegyelmes, liberalis, oeconomus, munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő, külsőképen tekintetében oroszlán, conversatioban nyájos, jozan életű, Könyörgésben és az Isteni szolgálathan nem külsőképen tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő, Egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, Eklesiákat épitő, segéllő, fundáló, tudós emberek conversatiojokban, Disputatioknak

halgatásában gyönyörködő, minden Rendeket promoveáló, az Haza Fiainak Atyjok; a' Vitézlő rendnek mind jó Tanitojok, mind Tükörök; de édes Atyjok-is: meg-haragudni tudó, de azt meg-mértéklő; haragot nem tartó; nem Kegyetlen; nem vérszomjuhozó, hamar meg-engesztelödő. Kün a' közönséges hellyen nagy Authoritással; ben pedig Házában belső szolgai közt nyájos; szelidséggel magát viselő; fris lovakban, öltözetekben, Musikákban, Epitésekben, Fejedelmi vendégekben, néha Tántzokban is, de nem részegséggel, gyönyörködő: mert a' bor italt feje fájása-is nem szenvedhette; Katona szerszámokban gyönyörködő ember vala, és egyéb sok szép virtusokkal fel ékesitetett Ember vala; noha mind azon által emberi gyarlóságtól ő is üres nem lehetett; e' világra el-terjedett emlékezetü Ember vala. Mind két hatalmas Császárokat in aequilibrio tartya vala magához, és Hazájához, egyebek rettegik vala, a' Magyar Nemzetet el-hiresitette vala. Oh vajha reménlhető vólna valaha más! Oh vajha avagy nem született, vagy örökké élt vólna.

Egy időben élének ez három nagy Emberek, Magyarok. 1. Bethlen Gábor. 2. PázmánPéter. 3. EszterházíMiklós, Kiknek esméretekben vóltam, köztök nagy Dolgokban forogván nevekedtem. De jaj mit hagyatánk árvául Országostól, Nemzetestől!

Az emlitett Pázmán Péter mondja vala egykor nálla létemben: „Atkozott ember vólna, ki Titeket arra kénszeritene, hogy Töröktől el-szakadjatok, ellene rugodozzatok, mig Isten a' Keresztyénségen másképen nem könyörül, mert Ti azoknak torkokban laktok: oda annakokáért adjátok-meg a' mivel tartoztok; ide tartsatok tsak jó Correspondentiát, mert itt Keresztyén Fejedelemmel van dolgotok, tudni-illik a' Romai Császárral, Adománytok nem kell; a' Töröket töltsétek Adománytokkal; mert noha im látod édes Ótsém, nékünk elégséges hitelünk, tekintetünk van mostan a' mi kegyelmes Keresztyén Császárunk elött, de tsak addig durál az a' Német Nemzet elött, miglen Erdéllyben Magyar Fejedelem hallatik floreálni, azontul minjárt contemtusban jutván, gallérunk alá pökik a' Német akár Pap, akár Barát, vagy akárki légyen." Eszterházi Miklós is igen észes, modos, authoritativus jó Magyar vala. Ez kettőben tsak az vala Káros, hogy az Evangelica Religiónak mindenik nagy üldözője, egyéb aránt Nemzeteket, és annak szabadságit szerető hasznos Emberek valának; mert ha az nem obstált vólna, egyéb aránt mind Bethlen Gábor, mind Rákoczy György Fejedelmek idejében igen szomjuhozzák vala a' Magyar Nemzetnek szabadságát, és Magyar Nemből állandó Királlyságot hogy restitualhatnák a' régi Mohátz Mezei Magyarok végezések szerént, erről vólt

elég Tractájok is, de a' Religio dolga nem jutathatta soha a' meg egyezésnak perfectiojára őket.

E' Nagy emlékezetű Bethlen Gábor igen Martialis ember vala, kitől hallottam mondani, hogy tsak vólna más, ki procurálná az Hadak fizetését 's derék Hadaknak egyben szerzését, ujitását, profontozását, egyéb aránt az Hadviselést abban való molestiákkal örömest fel-venné, és honnyában is lakni békességben nem kivánna, hanem Hadakozásban töltené egész életét. Nagy gyöngyörüsége vólt Hadainak Mustrálásában Rendelésében, Erősségeket épittetett: Többi között az Oláh Ország felől való Passusokat muniálá várakkal. Sok hasznot tett Erdélynek sok dolgokban. Portai 15/m aranyat tekintetivel 10/m re szállitotta vala, kit is azután valók el-vesztének.

Egy nagy Fejedelemnek mind magában lévő virtusokat 's mind viselt nagy dolgait, tsak le-irni is, vagy meg gondolni is, sok és ditséretet érdemlő dolog vólna; hát azokban forgani, 's azokon által menni, és koporsójába bóldogúl szállani mennyivel méltoságosabb. E' Fejedelem mind annyi hadokozási, épitési, nagy udvar, igen fris, és pompás öltözetek, sok fizetett hadak tartási között is, Tárházában hagyott vala többet egy Million számu kész pénznél, felette

sokat érő Clenodiumok, gazdag Pohár-szé-kek, és mindenféle külömbkülömbféle ezüst-némü eszközök. Fol. tettem vala rövid emlékezetet, mellyhez hasonló az ő idejeig az előtt, sem az után, az Erdéllyi Fejedelmek idejekben akkoráig nem találtatott.

A' mint azért éltében Martialis Ember vólt, ugy Testamentomában is azt rendelte vólt; hogy őtet veres szinben gyászolnók, Temetését azzal ékesitenék. De azt nem mivelék a' Testamentomosok. Legált pedig külön Temetésére és Monumentomi Epitaphiumára-is Külön Külön nagy Summát. Koporsóját maga életében meg-hozatá, és contemplálta jó ideig, várván nagy erős Férfiui bátorsággal, 's Keresztyéni kegyes reménséggel, sőt hittel utólsó óráját: kinek idvessége felől senki nem is lehet kétséges, mind életebéli sok jó tselekedetire nézve, mellyekkel igaz hitit gyümöltsös tette; mind buzgó Imádságira, Isteni szolgálatjára, Vallásában álhatatos vóltára, az Isten ditsőségéhez és Anya szent egyházához, és óltalmazásához való indulatra nézve (noha ő az Országban sine discrimine Religionis kedvelette, promoválta az Embereket, lévén négy Recepta Religio Hazánkban, kinek idejében szép egyességben éltenek az Haza Fiai, és nem olyan hideg Atyafi szeretetben mint most) kiváltképen pedig tsalhatatlan jele lőn Istennek el-választásának, midőn halála előtt circiter

embereknek meg ne engedtetnék; egykorban hát egy Urfiat K. J. az több conflualtaknak Conventiculumok expedialván hozza, ugyan meg lesvén az én ott nem létemnek alkalmatosságát, a Gyalog Hadnagy, a ki ott vigyázott, bé nem bocsatótta, appelálván reám 's hozzám is el küldvén, én is meg izenném tartsa dolgat, nintsen ott semmi járása, e' képen igen prodáltatam elöttök.

Másodszor vala egy Balog Ferentz nevü Hunyad Vármegyei Bethlen Gábornak egy Inassa ki meg éltében corrumpáltatván, hólta után déclaratus Papistává is lön, egykor szállásomra jövén, sok szók és beszédek között, álhatatlaságát reprehendálván, kezde alkalmatlanúl felelgetni, kevésben mulék hogy Pallossal fejét el nem sujtám, ki szaladván az is a' Catholicus Uraknak igen vádolt. Ez két dolgoknak Sópiálodását nehezen tselekedhetém;

Elmenvén a' Német Követ Fogarasból egy ládában egyszermind a Fejedelem Aszszony 40/m Aranyakat el hozata, és ezt mind Csáki István kezében ejté; illyen képen, mivel nem lehetett el titkolni, az Attyám lévén az hellyben Fö Tiszt, és a Tarhaznak is Kultsai nalla voltak, én akkor udvarnál lévén értésemre ada, én is viszont a Gubernatornak, s a kiknek illet többeknek is; Vigyáztattunk azért igen arra rendetetett Em-

berink által, mit fognak mivelni a' Ládával, és hogy ha Csáki kezéhez ki iktattyák, midőn vagy emberei által el-küldi, vagy magával el-viszi. Vala Collusionk Zolyomival, hogy az utban fel verjük; de meg tsalának; mert Csáki el-méne Udvartól, a' pénzes láda el-viteték a' más kis Bóltba, melly Fejérvárátt a' Fejedelem Házának az üveges folyoso felől vala, kinek Gondviselője Czeglédi István Béjároja vólt, melly is én hozzám és az igyhez *) is igen addictus vólt; tehát az Aranyakat ki-szedte vólt a' Fejedelem Aszszonyal, és kövel rakván meg hellyette, ismét bé petsetlettek 's ugy küldöltek a' bóltba már Csáki is el-menvén, a' láda is petsét alatt az emlitett bólban hiteles Emberünk keze alatt lévén, azt reménlettük a' szándék is meg-változott, de imé tehát egy Tépesit Sigmond nevű Fő Ember szolgáját alattomban viszsza küldötte Csáki valahány magával, a' Fejedelem Aszony pedig Kis faludra menvén egy ebéd után mindjárt mulatság képen mind a' Magyar Frajtzimereket, kik által meg érthettük vólna, mind az emlitett Czegledit, kinél a' láda állott, mind engemet, ki fő lehettem vólna a' vigyázásra, studio szép hizelkedő beszédekkel el-hiva 's vive, és mihelyt a' Városból ki halada; gyalog szálván

*) ügyhez

mind Frauczimerivel, hogy az idő inkább haladgyon*), engem is le-beszélle, 's gyalog véllek mulatozva menék Kis Faludig; ott is Kertekben, Házakban, Majorházakban mind Késedelmeztetvén, szintén tsak Vatsorára meheténk viszsza Fejérvárra; és imé tehát ez alatt az Hopmester Horváth György, ki igen practicus Factionarius Pápista ember vala, Csákihoz tartó, a' Magyar Hop mester Aszszony Matskási Mihályné; ki egy vala az Hopmesterrel, kit Tolmáts Inasok Isák és Simon, ezek hon maradván, a' Ládából ki-szedett Aranyakat, a' Csáki Emberének Tépesitnek kezéhez iktatván, mindgyárt el-ment vélle; harmadnap mulva tudtuk-meg a' Practikát, 's igy a' Pénz oda lőn.

Látván Mikó Ferentz is mint folly a' dolog, melléje vévén Nagy Pált a' Gyalog Kapitányt, és holmi praetextusok alatt a' Fejedelem Aszszonytól Commissiót extrahálván (melly máig is Leveleim között extal) a' Tárházba bé bocsáttatása, 's reá bizott holmi Eszközöknek el-hozásának meg engedése felöl, Fagarasba menvén a' Tárházból mindeneket el-hozott, valamellyek nevezet szerént a' Fejedelem Asszonynak nem legáltattak vólt, sem másoknak, a' mint hogy tsak azokról tett vala a' Fejedelem Testa-

*) haladjon

mentaria Dispositiot, mellyek benn a' Tárházban reponáltatván állanak vala, de a' mindennapi Expensakra való, 's naponként érkező jövedelmek Fejedelmi, sőt Királyi Méltosághoz illendő szükséges mindenféle sok szép gazdag jók tsak rend kivül, és Registralás nélkül a' Komornikok 's egyéb Tisztek kezeknél forognak vala, a' Fejedelem Aszony egyéb iránt is mind tékozló, 's mind gondviseletlen lévén, tsak el-titkolhatatlan részt hagyták kezénél, egyebekkel fel-osztoztak. Mellynek ki-hordását, a' mint hallottam a' szegény atyám könyves szemekkel nézte.

Ezen közben el-közelitvén a' Fejedelem Temetésének ideje, vólt az Ellenkezőknek illy Factiojok 's Tanátsok; hogy azon Temetésnek alkalmatosságával, mellyre minden Rendek az Országból is, de egyéb hellyekről is conflualandók valának, derekas erővel lennének jelen, és akkar declaráltatnék a' Fejedelem Aszonynak mind Religiojsának változtatása 's Romai Császár Protektioja, mind pedig hogy a' Gubernátornak authoritássát degradálván, avagy meg-határozván kivánságok szerént, a' Fejedelem Aszonynak szabad Regiment szerezhetnének Titulariter; mint kinek szive, lelke már kezekben vala; a' mit akarnak vala neve alatt, tsak azt tselekeszik vala, és e' képen minket opprimálni akarnak vala: De Isten kegyelméből markába szakada illyen képen: Vala egy

Kováts Péter nevű hires Mezei Kapitány és igen szép 's erős hada, kiket szegény Bethlen Gábor sok idő alatt, és sok hellyekről gyüjtögetett vala egyben; ezt a' Kapitányt corrumpálták, és Pártyokra vontákvala; szintén akkor-is Kassára járt az ott való Generalisokhoz practikálni. Hadai pedig Qvartirokban Kővár vidékin valának, lévén Patronusok Fol. emlitett Szunyog Gáspár, akkor Kővári Kapitány, ki az ellenkezők részén vala.

Midőn azért már azzal-is magokat erősbeknek állitanák, Csáki is felesetskén fogadott vólna hadat mind Lovast, gyalogot a' a' Fejedelem Aszony pénzével, 's nagy apparátussal jött vólna Gyülésre, avagy Temetésre Fejérvárra, hadait Lovasit, gyalogit Fejérvára körül való Talyékban*) szállitá, az alatt Toldalagi Mihályt Maros és Aranyas Széki Hadakkal inditván, parantsolván, pedig Kraszna és Közép Szolnok Vármegyéknek Tisztjeinek, Gyulafi Samuelnek és Sérédi Istvánnak, hogy meg edgyeznének veletlenül találvan őket Kvártélyokban, éjtszaka ütvén meg; fel-verék, dissipálák, szemben hatván a' Székelly hadak emezekre, és a' Parasztság is rajtok lévén a' kik el-szaladhattak Császár Pártjára futának, az után is ellenségink lőnek: Szu-

*) Tajékban.

nyoget a' Kővári Kapitányságbol ki-rekeszték, Gyulafi Samuelt, ki Veji*) vala a' Gubernátornak collocálák hellyébe: Imitt is Fejérvárratt a' több vitézlő rend a' mi Pártunkon lévén, noha a' Német Gyalogság ellenkező; mind két részről nagy gyülölség, diffidentia vala, és tsak nem tseppenőleg vala a' vérontás közöttünk; de meg halván a' Muszka Kováts Péter Hadának dissipáltatását, Kővári állapotnak változását, kikben nagy reménségeket helyheztetik vala, meg-félemlének: Csáki István, ki egyébaránt practicus, eszes, elmés és tekintetes, de félelmes szivü ember vala meg-rémülvén, egy estve felé tsak harmad magával sétálásnak szine alatt ki ballagván a' Sz György Kapuján, Lovát pedig az elött vizre vitelnek praetextussa alatt ki-iktatván szerszámokat, fegyvereket a' szerént alattomban nyakszakadva futott, szaladott Almási Várába oda hagyván a' gyülést; azt meg értvén hadai, azok is a' Falukról a' mint kitől lehetett tsufoson el szaladának: a' Gyalogi Gáldon a' mi Falunkban lévén, Dobjokat is oda hagyták: maga tsak harmad magával estve el-illásztván; más nap ebédre Almás várába ment. Ugy hallottam sok kenő ment mig meg gyogyult a' nyereg miatt való fel sebesedéshől.

*) Veje

Ezek veszvén azért eképen, ellenkező következést hoza-ki Isten a' dologból mert a' Fejedelem Aszszony hogy már szomorusága s busulása miatt betegedvén meg, meg-fattyázék, és a' Feredő házról Város felé nyiló kis ajtótskán vitték ki éjjel a' Leány Gyermeketskét, kit szült, a' Vintzi ujj Keresztyén Aszonyok tartására; de nem sokára meg-hólt. Ezt noha igen titkolták, és közönségesen nem is tudták; de a' belső és külső Embereknek értésekre vólt, és ha a' mi veszedelmezésünk nem fogott volna is a' dologban, tsak a' szégyenért is ollyan Fejedelmet nem örömest szenvedtünk vólna, ki meg tsetemezet bitangul; de mivel a' kötelesség is, a' meg hólt Urunk gyalázattyának czégérezödése is tartoztatott, azt is láttuk, hogy ha változtatni nem akarnók a' Fejedelemséget, vagy Csákinak vagy másnak azon faction lévönek fogna succedalni, ehezképest inkább ideig szenvednünk kelle; mind azonáltal nem külömben; hanem noha a' Temetésre is, tsudás maga meg erőltetésével lehetett fel-kelni; de utánna ottan hamar publice convertalni, és a' Nagy Templomban Fejérvárratt communicalni is kelle: Igy marada meg akkor a' Fejedelemségben: az Urak és az Ország között is tsináttaték amnestiás Unio, Csáki is viszsza hivattaték.

Ezek akkor meg tsendesedvén, engemet ismét Romai Császárhoz expediálának;

menő utamban szemben kellett lennem mind Palatinus-Eszterházi Miklóssal, kit Kis Mártonban *) találtam, 's mind Pázmán Péterrel, kit Nagy Szombatban **) találtam; akkor nem Postoképen, hanem Internuncius vóltam, akkor noha betsületesb állapottal vóltam, 's jóllehet külsőképen mutattákis hogy már, de belsőképen nem láttak szivesen ugy, mint mikor szegény Uram halálának hirét vittem vala, mert a' reménlett Practikának és a' Fejedelem Aszszony Papistaságának isnyaka szakadott vala.

Vóltam szálláson magam a' Magyar Secretarius Ferentzfi házánál, szolgaim és lovaim közellévő Vendégfogadóban: nagy bajom vólt miatta; mert ez hatalmas Expeditor, és tsudás Memoriáju Ember vala; de felette részeges és ugyan azért is tsudáltatott Elméje, hogy részegen is hivatallyának meg-felelt fogyatkozás nélkül (Ehez hasonló vala az előtt a' Fejedelemnek egy Secretariussa Ormánközi) ő azt akarta vólna, én is humora szerént ittam vólna, kit sem betsülletem, sem Természetem nem szenvedett, néha tsak nem virtadtig is el pirityelt, én le-feküttem és aluttam.

---

*) Kis Márton, németül Eisenstadt.
**) Nagy Szobat, németül Tyrnau.

Igen sordidus Ember is vala, a' többi közt egy korban Császár hivatván Piatzon találtatott, ott egy kappant vévén szokása szerént tette magánál hordozott Leveles Táskájában, bé menvén Császárhoz, és Leveleket akarván a' Táskából ki-venni, a' kappan is ki ugrott; hen találván lenni a' Császárné is, úgy vélle apró ebetskék, a' kappant azok kergették, tsiholtak: más felől Ferentzfi is futkosott, bujkált utánna hogy meg foghassa, Császárnak, Császárnénak vólt nagy nevetségek a' dolgon annyira, hogy Urak is mentek bé azon mulatságra. Egyebkor is a' leveles táskában darab sajtok, hagymák, semlye, nehányszor szalonna darab is egy aránt vólt közösleg, de azért elmés és hiteles ember vala, és már harmadik Császárt szolgálta azon állapotban.

Ezen Bétsben letemben, egy vendégséggel meg tréfálodtam vala, Császár Palotáján lévén, az ide hátréb Fol. emlitett, Erdéllyben követségben járt Comes Detrichstein*) invitála más napra 10 orára vendégségbe, 's én is el-igérkezém; az után Bottyáni Adám is invitála, kitől meg mentém magamat, hogy már oda igérkeztem légyen. El jövén az idő, a' Magyar szokás szerént szállásomon várom vala az újjabb hivatalt, kiben semmi nem telék, el-

*) Ditrichstein

mulván a' 10 ora is, már 11 ora felé lévén, külde láttatnom ismét Bottyani Uram, kinek meg izeném, hogy szállásomon vagyok, ő ottan meg láttatá amannak szállásán mint légyen a' dolog; hát immár ott régen ültenek az ebédhez. Ujaban*) azért hozzám külde, és meg izené mind a' szokást, hogy ott lénne az hivatalos a' nevezett Orára, és a' mennyid magával hivattatik akkoron, annyid magával tartozzék az ebédhez több hivataltnem várván, és hogy már ott régen hozzá telepedtek vólna; azért mennék ő hozzája, mellyet meg tselekedvén, ott valóban Magyar módon lakám is.

Másik dolgom illyen is vólt: Vala egy Vay Péter Szabólts Vármegyei, kinek én igen jó Baráttya vóltam, étek fogo vala, az el-kéredzik velem, lévén némünémü sollicitatioja Császárnál, kinek dolgáról supplicatioját meg iratván, midőn Császárnál az egyéb dolgokat proponáltam vólna, akkor ben lévén a' Tolmátsolásért Cancellarius Sennyei István és Secretarius Ferentzfi. Ortzátlanságot kelle tselekednem e' barátságért: mert Császártól magam kértem audientiát neki, 's a' jámbor Császár mindgyárt hivatá Ferentzfivel. Bé jövén Vay Pé-

*) ujabban.

ter, Császár kezet nyujtván, de amaz ollyan dologban többször nem forogván confundáltatott vala; hanem én ott magam szollottam modjáról, hogy menne oda kezet fogni. A meg lévén ismét Supplicatioját hogy elé keresné adná oda, mind magamnak kellett tanitanom beszéllenem néki. Válasza is lön a' jámbor Császártól.

Harmadik dolgom is ezen utamban illyen lön viszsza jötömben, Füleken két Franciscanus Baratok a' Secseni Klastromból valók, találkozának hozzánk, kik is igen hozzánk ereszkedének, onnan Osgyánba menvén Bakos Gáborhoz, oda is el jövének, viszont Rima Szombatba is, mivel botsátattak vólt ki koldulásra; elébb nem mervén ki fakasztani; ott jelenté az egyik titkon, hogy meg győzettetvén Lelki esméretitől, mind a Baráti állapot, 's mind a Religio mellöl elakarná állani, kénszeritvén Istenre, lelkemre hogy vinném el: Mivel azért nékem is Conscientiámban jár vala meg tselekednem Társát véllek lévö késérövel elbeszéllém, hogy ö is utánna menne: az alatt lóra ültetvén, Katona köntösbe öltöztetvén, más uton valóban szaparán el randulék vélle éjjel nappal sietvén, mig' a Tiszán által kelheték, mert félek vala igen, hogy meg üznek érette akár szöktetést akar meg öletést gondolván, mert Bosnak Tamásnak is Füleki Kapitány Uri Embernek is Confessarius-

sa vólt 's Putnoki, Szendrei, Dios Györi, O. nadi Tokaji Vég hazak között kelletett pedig el mennem, a Sajo mellett Qvartirozván as hatrébb emlitett Erdéllyből ki üzetett Kováts Péter Hada is.

Ezen hadbéliekkel voltam szemben Kvartéllyokban többi közt ki Vicéje vala egy Balog Mihály nevü jeles Vitéz ember, és nem is reszes Kapitánnya árultatásában, mellyről a Kassai Generalis Asztalanál is vólt öszve veszések; ez igen Barátom levén, meg is jelentettem vala, és végeztem is véle hogy hautánnam jövök találkoznának, merre adgyon uti igazítást. Midön azért a Kvártélyhól mennek, azomban láték nehány Lovast jöni utannam, a Barátot el küldvén, néhány magammal hatréb maradván el várám, tartok vala is, hogy üzök féle ne volna; el érkezvén és szót adván egy másnak; hat Barátink: monda azért az elöttök lévö: Uram emlékezzél még arról, Bethlen Gábor éltében valami fosztogatásbéli Csintalanságért meg fogattatván, és sententziáztatván, meg akarnak vala ölni, 's te nyertél vala kegyelmet a Fejedelemtöl, és Isten után te adtad meg életemet; én pedig nem tudtam mivel ez ideig meg halálni; hanem mivel mostan látom hoszszas utadóts abban Lovaidnak meg tsapponását, azért im egy jó járó erös bárna Paripát hoztam: Ugy vagyon vala is szükségem reá; mert jobbik Vezeték

Paripámot, kinél több nem is vala, az alattam lévön kivül, Bakos Gábornak adtam vala ollyan szükséges utamban is ajándékon, látván fogyatkozását, és szintén hir érkezvén akkor a Törökneк kün létele felöl, midön azon mennénk el; mindazonáltal nem akarom vala el venni, állatván hogy Isten ma holnap haza vivén, lenne több lovam mint sem néki; a katona pedig esküvén azon, le vágja az Inát ha el nem veszem; igy kelle elvennem, de nem ingyen, hanem lnasom alatt lévö 's háta meg sebesedett más paripát hagyék nálla. Illy haladatosságot tapasztalék az Emberséges Szegény Legényben mert noha a dologra emlékeztem ugyan, de en a személyt meg sem esmertem volna. Melly szegény Legény Katona az után az ide elébb emlitendö Rakomazi hartzon el is fogattatván, ismét gyalogga maradott 's meg szabadulván biztában megkeresett, és ismét én lovasitottam meg.

Ez utat is azért Isten kegyelméből eképen békével véghez vivén; az elhozott Barát is convertála és meg is házasodván Vallasunkon lévö Prédikátori hivatalban hala meg is. Ki az után fel mentemben Szegény Cardinál Pázmán is vetett szememre. Miért vittem el a Barátot? mellyre felele letét igy tettem: Nékem ugy látszot, hogy Lelkemben járt meg tselekednem, Vagyodását értvén meg térésre. Es

vajha Nagyságodát is meg nyerhetném 's vihetnem Istennek, és az Hazámnak, bizonyára kész lennék érette életemet Kotzkara vetni. Kire Szegény monda: Azt is vétkesen tselekedted jó Ötsém; engemet pedig nem Istennek, hm Istentől vinnél el. Hazádnak is pedig, ki nékem is Hazám; ott lakva kevesebbet használhatnék.

Ezek után Csáki ismét más Practicát kezde Prépostvári Sigmondal el hitetvén, hogy a Fejedelemségnek translatioját néki szerzené: Ezt azért kezdék is jártatni, mellyben Interessatus vala Kapi András és Felesége is, mert az Aszszony mostoha leanya, az Ur pedi Véje vala Prépostvárinak; mellyről engemet is praemonealának, hogyalkalmaztassam magamat; kit én tudtokra is adtam vala a kiknek kellett noha abban is ottan tsak hamar szines dolgait eszemben vettem vala, mert olvastam vala a Fejedelem Aszszonynak olly irott Levelét kiben már törekedö irásit Prépostvárinak meg mutatván, amaz azt tudta azon irást küldi, azomban ki vonván még ellenkezöt irt 's izént szóval.

Kivált képen pedig egykorban Fagarasban jövén Csáki, lőnek illyen dolgai: Mivel mindennémü javait az Fejedelem Aszszony az ő kezéhez akarja vala ejteni, a' mint hogy meg is lőn, mert az elött a' mint

meg irtam, egyszer'smind 40/m ér Aranyakat, az után minden Clenodiumokat adott kezéhez: Levén azért még 50/m Tallér a' Fagarasi Tárházban a' Tm fele alattomban a' Fejedelem Aszszony a' meg nevezetből maradott 10/m Aranyakat is kezében adá Csákinak. Azon kivül kün járó Aranyakat, mellyek circiter 18 vagy 20/m rek vóltak még az elött, akkor azért mind tserében a' Fejedelem Aszszonytól kért 10/m Tallérokat, hogy már maga Aranyait 5/m ret adván érette, kiket midön fel-bontottam vólna olvasni, a' szegény Fejedelem maga jedzésit közte találtam, kiből mingyárt meg esmértem azon felének lenni, kit a' Fejedelem Aszszony a' Tárházból kezéhez vett, de nem vólt mit tennem ki kelle adnom a' 10/m Tallerokat, az 5/100 Arany is a' Fejedelem Aszszonynál maradván, azt is kezéhez ejtette 's el-vive.

Ekkor ott létele alatt nékem is nem keveset kedvezett, 's egykor nagy confidentiával kezde velem tractálni ezeket mondván: „Im láttya *) Kegyelmed, hogy mint a' Palástyát le-vévén adná a' nyakamban, szintén olly örömest a' Fejedelemséget transferálná nékem a' Fejedelem Aszszony; azért Kegyelmedet kérem édes Ötsém Uram lé-

*) látja

gyen mind jó akarattal hozzám, mind pedig adja tettszését a' dologban, és mit ítél is mondja kegyelmed meg" Kire mondék én is: „En csak egy Ifiu Légény szolga vagyok, az Aszszony akaratját követni tartozom ugyan; mindazonáltal ne légyen bántodására, ha sincere meg mondom az iránt való tettszésemet." Ő is monda, hogy nem. Kire én is: „Az Isten titkába senki nem mehet, az emberi rátiok szerént a' dolog végben nem mégyen, egyikért a' Religio miatt Pápista Ur lévén, másikért; mert Bethlen Gábor igen meg erősitette maga Familiáját, 's a' kik Creaturáji, azok el-nem állanak mellölök; és így a' dolog nem fog végben mehetni." Ez nem esék szájának izére 's azt felelé: „Csak kegyelmed mondja azt, mások másképen discurrálnak: azért én is mondék: Szabad ki mint hizelkedik: de én az igazat mondom: Bizony dolog igen simulált is; tudom hogy Péntek napon is Pápista Emberektől titkon meg étte vala a' hust elöttünk, hogy inkább az Evangelicusoknak is elméjeket magához vonhassa. Akkor világosban meg-esmérvén, hogy Prépostvárinak szinel, de valósággal magának horgászna.

Ugyan akkor Fogarasban létében Kassai Istvánt is oda hivatták vala, és nékem egy Emberem halgatta egy kert mellett ketten sétálván Csákival tractálták a' Fejedelemség állapottyát. Kassai ezeket mondotta:

dotta: „Nagyságos Uram, nintsen kivülötted más arra alkalmatosb ember, tsak a' Religio dolgában assecurálly*) bennünket"; mellyre Csáki is készen compromittálta magát. Ezeket is értvén, a' Gubernátornak értésére adám. Kassai pedig akkor öszve vesze velem 's az után holtig ellenkezöm lön; mert a' Fejedelem Aszszonynak valának 24/m darvas jegyü leg öregebb kupái, 's azok közül parantsolának egyet a' Tárházból neki adnom, magoktól pedig arannyakat felesen adtak alattomban. En szánván meg-bontani azokat a' Kupákat, Kannákat, elegy belegy ezüst Kupákat annyi nyomot méretvén küldöttem, viszsza küldötte kétszer is izenvén, mi gondom nékem arra, hogyha Fagarast néki adná is a' Fejedelem Aszszony. nem enyim, hanem övé szabad vélle, 's adjam azt a' mint parantsolt. Kire én is: Fagarast annál inkább nem adnám, mint Országunknak edgyik házát; de bizony imez Kupát is nem adom; lássa ha viszi is, ha nem is im'ezeket, 's meg kelle lenni, mert igen neheztellem vala az értett Practicát is. Ezzel akkor el-mene.

Az után értém ismét meg illy Practikájokat, hogy miglen a' Fejedelemséghez juthatna, addig Csákinak bocsátanák kezé-

*) assöcurálj

hez Tokaj és Munkáts Várát Jószágát a' Fejedelem Aszszonynak: mellyet ís mindgyárt értésére adtam a' Gubernátornak, ki akkor szintén jelen vólt; nálla pedig szokott vala állani Posta Czimer levéllel. Székelly János nevü öreg Legény szolgámat küldöttem vólt el: de minek elötte az erumpált vólna.

Még az elött nem sokkal Fejedelem halála után Kornis Sigmondat és Kápi Andrást küldték vala solennis Legatioval Romai Császárhoz: ezek is pedig a'' Gubernátornak és Pártyainak ellenkezői valának.

E' Követek meg jövetelek után jó idővel egy korban midőn már a' Gubernátor mind a' Fejedelemség dolgában, 's mind a' Magyar Országi Uraknak Csáki kezéhez ejtésében való practikájokat értené, akarván meg-előzni, Országos Gyülést promulgála, de engem a' Fejedelem Aszszony Csáki tanátsából Munkátsra expediála a' végre, hogy Balling Jánossal és a' Praesidiummal tractálnám Csáki bé-botsáttatását melly nékem is nem igen tettszik vala, a' Gubernátor és a' több pártjaink ellenkező: Tanuságot adtak vala, de a' Fejedelem Aszszony tsak Credentiákat és Assecuratiokat adván, ugy expediála, hogy Almásra mennék, 's a' minémü Tanuságot fogna adni Csáki abban járnék el, a' szerént tseleküvén, simulálnom kelletvén elöttök, ök pedig azt álitván, hogy mind Religionat

mind Benefactorimat háládatlanul el-árultattyák velem, mikor titkokat aperiállyák vala, el-indulván onnan Somboron meg szállék, és Sóti István nevü szolgámat expediálván viszsza, az Atyámot és a' Gubernátort mindenekről tudositám. Többi közt vala illyen akarattyok is, hogy a' Gyalog Kapitányt Nagy Pált, ki mi Pártunkon vala, Tisztitől priválnák gyalázatosán, és Monostorszegi Kun Istvánt állitanák hellyébe, ki az ő pártyokon vala: én azért azt disvadeálám, hanem svadeálám Csákinak inkább irná meg a' Fejedelem Aszonynak, hogy kedveskedgyék valamivel néki; én pedig magamra válalám, hogy viszsza fordulván azon utamról, az ő részekre tsinálnám. Tettzvén Csákinak, meg-irá, én is pedig amazt tudositám, hogy élne az alkalmatossággal, mellyet el sem mulatott. Akkor adák néki a' Ludasi és Buzdi Jószágot, noha egyéb iránt abban semmitelék az után is, hogy el-pártolt vólna. Midőn azért közelitenék Munkátshoz, érkezék hozzám Horváth Ferentz nevü Ember, ki Csáki Embere vala, és a' Tractatusba adjungáltatott vala mellém, ez Magyar Országi Catholicus ugyan de a' felett igen Austriacus ember vala. Ez ex confidentia jelente illy dolgot, hogy ő nem régen érkezett vólna meg Bétsből, és in Secreto Consilio Imperatoris végeztetett vólna az el, hogy miglen a' Fejedelemség succedalhatna Csákinak: Addig

Erdélyieknek mint sas ugy lenne fejek felett Munkátsból, Tokajból, és a' Fejedelem Aszszonynak minden javaiból, és hogy ebben kellene fáradoznunk, miképen Balingot le beszélhetnök, és Csákit Munkátsba szerkeztethetnök: melly énnékem igen izetlen vala, mind azonáltal jovalláma igen, és bé menvén Munkátsba, mindeneket kivánságok szerént nagy szorgalmatossággal proponálék, de minthogy nékem igen confidens emberem vala Balling, meg izeném alattomban, hogy énnékem privatim más beszédem vólna vélle, a' Követség után azért ebéden igen jól ivánk, és más nap én mind természetem szerént kornyadozva 's fel sem kelvén ebédre, 's mind pedig hogy külön beszédem lehetne, Balling is betegeskedést tettetvén, az én követ Társomat más Házban vendégelvén. En az alatt Ballingal eleget tractálék, 's concludálék is: Az után a' Választ kiadák: hogy a' Várat 's a' Jószágot, és minden jövedelmet a' Fejedelem Aszszonynak hivségekkel edgyütt meg-tartyák; de Csákit soha bé nem botsáttyák. Vala pedig Erdélyi gyalog is ben a' Várban circiter 60. egy Hadnagyal, kik mivel hogy ott szükségesek nem valának, hogy látatassék még is valamit effectuáltatni, minthogy parantsolatom is vala felöle, azokat kihoztam.

Az én Járásom alatt az hátrébb említett Gyülés meg lön, de imé a' sáfrány büzt meg-

érezvén Csáki Uram, nem csak nem mérészlett menni azon Gyűlésre, de Erdéllyben sem mert megmaradni; hanem ki-ránduít Magyar Országra, és az után soha többé máig bé nem jött; hanem lévén magának is igen kevés Joszága, abból is, de kiváltképen a' Fejedelem Aszszony Tokaji Jószágából élt, mert az hátréb emlitett titkos végezések szerént noha a' Munkátsihoz nem férhetének, de a' Tokait Csáki István kezéhez botsáták. A' várba is vólt ugyan szabad bé menni, de annak a' Praesidiumnak más vólt a' Kapitánnya, a' pedig a' Császáré vólt, Révai István kit emlitettem hatrébb Fol.

En azért Naményben Lonyai Sigmondnál találám Csákit, az holott megmondám a' választ a' Munkátsi dologról, melly néki nem vala Kedves. Minthogy pedig Lonyai igen addictussá vala Csákinak, igen élteté Tanátsával, mert ő is azt a' részét, melly vólt Aranyas Medgyesen, és Jószágában néki adta vala, mellyre Lonyainak igen nagy szüksége vala. Öszve ülvén azért Lonyai, Csáki, egy leg hitelesebb Embere Csákinak Vadas Gábor, és engem is adhibeálván, töttek*) nagy discursusokat, ők azt tuealván, hogy a' Fejedelem Aszszonyt mint nem is idegennyít, és annak pártyáit

*) tettek

Romai Császár, mint és hogy fogná protegálni, és promoveálni, 's a' Bethlen Familiát opprimálni: én ellenben a' Török óltalmát, és Országban lévő fundamentomát a' másik Félnek állitottam, 's bizony dolog, maga is Csáki azón acquiescált inkább. Es eképen én Erdellybe indulék, Csáki Uram Kün marada, a' Fejedelem Aszony értekiből magának szép Uraságot szerze. Elsöben Szendrőt véve meg Jószágostól; azután Göntzöt; de mivel Szendrőhez a' Török közel lakik vala, Felesége jussán a' Turzó Familia fiu ágon deficiálván, az ő Felesége pedig Forgáts Eva a' Turzó Familiából való Leány vala, ugy juta Szepesvárához és Jószágához, odá hagyván Szendrőt, Summáját oda fordítván; azután Tartzalt is a' Fejedelem Aszszony néki adá.

Az emlitett Medgyesi Gyülés ment végben felette rut tumultussal, mert a' Gubernator a' Fejedelem Aszszony ellen tévén publica quérélát az Ország előtt, és akarván mutogatni Conditioinak violatióját 's consequenter az Országnak Homagiumától felszabadulását, a' Fejedelem Aszszony degradálására 's másválasztására; de az ellenkező Factio praevaleálván; és mivel az Ország Statussi is nem vóltak jol arra dispositusok, csak kevésben mult, hogy egymást le nem vágták; fegyveres kézzel lévén mindenik Fél. Tandem az Ország magát interponálta, és ne-

hezen sopiálta, lévén az Atyám Praesidens, Toldalagi Mihály, Borsos Tamás lévén a' Mediumnak inventori.

Emlitek erről egy tsufos dolgot. Rátkán Magyar Országban egy ember házánál lakott nehány esztendeig egy ördög *), ki tsak hogy nem láttatott ugyan de szavait hallották, és sok tsintalanságit láttattak. Akkorban el-távozván nehány napok alatt, 's azután ismét magát elébbi szokása szerint meg-jelentvén, kérdetett hol járt légyen? azt felelte: „Im az Erdélliyek Gyüléséro mentem vala én is, kevésbe mulék, végbe nem vihetém, hogy egy mást le nem vágák; Azt azért végben nem vihetvén utamban egy Papot vétkezteték a' maga Leányával."

Eő is azért nem succedálván, lön más Inventiojok, hogy a' Kassai Vice Generalis mint tsak Kállai, Szathmári Fejedelem halálá után redeált vég házaknak látogatására jöne feles magával, 's a' többi utánna szivárogván, onnan a' Fejedelem Aszszony mellé, ki akkorra mene Szamos Ujvárra: és igy ha kik ellenkezők találtatnak, meg-nyakaztatnak, a' Fejedelem Aszszony pedig parantsolatot küldözvén ki, hogy mindenek tsendességben lennének, mivel kétség nélkül a

*) Superstitio aetatis!

Gubernator az Országnak' fel ülését fogná parantsolni, és azt az ellenkező parantsolat meg gátolná. E' dolog nekem is értésemre esvén, adám tudtára a' Gubernátornak, a' ki viszont consultálodván a' kikkel illett, praeveniálák, mert Groff ifiu Bethlen Istvánnak és Zolyomi Dávidnak parantsolván, eleiben menének Bornemisza Jánosnak, és Hadát dissipálák 's visza verék. Eképen ugyan noha el mene a' Fejedelem Aszszony Szamos ujvárra, de a' Practikáknak nyaka szakada. Melly tselekedetekért a' két Ifiu Uraknak az ellenkező Factiopnatorok Fejedelem és Ország nevezeti alatt végezék azt, hogy reájok küldenének hadakat és el oszlatnák, 's magokat is megbüntetnék, mivel a' Császárral való békeséget bontották vólna fel, birodalmat és népét invádálván: erre Generálisnak destinálák Kápi Andrást, hogy Ország hadát adnák melléje.

Ez alkalmatossággal egy Musnai paraszt, de elmés jó Száz embernek, kivel mind az Atyám mind en sokat ittunk, illy jeles discurssussát halloftam. Ha szintén vétkeztenek is valamit azon dologban az Ifiu Urak, de nem kell őket meg büntetni; mert a' melly kölyök agarat az első vad fogáson igen meg vernek, fogytig félelmes lészen. Első és nem tudva való vétségek lévén nékiek is, jobb elszenvedni.

Parantsolának is, hogy bizonyos időre Kolosvárra gyűlne az Ország Hada, mellyben a' Gubernátor is nem ellenkezett, de a' két Fél külömböző végekkel; mert az alatt Fija és Veje által a' Gubernátor Rákoczi Györgynek adott Fejedelemségre való vocatiót, és a' dolgot conclusioban is vették, látván hogy periclitálna mind Familiástól, és vélle egyet értőkkel, maga pedig nem reménli vala, hogy Fejedelemséget obtineálhatna. Ott Kün azért a' két Urak a' magok Pártyokra tsinálták vala a' Hajduságot, és a' Partiumbéli Vármegyéknek is nagyobb részét, noha Bihar Vármegyében sokak Kornis Sigmonddal értenek vala egyet mint Fő Ispánnokkal. Itt ben is pedig a' Gubernatornak sok Pártyai valának, mert meg is unták vala a' Fejedelem Aszszony miatt való veszödéseket.

Minek előtte pedig az Hadak egyben gyülésének ideje lett vólna, engemet a' Fejedelem Aszszony Fagarasba expediála, mivel az Atyámnak is ki kell vala menni Kolosvárhoz, Tanáts Úr, Fő Ispán, Praesidens lévén. Jól is esett az én részemre, mert ha én ott lettem vólna, nyilvánsággal olly Tanátsot adtam, és intimáltam vólna a' Fejedelem Aszszonynak, mint jámbor szolga Aszszonyának, hogy a' Fejedelemségnek nem fogott vólna renunciálni, melly miatt eshetett vólna valamelly szerentsétlenség is rajtam. Isten ugy akarta.

Ez tábori Gyülésre bé jövő Uttyokban az Ifiu Urak insideálodtak is Kornis Sigmondnak vagy meg fogására, vagy meg ölésére, tartván mint ollyan Tekintetes embertől, hogy miatta az el-kezdett dologban nem kezdének elő mehetni, de értésére esvén modját találta bátorságos bé jövetelének.

Conflualodván azért az Ország azon Tábori Gyülésre subordináltak másokat, de kiváltképen Fekete Lőrinczet, ki jó Német lévén, és a' Fejedelem Asszonynak is meg hitt Embere igérvén Jószágot is néki ha végben viszi, persvadeáltatták hogy butsuznék el sponte a' Fejedelemségtől: mert az Ország kedve ellen is gyalázatoson letenné ezen egyben gyülésekben, 's jobb lenne tsendességben élni, lévén elege, reá igéré magát tsak valami mulólag: Kapván azért arra hajlandóságának alkalmatosságán, kedvénél is előbb az Országot bé gyüjtvén, Cancellarius Kovátsotzki István Fejedelem Asszony nevével el-butsuzott, adván hozzája több Jószágaihoz is Vinczet 16/m forintokban el-kisértetvén Cserényi Farkás Tanáts Urral. Ez hirt meg halván én is, estve indulván meg Fagarasból, más nap ebédre Fejérvárra mentem hozzája 's vélle Fagarasba.

(Folytattatik)

A'

FERTŐ TAVA VIZÉNEK,

ÉS

ORVOSI TULAJDONSÁGINAK

FÖRDŐ GYANÁNT,

LEIRÁSA,

1797-ben

KIS JÓSEF

ORVOS DOCTOR

ÁLTAL.

II. KÖNYV.

II. Könyv.

A' Fertő Vizében való Fördésről.

A' Fertő Tavába sok száz ember el jár nyárban fördödni. Némellyek 2-3 óra járásnyi földről is. Ha kérdezi az Ember ezeket, miért oly meszszirőll is el fáradoznak a' Ferdésnek kedvéért? felelnek: mert a' fertőben való fördés hasnossabb, minden más vizben való fördésnél, ámbátor nem hiszik ők ezt, arra magok sem tudnak tovább felelni.

Akár honnét számazott légyen ez a' vélekedés a' Fertőről a' köz nép között, annak okának kell lenni. Az értelmessebbeknek feleletjek pedig ez, mert, ugy mondanak su-

dálatossan meg könnyebbül az Ember Teste a' Fertőben való fördés're; a' motskot kiváltképen le mossa az Ember böréről; és mindenféle testi kihányást hamar meg gyógyít. Gondolom az ezen okból oda el járóknak száma gerjesztette már régtől fogva a' köz népnél az emlitett mondást.

Sopron városának érdemes Lakosi szokták kiváltképpen számossan meg látogatni fördés véget a' Fertőt Bár tsupa mulattságból tegye ezt akár ki, mit nyerjen légyen az egésségére nézve szokása által: arra tzélom ötet és minden olvasót figyelmeztetni: a' midőn

1-szőr Közönségessen a' Fördésnek a' hasznát meg esmértetni igyekezem.

2-szor A' Fertő Vizének az ő Tulajdonságához képest szóllok különös hasznáról — Nem tsak az egésségnek fönn tartására, hanem sokféle betegségeknek is gyógyittására.

1. Rész.

Közönségessen a' Fördésnek hasznáról.

Nem tudom hogy valaha annyit irtak volna a' Tudósok a' Fördésnek hasznáról,

mint most, vagy ha irtak, leg alább ollyan lármával, oly álhatatos törekedéssel 's tüzzel mint most, soha sem. És a' mi tsudálatossabb olly nagy meg elégedéssekkel minden más Böltseknek is, hogy egy sem találkozik valamire való, a' ki ellenkezőképpen írna. Méltó hogy ezt figyelmetessen gondoljuk meg, mert ez ritka dolog a'. Tudósok között, most kivált, a' midőn tsak nem annyi az Iró, mint az Olvasók, 's tehát többfélék az észi szülemények is, mellyeknek külömbfélesége természet szerént okozhat ellenmondást. Kétség kivül az annak az oka, hogy egy bölts sints, a' ki nem látná valóságos hasznát a' fordésnek. Hogy nem lehet egygy is, a' ki hasznosnak ne esmérje lenni a' fordést, sőt szükségesnek időnkben; e' következendőkről meg győzettethetik arról minden érdemes Olvasó. - Hogy annál velejesebben meg mutathassam én azt; a' végett valamivel méllyebben is, mint az illyen közönséghez intézett könyvetskékben kellene, be ereszkedem az életünket fenntartó természeti munkáknak magyarázására. Hazánban, a' hol valóban a' Természet esméretségének tudománnya éppen nem közönséges, kivált az, a' mely az el'rejtettebb Természeti okoknak meg visgálásában foglalatoskodik, mindig helyek lehet az anyai nyelvem írt Könyvekben, az illyen rövid észrevételeknek.

Az Ember eledelét a' gyomra által veszi magába. Ez az Eledel táplálatá változik, az az ollyan Nedvé, a' melytől a' Testünk nevelkedik 's erősbödik. Világosabban: a' kenyér p. o. a' gyomrunkban a' nyállal, és más ott lévő nedvességekkel öszve keveredvén, 's olvadván, az eretskékbe bé szivódik. De alig van ezekben valami rdeig, már tellyességgel más forma nedvesség lett belőle; leg elöre is téj, melynek nyálas izét, szagát, ugy más tulajdonságait, éppen külömbözni látjuk a' Tehénben is a' fütől, szénától, mellyet evett a' marha. Több idö mulva még ez a' Téj is ugy el-változik egész mivoltában, hogy tellyességgel más természetü Nedv leszsz, ollyan a' mellytől már maga a' mi testünk nevelödik, az az a' husunk, tsontunk, bőrünk eretskéink és minden tagotskánk testesül töle, egy szóval állati nedv leszsz.

Mi tsudálatos dolog teheti azt, hogy ugy annyira elváltoztathatja, és más természetet adhatott a' Kenyérnek; egy plánta vagy ásvány eledelből állati nedvet 's testet készíthet? A' tsupa mesterséges volta testünk szerkezetyének; a' Müszerek (organa), lehetetlen, hogy tehessék ezt a' tsudálatos változást. Mert a' holtnak tetzö Emberben nem teszik azt, bár ne legyenek is meg sértve. Minden kétség kivül böltsen külömböztetünk mi a' Testi Szerkezetnek Mesterségén kivül egy

egy bizonyos erőt minden élő Teremtményben, a' mely azt mívelheti: Mely az élő plántában is a' tsupa viz és levegő eledelt ugy el tudja változtatni, hogy attól nevekedhessenek az ő minden részetskéi; sőt, hogy abból tsak önnön fajtájához illő tagotskák — ágak - levélkék, virágotskák teremjenek. Az ugy nevezett élet erő ez a' hatalmas erő az egész élő természetben. Módját tsudálatos művelésében az életerőnek ugy nem tudjuk, valamint, meg nem foghatjuk, hogy hogyan lehet az hogy egy mákszemnyi himlő év, melyel be oltatik a' himlőzendő kép önnön erejével az egész test nedveinek maga tulajdonságát, ugy közleni, hogy minden tseppetskéje annak már el ragadás természetü leszsz. Mintegy ekképen láttzatnak a' már élet érővel biró nedveink, már magkorunktól fogva — magok természetüvé el hasonlittani az eledeleket. Ez az élet erő munkálja bizonyossan még a' magban is azt a' tsudálatos változást, hogy az egy takony 's formátlan voltából külömbféle tagotskáju állattá valtozik: valamint a' gyiknak el mettzet farkát ujonnan tudja formálni, 's az embernél is az el vesztett tagot már nem egy példa szerént, ujj növéssel helyre állitotta Ámbár hogyan viszi azt véghez az is eszünket fel haladja.

Mintegy különössebb tünemény ötölhet elménkbe, hogy ugyan ezen emlitett mun-

kája által egyszersmind maga magát látszatik nevelni az élet erő, valamint nyilvánságossan el hanyatlonak látjuk őtet lenni, az öregekben; kitsinnek, gyengének, a' roszszul tápláktakban, a' betegekben, sőt némely emberekben éppen gyávának egész születésektől fogva. Mely miatt az öregeknek oda van az ő elevenségek; a' roszszul táplálttatak és betegek erőtlenek bágyadtak: emezeknek pedig éppen mingyárt minden meg árt. Ugy vagyon az minden bizonnyal, hogy az életerő, a' mikor uj uj táplálattal frisiti testünknek minden részetskéjét ugyan akkor egy úttal mindig maga is szaporodik, nagyobbodik 's erősödik. A' nagy betegség után szemlátomást fel veszi magát a' beteg, nem egyszerre mindazonáltal, hanem apródonként: a' mi bizonyos jele annak, hogy az élet — erő az szerént szaporodik, a' mint testünk tápláltatik 's izmosodik. Igy tapasztalván ezeket, azt tartjuk, hogy vagyon a' közönséges eledelinkben bizonyos elementum, a' melly különössen az életerőnek táplálója. Mivel a' szélütött tagot, elég jól tápláltnak látjuk elevenség nélkül mindazonáltal: az életerőnek valamelly akadály miatt való fogyatkozását kiszszük lenni abban. A' vizbe fulatról, fel akasztottakról, 's villám által meg ütöttekről, a' meg fagyottakról, az egész télen halva lévő bogarakról 's a' t. szintekképen gondolkodunk. A' meg fultakban nem kaphatott uj táplálatot a

élet erő, amazokban a' villám, a' hideg egészszen el fojtotta azt. És mivel mindezen esetekben már sokszor fel elevenitettük, a' holtnak tettzőt szüntelen való melegitéssel, dörgöléssel, fris levegővel, kiváltképpen a' mesterségesen készült tiszta levegővel (aër purus), mely oxigene és tüz elementumokból áll; azt gyanitjuk, hogy különössen ez az oxigen elementum lenne fő táplálója az életerőnek. Valóságossan a' tiszta levegővel meg töltött üvegekben az álatotskák sokkal tovább élnek, mint a' közönséges levegőégbe, ha abba eledal nélkül záratnak.

(Könnyenáltal láthatja itten akárki, mért a' szobának tisztátalansága, ki nem szellőzése, egésségtelenebb mint azt talám hihette volna. Mert hiház benne az életerőnek a' táplálatja a' tiszta levegő. A' szabad levegő-égben pedig és a' nap fénynek társaságában látzatik tartózkodni, kiváltképen az oxigen, mert a' setét tömlöczben ülő Rab is, bár jólegyen igyon, még is halaványés egésségteln.)

Mennyire szükséges az életünkre ez a' különös eledel, abból itélhetjük, hogy egy szempillantásig sem élhetünk, lélekzés nélkül. Miképpen nem dolgozik a' tüdőnek ösz ve szorulásában kinlódó beteg, hogy elegendő levegőt vagy is az életerőnek tápláló eledelét meg kaphassa? úgy némely haldokló,

míg egyszer oly szaporán lélekzel, és kapdos a' levegő után. Mennél nemesebb valamely alkotmány; annál több ilyen eledelre van szüksége. Ugyan azért különös müszere-is — tödője van néki, a' levegőnek magába valószivására; holott a' tüdő nélkül való férgek; azzal a' kevéssel is meg elégesznek, mellyet tsak a' böröknek lyukain vésznek magokba. Éppen meg van mutatva mindazáltal, hogy az élet érőnek azt az eledelét nem tsak a' tüdőkön, hanem a' bőrünknek egész fölén is, minden pontjaiban ennek szokta magába szivni. A' böre az embernek tsupa edénykékből (eretskékből) van öszve szöve a' mikor vizessek kezeink és magától meg száradnak, azt hinnénk, hogy tsak a' levegö száritotta el a' vizet; de nem ugy van, mert a' bör edénykéinek milliom végetskéi szivták annak nagyobb részét magokba. A' viz-korságos emberben soskszor egy kevés idö alatt sokkal több viz öszve gyül, mint ő ivott: minden bizonnyal a' be szivó ereken férkezett belé a' levegőből a' több nedvesség. Ugyan az illyen eretskéi által szijják bé a' plánták is magokba az ő eledeleket, a' szükséges levegő, a' mit az állatoknak érzékeny és mesterségessen öszve szőt bőrein annál inkább gyakorolhat. Mennyi ollyan beteget, a' ki száj, vagy le nyelő gégének nagy hibája miatt semi féle eledelt, vagy italt nem vehetett magához, egyedül a' Téjben való förösztéssel, vagy

a' jó tápláló levesbe mártott ruháknak a' börre való burogatásával több ideig is el éltethetnek: szintugy ekképpen, nem tsak a' lélekzés, hanem a' beszívó eretskéknek eszközlése által is veszszük magunkba a' Levegöt.

Mind ezen munkájával az életerö tsak azt teszi még, hogy mindég fris Táplálattal ujitja Testünket, és magát erösitti: nem elég mind azon által még a' munka arra, hogy élhessünk, és fenn tartasson egésségünk, azt is miveli még ezen kivül az életerö, hogy minden szükségtelen, és ártalmas részeket is ki üz egyszersmind a' mi testünkből. A' midön ugy rendelte a' Teremtö, hogy az egész öröm Természettel (universa natura) egy szövetségben kell élnünk: valamint azon ezerféle tulajdonságu 's erejü valóságok (essentiae) mellyek körülöttünk vagynak be folynak a' mi életünkbe, szint ez okból lehetetlen az, hogy ellenkezö erövel biró dolgok is, eledelképpen is ne férkezzenek a' mi testünkbe. Söt a' mindennapi eledeleink se, melyeket tsupa táplálatnak hinnénk lenni, változnak mind egy tseppig táplálattá, hanem maradnak azokból mindig emésztetlen részetskék hátra a' mellyeknek nints helyek a' testbe. Nem lehet ezeknek a' testbe sokáig maradni, hogy az ártalmára ne légyen az ö épségének Mind az, a' mi a' székezés, vizellés, ki gözöles, által naponként ki pusztul testünk-

ből, mind annyi méreg volna ha bennünk maradna. Egyedül ez a' hatalmas életerő az, a' mi semmi illyen ártalmast nem szenvedhet az ő alkotmányában. Az az alkalmatosság érzes, a' szekerezés előtt a' hasban, a' vizellés előtt az ágyékunkban, egész testünknek Sár nehézsége, a' ki gözölésnek restségekor: éppen semmise már, mint az élet erőnek az ártalmas el való fel háborodása, és annak ki üzésében való iparkodása. Igazán szóllván mind annyi betegségnek gyógyittását viszi illyenkor végbe az életerő: noha mi tsak akkor szoktuk a' Testünkbe lévő alkalmatosság érzést betegségnek nevezni, ha az gorombább és tartóssabb. Minden betegségnek az Okát ugy képzelhetjük, mint valamely eledelt, mely vagy szánkon vagy tüdönkön, vagy hörünkön férkezett testünkbe, de a' mellyet mint a' táplálatra alkalmatlant vagy ellenkező erejét nem változtathat az életerő maga természetévé. Mikép' nem iparkodik ez, hogy azt ki vesse belőlünk, és egésségünket viszsza szerézze? a' midőn a' hímlő mérget be oltottama' Gyermekbe, melly nyilván tapasztalom az életerőnek küszködését a' méreggel mind addig, mig azt a' ki gözölgő utakon ki nem hatja. A' mi pedig a' börbe maradt (mert 10-szer annyi méreg is ki pusztul a' testből a' ki gözölgés által, mint a' mennyi a' börbe meg szorul:) mi tsudálatossan el változottnak látjuk azt lenni év formába? ez az a' testnek nyájas nedveivel ugy

meg szelédült az, hogy már most nem olyan mérget, mint volt, és valóságossan nem is oly veszedelmes, annak a' kibe ez után ujonna be oltatik; és igen ritkán is ragad el a' be oltott gyermekről más Gyermekre a' himlő. (Mi igen betses lehet a' himlőnek be oltása tsak ezen egy okra nézve is) Ekképen gyógyit meg maga az életerő minden betegséget. A' betegségben való változások mind annyi jelei az ő küszködésének azon ártalmassal a' testben, melly el bontani készül alkotmányát, és tsak ha semmiképpen nem győzödelmeskedhet azon, nem, hasonlithatja el a' maga táplálására sem nem üzheti, akkor vagyon életünk, vagy egésségünk veszedelemben.

De vizsgáljuk meg az egy lélekzésnek munkáját magunkban. Mondottuk hogy az egész lélekzés az életerőnek eledele kedvéért vagyon. Gondolhatjuk é, hogy tsak ez az egy szükséges elementum férkezik testünkbe a' tüdőnkön? éppen nem. Ez a' közönséges levegő ég (atmosphaera), melly nem tsak többféle levegőből (aër inflamabili fixo) melyek éppen nem valók az életre, hanem azonkivül porból, mindenféle tulajdonságu ki gőzölgésekből, bogaratskákból azoknak tojásaikból, melyek az ő igen kitsinségek és könnyűségek miatt láthatatlanul miliomonként, kivált a' tisztátalanabb helyeken, és a' tartóssabb lágy meleg időkben,

lebegnek a' levegöben: mindegyszersmind így keverten berohan a' mi tüdönkbe. Mi kárára nem lehet mind ez a' mi életünknek, holott tsak az egy tiszta levegö alkalmatos az életre? Leg jobb hogy ez a' tiszta még is leg nagyobb részét teszi az egész levegö égnek. Hanem mi dolga nints ismét az életerönek annak a'többitöl való el választásában? elég az, hogy azt még is meg teszi a' midön szüntelen minden ki gözölgéskor egy meleg göz formában kiüzi nem tsak azokat, hanem azokkal együtt más ártalmas részeket is, melyek a' vérben öszve gyültek. — A' tiszta levegö áll oxigenböl és tüzböl. Mihent a' tüdönk által a' vérünket éri ez a' levegö, mingyárt el válik az oxigen a' tüzböl, és a' vérrel öszve elegyedik, hogy azt meg frisittse, elevenitse és igy az életeröt jó állapotban tartsa az egész testben, mely az ö szüntelen való munkálodása által szünet nélkül is fogy 's gyengül és éppen el is fogyna, ha mind szüntelen nem tápláltatna, nem szaporittatna. A' tüzi része a' tiszta levegönek hasonlóképpen vérünk közé keveredik (most már birván maga melegitö erejével mely a' még az oxigennel egyesült, kötve volt) hogy azt melegittse és általa egész testünket. A' minek az a' nagy haszna van kiváltképpen, hogy minden ártalmassal, a' mi a' mi vérünkben van, öszve kaptsolván magát azt gözformára változtassa, hogy annál könnyebben által hathasson a' tüdökön

és bőrünkön, a' mikor az életerő annak ki ürésében dolgozik, így tehát az oxigenből táplálttatik 's erősödik élet erőnk, a' tüzi elementum által higgá tartatnak 's tisztulnak folyó részeink (nedveink) (nem de a' ganejban is leg több fel lobbanó levegő vagyon? t. i. a' hydrogennel öszve kaptsolt tüz, mely a' belekbe is szüntelen kigőzöl valamint a' bőrön)

Mindezekkel igen rövíden ugyan, de sokat mondottunk és nem kevésett tekintettünk be a' természetbe. Az élet erőt, ha nem tudjuk is mi légyen ös, jól különböztetjük itt az ő tsuda tetteiről. Ő a' tsupa eledelt táplálatta valtoztatja, és ezt testünké formálja. Ő magát is tudja nevelni. A' mikor így erősitti testünket 's magát ugyan az által mintegy fel fegyverkezett iparkodik minden ellensége ellen, mellyek az ő alkotmányának és magának intselkednek. és a' midön mind szüntelen abben foglalatoskodik az életerő, akkor tartja fönn életünket 's egészségünket. Láthatjuk mint egy tükörben mind ezekből, mi légyen a' mi életünk. Ugyan akkor, a' mikor testünk munkáltatik, már romlik is. Egy szüntelen való épitésből és rontásból áll az, mit tesz ez mást, mint inkább egy véghetetlen betegeskedést, a' melynek tsak inkább gyógyittásában foglalatoskodik az életerő?

Alig lehet valóban meg határozni, ha az életünknek és egésségünknek fönn tartására többet tesz é azzal az életerő, a' midön testünket, 's magát meg ujitja, vagy azzal, hogy ki üzi az ártalmas részeket a' Testből: hanem az igaz, hogy az ártalmas részeknek be rekedésével tüstént oda van az egésség a' mikor tudjuk, hogy annyira zavarodásba hozódik maga az életerő is, hogy táplálatot se készithet; leg alább jó táplálatot nem; Válamint az eledel kivánásnak el vesztével nyilván értésünkre is adja az életerő a' nagy betegségben hogy arra ninte szüksége; söt hogy terheltetik az életerő az apetitus ellen be vett eledellel, illyenkor onnét tudhatjuk, hogy tsak motsokká nem pedig táplálattá válik a' Betegben.

Mit tégyen betegnek lenni, egy úttal azt is nyilván láttyuk itt. Betegek vagyunk, mihent az emlitett munkák az ő rendjek szerént nem folynák bennünk. Mihent vagy az életerő gátoltatik a' táplálatnak szüntelen egy arán való készittésében és testünknek 's magának meg ujittásában vagy az ártalmas részeknek a' testből ki üzésében. Mind az olyan dolgok, melyek rendetlenségbe hozzák ezeket a' munkákat okai a' betegségnek. Ezek az okok mind a' testünkön kivül vagynak eleint, de a' midön már testünkbe férkezvén valamelyik zavarodásba hozta a' munkákat; akkor uj okoknak szár-

mozására is a' Testben adhatnak okot. akár millyen gyáva légyen is az el fajult szülőknek magában az életerő, mihent formát adhatott annak, sintugy elegendő is lehet annak fön tartására, tsak nagy ellenség ne ütközzön meg vele: ezért a' leg kényessebb testel is el élhet és egésséges lehet az ember, tsak hogy hamarább ért neki valami. — Ezen okoknak a' tapasztalásból következett esmeretében és azoknak el távoztatásában áll az egésségünknek őrzése. Mennyire függ ez magunktól, azt jól látjuk. El háríthatjuk a' már testünkben lévő okokat is a' melyek már az élet fenntartó munkáknak rendjét meg szabták, akkor meg gyógyithatjuk a' betegséget is. De majmi kevés hatalmunk lehet minékünk többet tehetni, mint az életö önnön hatalmával tehet, kiváltaz olyan okoknak el hárittásában a' testből, mellyek már a' testben származtak, az az, az életerő tartóssabb rendetlenségének következései. Vagy talán hihetjük e'? hogy a' midőn valamelyi kráshúsnak az ő be ható et fel olvasztó tulajdonsága tette azt? vagy tsak fel gerjesztette inkább az életerőt az Orvosság, hogy még egyszer dolgozzon a' veszdegelődő nedvnek el hasonlittásában, avagy vesse ki azt az erekből és a' testből? Talán igen is igazat mondunk, ha azt mondjuk, hogy az Orvosságnak hatalma, az egy illyen forma tehetségén kivül nem is mehet.

De ám külöbbhatalommal ditsekedhetünk, már most az egésségünknek fönn tartására, a' midön igen jól meg esmértük azon munkának mivoltát, a' mely ezt föntartja. Nem de mind szüntelen pusztitja az élet erő az ártalmas részeket, béleink, tüdönk, vizelletünk és kiváltképpen börünk által? mi nyilván való segedelmére lehetünk mi ezen ő nagy munkájának azzal, ha mi a' testünk fö müszereinek jó állapotját föntartjuk? Ez is az életerőnek munkája ugyé? mert ő táplálja azokat, ő erősiti, hogy kötelességjeket jól üzhessjék, De mennyi okkal, a' mellyeket mi magunk adunk nem gátoljuk mi a' leg erössebb 's jobb állapotban lévő béleinknek, tüdönknek, börünknek iparkodását? mennyi szokásaink életünk módjában nem okozhatják azt, hogy maga az élet erő mint egy ki alugyon azokból. Szobáinknak, szoros, 's motskos uttzáju városinknak öszve szorult gözös levegője, nem vesztegetheti e' Tüdönknek életerejét, hollott jó táplálatot sem adhat annak: de azért több-is a' hibás tüdöjü a' nagy városokban. Torkosságunk a' midön a' sok és sokféle evéshez már ugy hozzá szoktunk, hogy nem is veszszük már észre, mi a' sok; mert már a' természeti Ösztönésnek Mértike el homlott bennünk; a' miböl származik az, hogy sokszor, a' mikor nem kellene ennünk, akkor támad apetitusunk, és ellenben mikor szükségünk lenne a' Táplatra, apetitust nem ér-

zünk: Nem okozna e'; ha még annyi életerje lenne is gyomrunknak béleinknek, még se lenne az elegendő, a' sok és sok féle mind jó táplálattá el változtatni; pedig tsak a jó táplálatból tápláltathatik jól minden Tagunk, ugy maga az életerő is. Nem kell e' roszsz állapotba jönni az szerént egész testünknek is? de beleinknek éppen nyomorult erejünek kell lenni. Mert az eledelnek terhétöl is kell azoknak szenvedni. Mit mutat az arany ér, a' hypochondria, a' szüntelenvaló roszsz emésztés, a' szelekben való szenvedés, melly betegségekben a' nehézz és rendetlen székezés közönséges baj, mást, mint ezer elő adásnak valóságát. Hogy léleknek 's az elménck igen el hatalmazott Sárasitása a' sok tudással; a' szüntelen aggódható gond, a' mindennapi szükséges után: ugy a' szükségtelenek után, de a' mellyek nélkül éppen szerentsétlennek érezzük magunkat p. o. igen sokaknál, a' lassan ölö méreghez hasonló többre vágyodás, hogy ha tzéljokat nem érik 's a' t. az eredeti gyávaságnak, a' testi érzekenységnek következései p. o. a' mindenre való nagy meg indulás 's a' t. az elégtelen testi gyakorlás: szintugy mint az evésben való hiba fő, és közönséges akár gyomrunk béleink, ugy minden belső nemes Tagjaink, el gyengülésének 's tehát a' jó táplálás, a' rendes székezés fogyatkozásainak, nem szükséges hogy bé ereszkedjen ennek meg mutatasába, mert arról magok is az em-

litett betegségekben szenvedök meg győződnek. Mind olyan okok ezek, a' mellyeknek befolyása életünket fenn tartó munkaiba az életerönek szemmel látható. A' hoszszonkodás egy szempillantat alatt is el veszthetí az ember apetitusát; a' gyötrö gond, a' reménységében megtsolatkozott vágyódás igen szenvedteti az érzö inakat, kiváltképpen pedig az emésztésre valókat, melytöl azoknak életerejek vesztegetödik's fogy. Az illyen életerönek mi eledelt nem lesz terhes táplálattá változtatni? miképpen üzheti kötelességét az ártalmasnak testünkböl való ki pusztulásában? — Bár tsak olyan volna testünk alkotmánya, hogy egy nemes Tag munkájának meg bomlásával, ne az egész testnek munkája bomlana meg: de kiváltképpen jön mingyárt rendetlenségbe, mihent az emésztö Tagjaink hibáznak. A' Gyomor és béleknek vagynak kiváltképpen nagy egygyütt értések a' börrel Szoruljon be egy meg hüttés által a' ki gözölgés a' gyomor hibáinak jeleit mingyárt tapasztalhatjuk, és igen gyakran hányás vagy has menés követi azt: motskos taknyos legyen a' gyomor vagy belek; a' fejhasgatás szédülés, nátha tsuz 's a' t. mind a' ki gözölgendö ártalmasnak bészorulását jelentik. Mi tsuda leszsz elöttünk ha a' roszsz táplálatból, akár mi okból roszsz ez, elöször alkalmatlan leszsz nedvünk a' kigözölésre, tehát a' mellyeket az életerö ki nem vehet mind a' börünkböl, kanem be kell

azoknak szorulni és százféle betegséget okozni: másodszor eretskeink is roszszúl táplálatván, a' roszsz táplálattól, kissebb erővel birnak: de harmadszor, mennyire nem kell a' lég derekassabb életerőnek is az által magát fogyasztani, hogy annál több ellenségeivel van szüset nélkül dolga viaskodni.

Hanem több okokat is esmérünk még, a' mellyek tüstént rontják életerejét börönknek, következendőképpen gátolják, hogy annak azon áldott munkája, mely által az ártalmastól mind szüntelen tisztittatik testünk, jó rendbe ne lehessen. Mit tettek mást atyáink akkor a' midőn kitsinkorunktól fogva az időnek viszontagsága ellen igen szorgalmatossan polyázgattak bennünket? mint ugyan azon elkerülhetetlen életünk társát annál nagyobb ellenségünké tették? nem természetes e', hogy mennél jobban örzi magát az ember a' hideg ellen, annál türhetetlenebb az néki, ha még is olykor annak befolyását meg nem gátolhatja; a' mit pedig lehetetlen mindig tennünk. Nem többnyire a' melegen öltöztettek e'? nem azok e' kik mindig a' meleg szobában ülnek, kapják a' náthát, a' hurutot, tsuzt 's a' t. ámbár sem evésekben sem indulatjokban a' mértékletlenség, sem pedig a' roszsz levegő nem okoztathatik nálok. Igen természetes az, hogy az erőltetett ki gözölés által tsak lágyul, el kényesedik, el erőtelenedik a' mi börünk-

ennek élőereje nem lehet elegendő a' mi égha
látunknak változandó levegője ellen győző
delmeskedni, és akadály nélkül folytatn
kötelességét, t. i. mind szüntelen üzni a' k
gőzölgest Testünkből.

Azt hiszem én, pedig erősen meg győ
ződve, hogy a' Hypochondria, görtsök, a
nyavér, köszvény, podagra, hideg guta ütés
tachitis, melly betegségel most egész Euro
pában mód nélkül nagyon el hatalmaztak
mind ezen egy néhány elő számlált okokbó
származtak. Az illyen betegségekkel bir
atya pedig éppen nem szülhet Herculeseket,
hanem szintolyan leszsz a' plánta mind a
magnak gyáva ereje azt formálhatja. Hogy
az illyén már születésétől fogva gyenge
kényes alkotmányu ember, a' kiben az élet
erő minden szempilantatban nagy erőltet
tésben van, mert minden ötet körül vevő
természeti dolognak az ő valóságokban való
bé folyása mind annyi erőltető ok már a
emlitett okok nélkül is elegendő ok maga a
fajtaság az-elő számlált betegségekre, azt
könnyen ítélhetjük. A' mértékletességnek
reguláit ezeknek számára alig lehet meg ha
tározni már születésektől fogva. Az illyen
örökséggel biró gyermeketskek a' minden
kissebb okra következő nyavalya törésse
elég érzékenyen ki nyilatkoztatják szár
mazásokat.

De

De légyen bár akár mi az oka mind ezen el hatalmazott betegségeknek: azokban a' fő hiba, mint már láttuk, a' valóságos jó és éltető táplálat készittésnek, vagy is a' nedvek helyes ki dolgozásának fogyatkozása, és az ártalmasnak a' testből rendetlen ki pusztulása. Nem kell itt sokáig gondolkodni, hogy lássuk, hogy életerőre lenne mindezen betegségekben szükségünk. De ha lehet e' ezt önteni a' testbe töltséren? hiszem elég oxigen megy be tüdönkön annak táplálására. Tsak a' holtnak tettzőben, a' ki nem lélekzik, tudhatunk mi annyit szerezni merterség által, hogy tsak éppen valami elevenséget kapjanak a' müszerek, de mellyekben osztán maga magát szaporitja tovább az életerő. Valamint minden mesterségünk a' nagy vér folyást követte haldoklásban; szintugy az elegendö életerőt az élet, és egésség fen tartására, tsak maga egyedül készitheti magának az élet erö. Mind haszontalan adatna amáz haldoklónak az eledel, oda abban az életerö nedv; mely az elegendö életerőt a' testnek ki osztaná. Egész gyógyitása valóban az emlitett betegségnek abban áll, hogy uj uj okokkal ne terheljük munkáját az életerőnek, hogy az elme-indulatokat távoztassuk és mindent, a' mi jobban fogyasztaná élet erönket a' kényes és módis élettel telyességgel ellenkező élet leg nagyobb orvossága azoknak.

Az ártalmas részeknek ki pusztitása szintugy nints hatalmunkba valamint a' jó táplálat készittés és az életerőnek nevelése ezt is tsak az elegendő életerő viheti végbe éppen ez okbol tapasztaljuk azt is, hogy akármi hevittö szerrel ugy erös mozgással kénszeritjük mi az olyan testet is izzasztani, a' melynek nedvei alkalmatossak arra, mindég inkább kárt, mint hasznot okoznak. Mi nyilván való segedelmére nem lehet az mind azon által az életerőnek az ártalmasnak ki üzésében, hogy ha a' börnek ki gözölgö végső lukatskái tsak a' vastag be rekedett nedvektől tisztogattatnak is? semmi sints igazabb, mint az, hogy a' leg egésségesebb ember is, a' kinek nedvei jók, mind pedig életereje elegendö az ártalmasnak ki üzésében, könnyen kaphat bör ki hányásokat, sennyedéket és más fótokat testén, hogy ruhait nem változtatja, egy szóval semmi tisztaságot nem tart. Mert a' szüntelen ki gözölgő nedv, mely természet szerént, mint állati nedv, enyves, siros, és sós, lehetetlen hogy ne fennye, egy motsok hártyával ne huzza be börünket mely osztán itt ott égészszen be is tapasztja börünknek ki gözölgö lyukait, és tellyességgel gátolja a' ki gözölgést, mely már maga ezer betegségekre adhat okot. Ez a' motsok tapaszt végtére annyira is meg tsipösödik, hogy az érzékeny eretskéknek, holyag huzó flastrom gyanánt szüntelen ösztönözésével,

gyuladásokat is okoz a' bőrnek ikrás husatskáiban, az az pattanásokat, rühet. Ezen motsoknak össze gyülésétől szorgalmatossan őrizvén testünket, tisztogatvan bőrünket, mindazon betegségekbe, a' mellyekbe, ugy is hibássak a' nedvek, vagy enyvesebbek, a' már ugy is hannyatló életerőnek mennyire nem könnyebbitjük az ő munkáját, a' midön az ártalmasnak ki üzésében dolgozik.

De több jót is teszünk még a' bőrünknek tisztogatásával. Több oxigen vagy is éltető éledel férkezhetbe a' bőrünkbe az életerőnek táplálására. Mondottuk, hogy nem tsak a' gyomor és a' tüdő által, hanem a' bőr által is veszszük mi magunkba ezt az eledelt. Lehetetlen a' bőrnek elevenségét, ugy egész testünknek vidámságát mellyet a' dörgölésre, fördőre érzünk, söt tsak a' tiszta fris levegőre is, a' midön valamely melegen öltözött tagunkat ki takarjuk, máshonnan magyarázni, mint a' bör élet-erejének szaporodásától, a' hozzá férkezett éltető eledeltől: szintugy azt az édes érzést is, a' mely követi a' szorongató ájulást, mihent a' szabad és fris levegőre viszszük, legyezzük, és ruháit föl bontván, hideg vizzel mosogatjuk az el ájult embert. Mind ez által tüstént neveljük, mi az életerejét vele, már a' tüdő, már a' bőr által. Tsak ennek az éltető eledele lattzatott hibázni a' betegben, mivel maga is szem látomást kaprozott

a' fris levegő után. — Igen kész vagyok el hinni, hogy minden betegségben, a' hol forróság vagyon a' tüzi elementum, melynek mind szüntelen pusztulni kell a' testből hydrogen gáz formában, ezt a' formát valami okból nem veheti fel; talán a' hydrogennel nem egyesülhet elegendőképpen öszve talán mert a' hydrogennek nagyobb barátsága (affinitas) van a' vérben a' betegségnek okához) azért nagy mennyiséggel öszve gyül a' testben. Valóban a' forró betegséggel közönségessen szárazz a' bör, a' mi sok tüzet kevés gőzöt vagis is hydrogent mutat a' börben.

A' leg egésségessebb ember, a' kiben mind a' táplálat készittés, mind a' roszsznak a' Testből ki pusztulása, jó rendbe vannak, jól láthatja már, mit tesz ő azzal, ha a' börének tisztogatásra szorgalmatos gondot fordit. Mód nélkül nagyon segitti ő az életerőnek munkállódását, az ártalmasnak egyenlőképpen való ki pusztulását és ez által a' gyomor és beleknek is jó állapotjokat mert mint láttuk, a' ki gőzölgésnek hibáira tsak hamar az emésztésnek hibái is következnek. Tehát meg oltalmazza ő magát azon Regement betegségtől, melyek a' ki gőzölgés és emésztés rendetlenségeit követni szoktak.

Már most gondolom, a' midőn mindezekre figyelmetessé tettem az érdemes olvasó-

kat, egyenessen a' fördésnek hasznára fordithatom beszédemet. Nem többet hanem ezt az egygy kérdést kell itten föl tennem: van e' vala mely módunk, a' mely helyessebb és jóbb lenne a' mi börünknek Tisztogatásra a' fördésnél? Nem hiszem, hogy tsak ne szükségtelen kérdésnek is nézze ezt akárki, ollyan nyilván való igasság az, hogy a' fördés mindennél jobban tisztogathattya az Ember testét. Egyenként e' Tagjainknak tisztogatására nem elegendő, valamint az egész testünk egygyaránt gözöl ki, és az egész börünknek egyenlő ki gözölése szükséges az egésségnek fön tartására. A' börnek szárazon való dörgöltetése a' bör eretskéiben lévő 's talán resten folyó nedveket jobb folyásra, tehát nagyobb ki gőzölésre is gerjeszti, de a' motskot mint kellene még se veheti ki a' ki gözölgö lyukatskákból, sem az egész testen nem eshet meg egyaránt a' dörgölés. Ez az eszköz tsak inkább, ha már valamely testbe benn szorult a' ki gőzölés, alkalmatos; nem pedig az egész test jó ki gőzölgésének segéllésére. Mi elégtelen orvosság pedig az az egésségre, a' mely nem az egész testnek javát eszközli.

Azon szokások némellyeknek, hogy ők szappanos vizes ruhával dörgölik 's mossák testeket, gyakorta helyessebb a' szárazz dörgölésnél mert elevenitti is a' bört, és jól le

és mossa a' motskot; de bár egyszerre lehetne azt az egész testen végbe vinni, és minden tagon jól; sem az által az illetődne egyszersmind hol melegen, hol hidegen a' bör, a' mi könnyen árthat némelyeknél. A' fördés akár milyen meleg vagy hideg vizben légyen az, mivel egész nyakig egyaránt veszi körül a' viz testünket, és mind addig a' míg jól meg mossuk magunkat egy arányu mértékletü meleggel vagy hideggel illettetik bőrünk; ez okkól is elöbb való hasznu.

A' motsok le mosásnak siettetésére a' szappant is segitségül vehettyük, a' fördöbe. De mind ezeken kivül az teszi kiváltképpen hasznossá a' fördést, hogy ideje van egy uttal a' fördőnek, hogy nagy mértékben bé szivódhasson az egész testbe; hogy ne tsak a' bör, hanem minden belső részeink is vegyék az ő hasznát, a' dörgölés mosogatás a' fördö nélkül azt nem teszik. Mi nagy jó az, hogy a' fördőt orvosló szerekkel is készithetjük,

E' nagy hasznát látván a' fördésnek, mind az egésségnek fönn tartására, 's őrzésére, mind a' betegségeknek gyógyitására, következésképpen (mert lehet mondani, hogy sokkal több betegség ván, a' melyben a' kigőzölgésnek a' rendetlensége a' föhiba, mint más betegségek) nem tsuda, hogy amaz az ő nagy böltsességéről, már esméretes Hu

Heland arra vetemedett, hogy tellyességgel azt hidgye, hogy mind azon betegségek el hatalmazásának, melyeket már emlitettünk vala, hogy el hatalmaztak az emberek között; fő és leg közönségessebb oka az, hogy a' fördés melly valaha igen szokásba volt Europában, szokáson kivül lett. Egy szempillantatig se kételkedhetik ezen a' vélekedésen az, a' ki mind azt a' mit eddig mondottunk ki gögölgésnek szükségéről, jól értette különössen hogy ha arra is emlékezik mi áldott Isteni hatalommal bir az életerő, hogy sokszor a' leg nagyobb ellenségén is diadalmaskodik, tsak valami kis segedelmet nyujtson nékie az ember. Mennyi nagy betegek tsupán a' Dieta mellett is meggyógyulnak, az az tsak az ujokoknak el távozásával. A' drága életerő tette azt, a' kinek elegendő segedelmére volt az, hogy több uj ellenséggel való küszködéssel, nem kelle vala magát fogyasztani. Hát ha az ártalmasnak ki üzésében, a' mi szükségesebb mind az egésséges annál inkább a' beteges állapotban, fördéssel segitjük ötet, mitnem vihet végbe?

Igy beszéll Hufeland: valyon az Istenért! honnét vanaz, hogy most mindenféle koru mindenféle Sorsu, még a' leg szegényebb emberek között is, a' köszvényes betegségek, a' tsúz ugy az érzőinaknak hibái olyannyira el hatal-

maztak? A' hidegebb idök magok, hogyha Buffonnal azt kellene állittani, hogy mindig esztendöről esztendöre hidegebbül égtájunk, azt nem okozhatják, mert mindik Eszaki polus alatt is élnek az emberek. A' Diaetának szokásban lévö hibái inkább okozhatják azt ugy, mint a' sok és sokféle meleg és füszerszámos eledelek 's italok, az ülö élet, a' léleknek eröltetésig az az a' testnek érzékenyesedéséig való-ki pallérozása, a' venussal való viszsza élés 's a' t. valamint minden bizonyal ezen okokból vannak a' vagyonossabbak között nagyobb számmal a' hypochondriacusok, aranyeresek, méhanyások, köszvényesek, kinött testüek 's a' t. De miért mind ezen betegségek a' szegények között is böven föl találtatnak, kiknek pedig nints módjok a' Diaetában hibázni? a' kiknek életmódjok kéntelen és mindég egyarányu? mennyi durva kézi munkáju Mesteremher, mennyi földmivelö paraszt nem panaszkodik mái nap tagjainak erötelenségetöl, nehézségeröl, mély szív szorulásról, derék fájásról, melyek mind annyi jelei a' hypochondriának. A' Görögök és a' Romaiak a' nagy torkosság és buja életek mellett is mentek voltak ezen betegségektöl, és mért a' törökök, és más nap keleti nemzetek mái nap is még szabadok azoktol, holott egész életek tsupa heverés, és fajtalan lágyság, pedig a' temérdek kávé 's más melegitalok mellett: Bizonyossan egy más oknak kell len-

ni, melly miatt oly közönségessek lettek közöttünk ezen betegségek. Azt hiszem, hogy egyedül a' fördésnek szokáson kivül való létele annak az oka. Mind szavai ezek az emlitett böltsnek, a' kin kivül pedig mind eddig egy iró se mutatta, hogy mélyebben és jobban esmérte légyen az emberi életnek és egésségnek mivóltát, és mitől függését.

Mindazok a' Nemzetek, kik förödni szoktak egésségessebbek és erössebbek is, mint a' kiknél a' fördés nints szokásban, ez kétség kivül való igazság. A' régiek, kiknek minden viszontagságokat ki állo, türhető, tehát erössebb testi alkotmányokat nem tagadhatjuk meg, a' fördést oly szükségesnek tartották, mint az ételt italt. Ugy hitték, hogy a' ki egésséges szép és hoszszu életü akar lenni, és eleven humoru, annak förödni kell. A' fördésben tették leg nagyobb muttságokat, valamint mai nap mi a' bálokban, az az a' porfördésben, és hogy ha ez a' mulatságok olykor meg tiltatott, már az egy nagy szükségnek, éhségnek idejében az elöl — jároknak rendeléséből esett meg egy mély gyász gyanánt. Minden vad nemzetek mái nap is az ő gyönyörüségeket a' fördésben teszik, és azzal örzik egésségeket, többnyire gyógyítják is, annak nyilván való helyét adván ezzen a' Természetnek még el nem fajult fijai, hogy a' fördeni való kivánság természeti ösztöne

az emberi állatnak, tehát a' melly a' ki palérozott emberekben ki aludt már a' szükségtelenebb szokások által.

Ha éppen vallás ágázatjává is tetethetett a' fördés sok nemzeteknél, bizonyossan igen nagy hasznát, és szükségét látták annak a' Törvényhozók, az emberi életre. Ugy van az majd minden nap keleti nemzeteknél, hogy viteknek tartatik maga meg mosása nélkül, avagy meg fördés nélkül az Isten előtt meg jelenni. Nints is egy nap, a' melyben egyszer, sőt többször a' vizbe ne ereszkedjenek. Ugy hiszik ök, hogy a' testnek le mosása által, a' lélek is meg tisztul. De tagadhatjuk é, hogy a' Fördésre egészen meg ujulván 's frisülvén testünk lelkünkben is vidámabbak, és mingyárt a' jóra is készebbeknek, hajlandóbbaknak ne érezzük magunkat; sok talán leg gonoszabb indulattal a' fördőbe be lépet ember, a' fördés után jámboru gondolkodott. Sok kedvetlen a' kinek az Idmádság is izetlen volt, a' fördés után kedvet kapolt arra. Valamint tapasztaljuk hogy mindég estobábbak szemtelenebb szivüek, kegyetlenebbek, azok a' nemzetek, e' kik motskosak és semmit se törödnek a' Tisztasággal: szintugy tisztább, 's ki nyiltabb elméjüek, jámborabbak is, a' tsinosságot szeretők. De nem szükség itt példázgatni. A' mig meg nem mosdik reggel az ember, az az ortzáját meg nem mossa, nem mint egy se-

tétebb homlokú e? nem ostobább é az esze is, mint a' meg mosodás után. Nem tiszer elevenebbnek látjuk é a' kisdedet, ha meg fürösztöttük és tisztán fel öltöztettük ötet? Úgy mond Hufeland, haö reá bizattatna egy valamely vad népnek kipallérozása, leg elöször is a' testi tsinosságot hozná szokásba közöttök,

A' régi Német Nemzetet hozza fel például Hufeland. Ugy mond az ő magános szál termetek, testi derékségek, tsudálkozásra hozták a' Romaiakat. De a' kik is mindennél nagyobbra betsülték a' fördést, Minden reggel leg elöre is a' folyó viz volt az, a' mihez mentek, ugy az Aszszonyok, valamint a' férfiak, hogy abba meg frisittsék magokat az egész napi munkára. A' Fördöben se maradtak vesztég, ha nem mindég uszkáltak, mozogtak a' vizben. Minden embernek volt házi fördöje is hogy télen se szenvedje teste a' fördönek fogyatkozását. Az uj szülöttjeiket, mihent a' világra jött mingyárt a' fördöbe vitték. Hanem a' mint más Nemzetekkel öszve keveredtek, tehát apródenként hajdani Nemzeti szokásokat el hagyogatták; az a' fördeni való szokás is el mult közöttök. De tsak hamar észre is vétetett annak kára a' midön temérdek bör betegségek motskos kiverések uralkodni kezdettek; a' mi 's ugy a' Sz. Földi pogányok ellen való Kurutzoskodás 's melyel a' napkeleti népnek undok bör-

senyedékje Europában is be jött, annál inkább ismét betsbe hozta a' fördést. Tsak hamár mindenfelöl épültek akkor a' ferdö házak. Az akkori Barbélyok nem is látzatnak hogy egyebek lettek volna, mint a' Ferdöknek gondviselöi: valamint mai napig is a' Bader (fördös) hevek német Országban közönséges. Még a' Klastromban is épültek fördök, a' mely Seelenbädereknek neveztettek, a' mellyekben a' szegénység ingyen förödhetett.

A' szokásban lévö pompa, melyel valaki Nemes emberré ki kiáltatott, épen meg nem történhetett, minekelötte meg nem fördött és beretfálkozott a' meg nemesitendö. Semmi házasodandót meg nem esküdtettek, minek elötte ök is meg nem förödtek: söt meg fördés nélkül meg a' menyegzöbe sem szabad vala a' Hivatalosoknek meg jelenni. A' Mester embereknek az a' szokások volt, hogy minden Szombaton seregestül és musikaszóval mentek a' fördöbe, és ennek kedvéért a' Legények egy órával korábban félbe hagyták munkáikat az oly napon. Egy szóval telyességgel módiba jött megint a' szentföldre való Kurutzoskodás után a' fördés. Ritka vagyonosb gazda volt házi fördö nélkül. Haszna a' módinak az volt, hogy az Ásiából hozott börnyavalya ki veszett Europából. A' köszvenyes és szélütött tagu emberek is ritkábbak lettek.

Szokás szerént, még a' leg jobb se állandó e' világon, mert abba is bele un végtére a' nyughatatlan ember, a' mit a' mig meg nem nyerte, hálálba keresett, és szinte okot keres a' változtatásra: szint ez okból bal vélekedéseknek kelletett támodni, a' mellyeknek elömozditását bizonyosan az Orvosokis segitették, u. m. a' kiknek a' még akkor roszsz tapasztaláson épült eszleményekkel talán nem egygyezett meg a' fördés. Ezen okból ugy az elő járóknak gondatlanságából, de a' sok belső háboruságok miatt is, meg meg szokáson kivül kelletett lenni a' Fördésnek. Már tudjuk mi kárunkal tart egész mostani idönkig ez a' szokatlanság. De vajha szint oly törekedéssel, mint eleink, mink is meg jóbbittanánk a' hibát, és megint föl hoznánk az áldott fördést. Nints é dupla okunk erre, kik szinte már ki fagyni kezdünk a' valóságos ember termetből, és eröből. Bizonyossan az ö bör hibái mellett is 500 Esztendö elött erössebb alkotmányuak voltak atyáink. Leg alább seholse olvassuk, hogymár kisdedeik is szenvedtek volna a' köszvénynek mérgétöl. Mint mondottuk, mert már a' nemzö mag is mostan el van motskolva azzal; oly annyira az az elöttmég vastag mérgek meg fajinultak, szülöröl szülöre többször való által plántálás által, hogy azok tsak nem állati valósággá váltak (essentialee animales partes factae sunt). A' régieknél a' Fej, Ingyomor, köszvény, melyben most ritka

hogy számos ember ne szenvedne, alig volt esmeretes. Ha azon szerentsétlen, kényes érzékenységgel birtak vólna ők, melyel nagyobb része most az embereknek bir; az idötöl fogva mi, mint az ő maradéki, talán az emberi Nemet se tarthattuk volna fel: valamint lehet reménységünk, hogy ha így szaporodnak az ujuj betegségek, és iliy szemlátomást el hatalmasodnak minden rendü emberek között, a' mi maradékink mindnyájan vagy ki nött, vagy tsupa nyomoruságos és igen rövid életü emberek lesznek. Mi az Istenért, annak az oka, hogy annyi sok ember maga magát is meg öli most egyedül az életének meg unásából? mind példái ezek a' mi maradékinknak valaha. A' szerentsétlen érzékenység, mely már is sokakban egészszen az önnön gyilkosságig nevelkedett, viszi öket arra. Utálatos az ilyen előtt az élet, mert igazán nints is az ő szeme előtt, már a' világon egy tárgy, a' mely ötet gyönyörködtethetné. Mert a' test erös, és ész voltától függ minden állandó gyönyörüség, valamint a' betéget semmise gyönyörködtetheti is. Természetes következései az ilyen boldogtalan állapotok, a' már sokszor emlitett betegségeknek, mellyek egészszen el fajultatyák végtére az embert.

Ugy rendelte azt a' bölts Teremtő, hogy a' maga Ég-tájában, a' melyben születik az állat, élhessen egésségesen. Nem lett a' tes-

tünk egész Calendariuma? Ha a' meleg szobában, a' meleg ágyban jól be vagyunk is fedve, még is jól érezzük, hogy változni, fog, vagy már változott az idő. Testének illyen barometrum voltával egy régi ember ditsekedhetett. Mi nagy kára pedig már az illyen testnek, hogy éppen a' mi ég-tájunk az, mely minden nap tsak nem változni szokott. Az aranyér egy betegség, mellyen már nem is tsudálkozunk, ha a' meg lett emberen látjuk: de nem találjuk e' azt fel mostan temérdek Ifjaknál is? a' sok féle ki verések gyulott bibirtsák a' bőrön, az ugy hitt hévtől való fótok, melyek egész szépségeket meg tsonkitják a' fehér népnek, mind szint ugy következései a' mostani uralkodó lesti nyavalyáknak, a' kényes érzékenységnek.

Mind ezek, mind mondánk, a' fördésnek meg vetése miatt; mert a' bőrünknek motskossága, ez által az ö ellenségének halása, az az az életerönek a' bőrünkben kitsinsége, tehát az elégséges ki gözölgésnek fogyatkozása, közönséges lett, hatalmaztak el az emberek között: tehát ugyan a' fördeni való szokásnak viszsza állíttásával irtattathatnak is ki föképpen. A' fördésnek ezt a' nagy hatalmát ezen apaticának a' szerei fölött tsak az tagadhatja meg, a' ki talán megint el felejtkezett arról, a' mit már elöre mondottunk, hogy a' bör a' fő tisztittó mü-szere

Testünknek, és hogy ezt a' munkáját életerönknek az egy fördéssel minden bizonnyal jobban segitjük, mint akarmi más mesterséggel tehetnénk.

Már most hellyes lészen elő számlálni különössen is kiknek hasznos és szükséges légyen kiváltképpen a' Fördés. Alig tudok ki-vételt ebben találni, akár beteges, akár egésseges legyen az ember. Az egésséges meg betegszik, a' bör tisztogatása nélkül ezerszer hamarébb mint ha azt tselekszi. Tsak az egy Fördés által tisztogathatja pedig azt leg jobban. A' levegőnek viszontagsága, az ő tiszta ki nyilt 's eleven bőrének a' ki gözölgését nem képes hátráltatni, tehát náthát, hurutot, fej-torok-szem fájást, tsuzt, folyosót, oldal szegezést 's a' t. nem kap. Ha pedig a' jó ki gözölgés által tellyességgel minden ártalmas mindig ki pusztul a' testtöl, nem tsipösödhetnek meg akkor nedveink, tehát nem is félhetünk azon nagy elérzékenyedéstöl, mely a' szüntelen való ösztönözésétöl (a' szüntelen tartó tsipősségtöl a' testben) erzö ihainknak, származik, és a' melynek következése azon sokféle betegségnek, melyek leg inkább el nyomoritják az embert. A' pestises méreg is tsak annak a' ki nem igazán jol gözöl ki a' börböl, láttzatik ártani, mert az, a' ki bátran félelem nélkül bán a' pestises betegséggel nem nyeri aztel, el kapja ellenben a'félénk, az az a' féleink-

félénk, az az a' félénkség a' kigőzölgést hátrálja. Már láttuk, hogy az áldott tetmészet, vagy is az életerő a' leghatalmasabb mérget is kiveti testünkből, tsak műszerei testünknek, oly állapotba legyenek, mint azt a' Teremtő rendelte lenni, a' midőn a' mérgek között akart egyszersmind éltetni bennünket. Közönségessen tehát minden egésséges embernek, akarmi korts, akármi nemű legyen az, a' fördés leghasznosabb mód az egéssége fön tartására. Ha falusi aszszonyaink míg azt az egy jó szokást is, hogy kis gyermekeit föröszteni szokták, el hagynák, úgy annyi kisdedeink halnának meg, mint naponként szoktak halni. Hanem bár a' mellett az ágyi ruhában is, és a' szobának levegőjében szint oly tisztaságot tartanának, a' ganéjban sokáig ne hagynák a' kisdedet pállani, tiszta száraz ruhába öltöztetnék, a' szobát gyakran ki szellőznék, télen egész fullasztó gőzig ne fűtenék azt, u. m. a' melly hibák a' szegényeknél legnagyobb gyilkosi az új szülötteknek. A' kis gyermekeknek bőr kihányásai, orbántzjai, úgy a' kinövésre való hajlandóságok a' szorgalmatos fördéssel meggátoltatnak.

Már szóllottunk azokról a' betegségekről, a' melyek a' fördeni való szokásnak el-hagyásából származtak.

A' Hypochondriacus, a' görtsben szenvedő, az aranyeres, a' köszvényes, a' méhanyás; a' ki-növésre hajlandó gyermek, a' kinek akár mely bőr ki-hányásai, főttyai vannak 's a' t. ha a' fördéssel szorgalmatosan élnek, lehetetlen hogy jobbulását ne érezzék. A' fel-olvasztó szereket, a' purgátiot, az erősíttőket mind haszontalanul veszik ezek, ha jól nem gőzöl ki börök. Leg-alább az ezen szereknek bé-vételére következett jobbulás tsak szempillantásig tartó. Nem de a' Hypochondriacus, a' ki tsak nem mindég halvány, és szüntelen a' fázásról panaszolkodik, mert valóságossan minden nedvessége tsak be felé nem ki felé tolódnak, mingyárt szemlátomást vídámabb, és jól érzi magát, mihent egy keveset akár mi okból kigőzöl. Az aranyeres embernek szintugy az az egész baja, hogy tsak a' belső részeiben, a' fodorhájban, lépben, belekben gyűl-öszve leg több vére. A' vér veszteglését vagy is bővérűségét ezen nemes részeknek nem lehet az alkalmatosság érzés nélkül tűrni, szintugy könnyebbülni kell az aranyeres embernek, hogy ha a' fördés által a' bőr felé tsalattatik, a' be felé rohanó véreknek folyása. A' ki sokat izzad, az ritkábban szokott aranyeret érezni. Az Olasz Országi lakosok, mert az égtájnak hévje által mindég bőven gőzől ki börök, igen ritkán aranyeresek. A' köszvényeseknek az ő tsípős nedveiket, akár mely okból származtak légyen azok, a' fördő sze-

lidíti, nyájosítja, de a' bőr-felé is úzi, a' midőn a' ki-gőzölés az egész testnek szemlátomást segítti. Az érző inaknak hánykódását, a' méhanyásnak nagy érzékenységét minden kis ösztönre is, mi engesztelheti jobban a' lágy meleg fördőnél? De a' mit nyernek a' szenvedések enyhíttése felöl mind ezen betegessek, az életerőnek táplálói azok, melyek a' bőrnek jó meg-mosása után böven béférkeznek a' testbe, és gátolják a' tsípős nedvnek hamar és oly mennyiségben, mint az előtt öszve-gyűlését, úgy az egész testben, valamint a' bőrben.

A' vagyonosokat, tudós embereket, űlő asszonyokat, mind úgy lehet tekintenünk, mint valóságos betegeket, mert ő nálok közönségesen a' jó evés és a' szükséges testi gyakorlásnak fogyatkozása azt okozzák, hogy több ártalmas ki-gőzölgendő nedvek is vagyon, pedig a' ki-gőzölgések is restebb. Ez okból a' fördés nékik tellyességgel szükséges lenne. Azon betegségeknek kiütését, melyek őket igen hamar és gyakran szokták érni, a' fördés által kétség kívül késedelmeztetik. A' hibás életek módját, ha tovább is tettzik azt folytatni, a' gyakran való fördés mellett bátrabban következhetik. Ne hasonlítsák magokat a' paraszthoz, a' ki fördés nélkül is derék testi állapotban vagyon. Ez az ő izzadságig való testi gyakorlásának köszönheti azt, hogy a' leg-gorombább eledelt is,

noha ő is nem ritkán torkig jól lakik, jó táplálattá és testi nedvvé változtatja. Ámbár ha a' munkás ember az ő testi gyakorlásához még azt is hozzá adná, hogy a' fördéssel az izzadástól a' börre öszve gyűlni szokott motskot le mosná, még kétszer külömb testi állapottal ditsekedhetne. Mert még is igaz az, hogy nem betegszik meg ugyan egy könnyen a' munkás ember; de ha meg-betegszik, nagy 's veszedelmes szokott lenni betegsége. Amaz gyullasztó és rothasztó forró betegségek, mellyek ha uralkodni kezdenek falunként, számtalant meg-ölnek a' parasztok közzül, nem hatalmaznának úgy el. Még is tsak az ártalmasnak nagy öszve-gyűlését a' testben jelentik azok, és többnyire az után uralkodnak, a' midőn erőssebb munka nélkül több ideig hevert a' paraszt p. o. tavaszkor a' tél után. — A' hirtelen változandó idő is, hogy ha az izzadásban éri a' parasztot, a' ki pedig nem elegendő okos magán akkor segíteni, meg ronthatja az ő egésségét. A' fördeni való szokás által ezt a' félelmet is elhárítaná magától. Kitsoda az, a' ki a' fördésre, hogy ha fördött valaha a' terhes dolog után, oly könnyűnek és vídámnak nem érzette mind testében mind lelkében magát, hogy mingyárt ismét képes lebetett volna új napi munkát végbe vinni. A' mesteremberek közönségesen, a' kiknek az ő kézi munkájok hozza úgy magával, hogy vagy többnyire ülnek, vegy többnyire sokat izzadnak, és

vagy poros, vagy szennyes 's motskos kézi munkát üznek; mint magát az egésséget, úgy betsülhetnék a' fördést. Az egész héti motskot egyszer leg-alább egy héten le-mosván testekről, a' régi szokás szerént tsak hamar tapasztalnák, mennyi bé-folyása lenne ezen szokásnak az ő mesterségjekkel járó nyavalyáknak el-távoztatására, meg-gátolására. Mennél inkább ditsekedhetnek inkább még a' mesterlegények azzal, hogy ők az ő egyforma élet módjokkal, együgyü kosztjokkal, pedig a' szünet nélkül való dolog mellett, elég jó testi állapotokkal bírnak, és az ő el szaporodásokhoz képest sokkal kevesebb a' beteg közöttök, mint más rendü emberek között: még egyszer oly szerentsések lehetnének ők egésségekre nézve, ha a' tisztaságra is külömben aggódnának. A' fördeni való szokásnak be-hozása annál inkább óhajtandó nékiek.

A' Vénus által, a' bor, az égett bor által el-gyengült élhetetleneknek, úgy az öregeknek bizonyossan egy leg-hatalmasabb orvosságok a' fördö. Az ő gyáva voltokat, melly miatt minden hideg szeletske meg-árt nékiek, tsak a' fördés képes apródonként úgy meg-változtatni, hogy egészszen meg-újulhassanak. Az érző inaknak gyengeségét soha semmi mesterség által külömban meg nem erösíthetjük, mint ha a' bört a' jó ki-gőzölgésre alkalmatos müszerré tévén, meg-gá-

toljuk, hogy soha semmi ártalmas részetske inainkat még jobban ne erötleníttse. Maga magát meg-erössíti osztán bizonyosan a' mi inaink. A' mit nem hiszem hogy az orvos akármi más szereivel jobb móddal képes lehetnè tenni. De vannak példáink, hogy a' lágymeleg vízbe való gyakorta fördéssel hihetetlen vén korig ki-terjesztették életeket az ollyanok is, a' kikröl azt hitte az ember, hogy tsak hálni jár, már minden nap belé-jek a' lélek. Éppen nem tsudálkozhatunk már most ezen, a' midön semmi orvosi tanításnak az igasságáról nem gyözettethetünk még jobban, mint arról, hogy a' börünknek tisztogatása leg-több eszköz az egésségnek fön tartására.

Most igen szokásban vagynak a' meleg öltözetek, két ing, két laibli, flánel és posztó nadrág, a' mezítelen testet egészszen befedezö ször köntösök, ezeken kívül még a' bundák. Számtalan úgy nevezett fáinabb ízlésüek el kerülhetetlennek érzik ezt az ö meleg magok tartását, mert igazán mindenképpen tehetetlenek, minden foglalatosságokra alkalmatlanok a' hideg idöben. Még így bépolyázva is fáznak mindég, ha jó formán nem fült szobájok. Valóságossan tsak íly meleg maga tartás által örzik is ök meg magokat a' nagy betegségek ellen, mert a' kissebb betegségekkel, u. m. náthával, nyak, fejfájással's a' t. úgy is szüntelen küszködnek.

Ezen fagyos gyenge embereknek lehetetlen már drágább tanáttsal kedveskedni, mint ha a' fördést javasoljuk, és a' mikor már jó szokásba jöttek azzal, az egymásra halmozott öltözetet meg-vettetjük velek. Ha a' gyakorta való fördés által a' belső nedveit és tüzét a' bőr felé is bővebben folyni meg szoktatjuk, bizonyossan szükségtelen és türhetetlen is leszsz nékiek a' meleg öltözet; kivált pedig a' mezítelen testet ingerlő szőr öltözet. Lehetetlen, hogy halvány ábrázatjok pirosra, a' mindég hideg kezei melegre ne változzanak. De nem is leszsz azután Calnedarium a' testek, mert az időnek változását tsak az érezheti egésségének alkalmatlanságával, a' kiben a' ki-gőzölgés nints jó állapotban 's rendben.

Se vagyonost, se szegényt, se heverőt, se munkást, se nagyot, se kitsint, egy szóval semmi korú és rendű embert, egésséges vagy beteges légyen ő, nem tudhatunk lenni, a' kinek hasznos ne lenne tehát a' fördés.

A' test szépségének fönn tartására, úgy a' tsunya börnek meg-szépítésére egyedül tsak maga a' fördés az igazán közönséges orvosság. Igen nagy esztelenség, mert ártalmas, az ábrázatnak szépségét, akár mi mesterséges vízzel, zsírral, vagy mivel eszközleni akarni, hogy ha az egész testnek az ő

ki-gőzölgése helyessen nem gyakoroltatik. A' bőrnek az ő leg-egésségesebb állapotjától függ az ortzának szépsége, ha a' bőr ollyan t. i. hogy az ő eretskéi, ikrás húsotskái szabadok, benne dugultak elevenek, ugy hogy semmi, sem kivülröl, sem belölrül jövő nedvek azokban meg nem akadnak. Ez ugyan igen természetes, hogy ettől függ föképpen, hogy a' testnek belső mivolta telyességgel jó állapotban legyen, hogy abba semmi roszsz nedv, a' be-dugulás vagy más rendetlenség által öszve ne gyüljön; a' fő belső tagjaink kivált u. m. a' gyomor, belek, máj, lép, az ikrás húsok 's a' t. mennél jobb és tisztábbállapotban legyenek: a' mikor t. i. roszsz, tsípős vagy vastag nedv nem leszsz a' testben, a' melly a' ki-gőzölgéskor be-akadhatna a' bőrben, és azt elmotskosíttaná. Mindazonáltal mi teheti azt is jobban, hogy a' már a' bőrben be-szorult roszsz nedv onnét ki-szabaduljon, mint a' fördés. Mi a' világon adhat külömbén a' bőrnek elevenséget és pedig az egész bőrnek a' testünkön! mert mint már láttuk az olyan ki-gőzölgés, mely nem egyarányú nem egyszerre való az egész testen, mert roszsz és restebben ki-gözölgő résznek hibáját mutatja. Tsak egyedül az ortzát mosni, a' ki-vert ábrázat ellen nem elegendő, hogy az meg-tisztuljon, mert az egész bőrben az eretskéknek, úgy minden részetskéknek öszve szövettségek 's egygyütt értések vagyon. Bizonyossan a' kiknek apró

fekélyei támadnak ortzáján, más részei is itt ott nem szabadok azoktól; de lennének bár szabadok, még is tsak az egész testnek tisztogatása szükséges azoknak jó kigyógyíttására. Tsak is tehát egyedül a' fördés le het azoknak is betses, a' kik szépek akarnak lenni vagy maradni. Ugymond Hufeland: Ha jó a' ki gőzölgés, tiszták a' nedvek, egyaránt el vannak osztódva, szabadon folynak; kétség kívül szép leszsz a' bőr is. Pedig ezt a' fördés maga tudja véghez vinni. A' midőn beszíjják eretskéink a' fördő vizet testünkbe, még meg izzadás által ki-űzik azt; szemlátomást tisztulni kell ez által verünknek; a' midőn a' fördő által-járja, 's minden rejtekeit fel kuttatja testünknek, pedig igen is elevenítti minden tagotskánkat, hogy mind jól űzhesse a' maga kötelességét; természetessen egyarányú és szabad folyásra el-igazítja nedveinket. Amaz sokat űlő és mindég hideg lábú aszszonyoknak ortzájok szokott sokkal közönségessen kivetést, fótokat kapni, valóságossan azért, mert elegendő mozgás nélkül nem foly az egész testekben egyaránt a' vér, a' lábokban már bizonyossan kevesebb is, de lassabban is foly, hevül ellenben és kivetődik ortzájok, a' tsak felfelé tóduló nedvektől. Egyaránt szükséges elosztva lenni testünk nedvének, hogy valamely rész különösen ne szenvedjen. Az áldott fördő szépen eszközölheti azt is.

A' purgáló orvosságok, és vér tisztító italok, hogy a' ki-vert ábrázat meg-tisztuljon, mind semmit sem érnek, mert azok bizonyosan nem elegendők a' bőrnek bé-dugulását fel-nyitni, valamint életerőt annak nem adhatnak. Sőt az izzasztó Decoctumok, ha talán elegendők volnának is a' bőr felé hajtani a' nedveket, ezek tsak ott szorulnak, ha a' bőr nints jó állapotban. A' purgállók, felolvasztók, izzasztók mind jók lehetnek a' bőrnek meg-szépíttésére; de tsak akkor, ha azt külsőképpen mossuk, tisztogatjuk, egy szóval fördővel gyakran élünk. A' Török Dámák bőrének, a' szép kövér, tömött 's gyenge voltát senki se tagadhatja meg, ugy egész testeknek deliségét (ámbár mi a' nyalka testbe öszve szorult dereku, és halvány ortzáju aszszonyt tartjuk Szépnek, bírjon bár ez a'testi alkotmány tsak árnyékjával is amaz izmos Török aszszony egésségének) de mit tesznek ők? minden nap olykor két ízben is fördik a' Török Dáma. Az ő Toalettye a' fördő reggel, a' melybe is minek előtte bé lép, jól meg-dörgölteti egész testét egy darab teve szőrrel, néha szappannal is. A' fördőbe füsülködik osztán, fejét mind szüntelen lotsolván a' vízzel. A' midőn ekképpen nyárban 1/4 óráig, télben pedig 1/2 óráig mulatozott a' fördőben, egy jól által-melegített lepedőbe takaródzik bé, a' miként mindjárt bé helyhezteti magát a' zófára, a' hol is már várja őtet a' Kávé;

és úgy a' Kávé ivással való mulatás közben érzi azt a' különös édességet, mely követni szokta a' fördést, mely miatt a' fördéssel járó alkalmatlanságot föl se veszi.

Ez a' szokás lenne javasolandó minden mi Dámáinknak is, a' kik szépek akarnak maradni, avagy lenni. Hogy ez ilyen nagy gondviselés a' bőrnek tisztaságára természetessen tömötté, gyöngévé, széppé teheti a' során, rántzos bőrt is, az tagadhatatlan. De sok 60 esztendős Török Dámákat is láthatni, a' kiket 40 Esztendősöknek se hinne lenni az ember. A' mely Dámáinknak az a' szokások vagyon, hogy meg-szappanozott Spongiával, és meleg vízzel mosogatják néha néha testeket, azok is már bizonyságai lehetnek a' bőr cultivatiojának: sokkal alkalmatlanabb ez, mindazonáltal, mint ha házi fördöt hoznánk szokásba. Ha ez régenten módiba volt minden vagyonos embernél, mi alkalmatlanság lenne azt most is szokásba hozni? sok öltözetekben követik olykor olykor Dámáink a' Törökneket, mi háládatossággal nem köteleznék egészEuropát, ha ők lennének kezdői az áldott fördők béhozásának? Nem teszek tsak 10 Esztendöt, ha a' fördés közönséges lenne, fél annyi nyomorult, és hoszszasan betegeskedő embereket nem tapasztalnának az orvosok lenni, mint most: mely hoszszas betegségekben pedig már tudjuk, mi igen keveset tehetünk már

akár mi mesterkedéssel. Az édes Anyák gyönyörűséggel szemlélnék tsak hamar, hogy a' gyakorta váló fördésre mind egésségekben, mind növésekre, mind szépségekben külömböznének gyermekeik elöbbeni állapotjoktól.

A' gyakorta meg-mosott test, a' leg motskosabb öltözetet is, melyet talán az igen szegény ember igen ritkán változtathat, betegség nélkül el-hordhatja. A' szüntelen való hévben, porba, essöben utazó katona, kinek tsak ruháját változtatni is alig van ideje, mintegy ujonnan születik, ha tsak egyszer meg-fördhet is. Amaz mintegy természeti tzudar Zsidó Nép Országunkban nem de alig visel emberi ábrázatot — az oly minden felöl való szorongattása és meg-vettetése miatt részszerént; de bizonyosan leginkább az ő nagy tisztátalansága miatt: esmérek én még is egy nagy község zsidóságot egy helységben, kiknek nagyobb része szintugy magok az élhetetlen nyomorúság; de a' kiknél még is közönségessen igen is szembe tünő az égésség. Miért pedig? mert önnön költségekkel közönséges fördöt tartanak, a' mellyel minden nap szorgalmatosan élnek. Ha különös fördö szobát nem is, de fördö kádot, a' melyet könnyü fáradsággal vízzel megtölthet az ember, épen nem lenne költséges a' szegény gazdának is tartani házánál. Hanem hogy az Elöjárók gondosságával épülnének közönséges fördö házak minden hely-

ségekben, melyek éppen nem lennének haszontalanabbak a' köz egésségnek fönn tartására, mint akar mely Apotheca, az volna óhajtandó. Az orvosok bizonyásan segítnék a' költségnek meg-kerülését, a' midőn ők látják leg-jobban, mennyire lenne szükséges majd minden mostani időben közönséges betegségekben a' fördést javasolni. — Én azonban azt hiszem, hogy már eleintén ezen írásomnak tzélján, ha tsak arra vihetem is ember társaimat, hogy a' közel lévő vizeknek is, avagy folyóknak, mellyekkel határjokat a' természet meg-ajándékozta, ezután bövebben veszik hasznát testeknek tisztogatására, mert tudom, hogy tsak hamar tapasztalni fogják a' gyakortabb való fördésnek nagy hasznát és ő tölök mások is példát vesznek.

Már most könnyű tudnunk az okát, mért azok a' helység béliek, a' kik oly szerentsések, hogy természetes hév-víz fördőjök vagyon, közönségessen, és szembetűnőképpen egésségessebbek, szintugy azok a' Tisza, Duna lakosok, kiknek már 5. 6. esztendős gyermekei jo úszók szoktak lenni. Természetesebb ugyan mindég az emberi testnek a' lágy meleg fördő, mint a' hideg, a' mellyet pedig kedvünk szerént, a' meleg vagy hideg időhöz, ugy a' testünk természeti melegségéhez lehet alkalmaztatnunk, és valóban tsak a' különös és nagy meg-szokottnak lehet azt tulajdoníttani, ha némelyeknek,

lik a' jeges vízben is szoktak fördeni, egésségekre válik ez a' fördések; a' hideg víz fördő mindazonáltal, mellyet a' nyári napfény kellemetessé meleggé tett, és ahoz képest, hogy nyárban úgy is meleg a' testünk, melynek az egy keveset hüsebb fördő igen nagy frisítésére vagyon: szintugy meg-bötsülhetetlen hasznu az egésségnek fönn tartására. Nem szóllok azokról, a' kik a' betegség vagy kénye élet által el-gyengültek, a' kiknek, hogy annak módjával alkalmaztatott hideg fördő a' meleg fördőnél sokkál jobb sőt minden orvosságnál, nékiek leg-hasznosabb igen esmeretes dolog már. A' Hideg fördő egygyetlen egy orvosságjok a' vénus által el-gyengülteknek, a' már tehetetleneknek. A' ki-nőlt Gyermekek, ha a' hideg víz fördőtöl tsontjoknak lágy engedősége meg nem erősödik, semmitöl se reménylhetik bizonyossabb megegyenesedéseket.

II. Rész.

A' Fertőben való Fördésnek használáról.

Abból a' mit eddig olvastunk a' Fördésnek használról közönségesen immár maga tudhatja kiki, mit nyer azzal, hogy a' Fertő Tavába jár fördeni. De tsak mint akármely Folyóvízi fördőnek a' hasznát, ugy esméri még mind ezekből, a' Fertőben való Fördésnek a' hasznát. Különben akarom én a' Fertőnek ezen Vendégjeit meg-esmértetni a' Fertő Vizével; melly által reménylem igen is méltónak fogják tartani, hogy gyakortabb is elfáradozzanak annak kedvéért. Egy mindeddig nagy kárával meg-vetett Kintsét látzattam magamnak, hogy betsbe hozom Ember Társaimnak javára, ha képes vagyok eddig való beszédemmel azt tenni, hogy a' fördeni való szokás közönségessé lenne: de nem kissebb érdememet érzem abban, hogy magam

Hazámmal tsak meg-esmértetem is az olyan természet ajándékainak hasznát, mely a' Fertö vize.

A' Fertö Tava vizének általató Részei.

A' ki talám elöbb helyes 's környülállásos leírását (Topographiam) kívánná olvasni a' Fertö Tavának, azt alább a' második Könyvben találja föl a' Fertönek képével egygyütt. Itt tsupán orvosi erejéhez képest tzélunk és tsak egyedül a' vizet jól meg-esmérnünk.

A' Fertö Vizéhez közelgetö Ember már jó távolról is érzi azt a' különös és vídámító levegöt, mely kivált a' nyári száraz hogy kellemetessen szokta illetni testünket. Ily nagy ki-terjedésü víznek, mely tsaknem mindég mozog, tehát szellötskét is szokott okozni, és mind szüntelen újittani önnön levegöjét, tulajdonsága az. Tsak az igen nagy száraz idöben, a' midön a' Fertö közönségesen nagyon szokott apadni 's tehát szélein apró tótsákat, posványos bozódságot hagyni, érezhetni valami kénköves forma és sár szagot, a' melly semmi sem más, mint ugyan ezen iszapoknak a' göze. A' Dél felé való környékén a' Fertönek lehet ezt föképpen

pen észre venni, a' hol motsárossabbak is az ő szélei, és a' merre az Északi széltől is fordíttatik a' göz. Telyességgel semmi különös, vagy uralkodó, vagy több betegségekkel nem bajlódnak; mindazonáltal a' Hidegség, Hegykő, Homok helységeknek lakosi, sem veszedelmessebbnek az ő közönséges betegségeit nem tapasztalhatni. A' Fertőnek mind szüntelen újuló levegő ege tisztítja és újítja az egész környéknek, jól távol is partjaitól levegő-egét is. Bizonyossan azon temérdek posványosságnak, mely több quadrat mértföldeket foglal-el a' Fertő körül. Még annyi betegségek okának kellene lenni, mint tapasztaljuk, ha a' Fertő szomszédságában nem lennének.

Magának azomban a' Fertő vizének, ha azt a pohárba veszi és szagolja az ember, semmi különös szagát nem érzi, valamint akármelly folyóviznek. Szine és tisztasága a' Fertő vizének nem mindég egy arányos, valamint nagyobb vagy kissebb szokott lenni, valamint jobban vagy kevesebbet hánykolódik a' széltől; szintaz szerént hol tisztább, és a' kútvízhez hasonlóbb, hol halaványabb ennél. t. i. mivel az ő mélysége nem nagy, ki-terjedése pedig igen is nagy, azért fenékig is fel-forgattatik a' széltől, és mintegy fel-zavartatik: nagykorában pedig, mivel a' kiáradásoktól szokott az lenni, a' befolyó patakoktól szenved tisztaságában. Igen tse-

kély mindazonáltal ez a' külömbség, mert az ő fenékföldje tsaknem egy deszka padláshoz hasonló: oly kemény 's oly tiszta; a' meg-áradt patakoknak motskossága pedig nagyon szembetünő zavaros voltát nékie adni nem képes. Ha pohárban áll egy darab ideig, akkor éppen nem külömböztethetni a' Fertő vizét a' tiszta kút víztől.

A' mi leg-inkább szembetünő a' Fertő vizében, és föképpen külömbözteti azt más hideg vizektől az az ő sós volta. Nyilván érzi annak sós ízét az ember ugy a' barmok is, mert alig lehet ezeket annak ivásától el választani, és ha el-hajtatnak is a' víztől, meg meg viszsza-szaladnak. Hanem ez a' sós volta sem mindég egyarányos a' Fertő vizének. A' ki-áradásoknak nagy léttekor sótalanabb, a' nagy szárazságban pedig sósabb. A' nyári tartós hév által való ki-gőzölgése a' víznek okozza ezt, u. m. a' midőn kevesebb vízben van a' Fertőben lévő só fel olvadva. Az ízlés tsupa Konyha-só ízet éreztet nyelvünkkel; voltaképpen mindazonáltal mi légyen ez a' só, e' következendő mód szerént rendelt Chemica meg-visgállás tanithat meg bennünket:

Nyárban nagy szárazságnak idejében, a' midőn nagyon be volt száradva széleitől a' Fertő, és a' mikor a' széltől sem hányattatott, fogtam fel az ő vizét. A' kútvízhez

hasonló tisztaságú, csak egy keveset szőkébb volt. Nem nagyon sós, de még is nyilván szembe tűnő az ő sósága.

Meg mértem, az ő nehézsége a' kútvizé. hez képest mint 3450 : 3360. vagy is egy és 1/2 ittze fertő víz ugyan annyi kútvíznél más fél köntel az az 90 gránnal nehezebb.

A' viola Syrupból alig tsepegtettem egynéhány tseppet a' pohárkába fel-fogott fertő vízébe, mingyárt fűzölddé változott, ugy a' zöld gálitzköves víztöl annak jeléül, hogy szabad alkali só vagyon benne, ugyan azért a' Hamuzsir olajtól éppen semit sem változott.

A' vitriol savától forrott, de alig észrevehetőképpen, csak egynéhány szikrákat vetett. Ez azt mutatja, hogy ugyan annyi vízben a' szabad alkali kevés mennyiséggel vagyon jelen.

A' repülő alkali sótól, úgy a' Mész víztöl nagyon meg-zavarodván sok fehér, sokáig függő allyat kapott, a' melynek le-üllepedése után is már által-látzható nem lett többé a' Víz. Ez magnesiára mutat.

A' Gubátsnak főtt vizétől semmi allyat nem kapott; azért vas nints benne.

A' Víztől melyben sós nehézz kő (Terra ponderosa salita) vala fel olvasztva, tüstént meg-zavarodott 's allyasodott; tehát vitriol sava is tartózkodik a' Fertő vizében.

A' Salétrom Savától, mellyben eleven ezüst vala fel-olvadva, szintugy sok allyat adott; valamint a' Salétrom Savós ezüsttől is, a' mi mutatja, hogy konyha-só sava is lappang benne.

A' tűznél mintegy félig ki gözölt Fertő vizével, mely már most mintegy meg sózott víz, ollyan ízű volt, ugyan ezen próbákat tettem. Ekkor is ugyan az említett változások történtek, kivévén, hogy már most a' Vitriol Savától nagyon 's bizegve forrott.

Vettem ezek után két pint Fertő vizet. Addig forraltam azt, a' míg mind egy tseppig el nem főztem, hagyott maga után sárgás fehér allyat, melly az utolsó nedvességét tajtékzással és pertzegéssel vesztette el, és a' melly éppen mint a' tsupa konyhasó, és kevéssé lug és agyag vízzel keverten, illette a' nyelvet. Jó 5 Könt nehezet nyomott ez a' sós maradék. A' Sós és föld rész mennyiségének ki-tanulása végett annyi tiszta vizet (aqua destillata) öntöttem osztán ezen maradékra apródonként, mindég le eresztvén a' le üllepedett alljról a' sós vizet, a' míg éppen semmi forróságot nem kapott

többé; ugy találtam a' filtratio (itatós papiroson való meg-szürés) után, hogy tsak egy könt volt a' föld rész, a' ki mosott só pedig 4 könt (1 Lat). E'szerént tehát a' Fertö Vize a' magában tartott föld részéhez képest 4/5 rész tsupa sót hordott vala azon állapotjában, a' mellyben ezt próba alá vettem; az az 1 akója 16 Latot. Hogy egy többféle sóból kevert só legyen ez, már láttuk fellyebb. Méltó, hogy Steigenberger Úrnak (egy derék értelmes Patikárius legénynek, a' ki provisori hívatalt visel a' felső kapun künn lévő Patikában Sopronba) fel tett írását a' Fertő Tavának bővebb meg-visgálásáról itt szóról szóra olvassuk.

Chemische Versuche auf die wahren Bestandtheile und derselben Menge, des aus dem Wasser des Neusiedler-Sees mittelst Abdampfung und Krystallisirens erhaltenen Salzes.

60 Grane reinen durch calciniren von Luftsäure und Kristallisations-Wasser bereiten obigen Salzes solvirte ich in einer Unze destillierten Wassers, um selbe zu meiner vorhabenden Untersuchung geschickten zu machen. Der hervorstechende Laugensaft Geschmack, die Verwandlung des Gelbwurz-Papieres ins braune — die Veränderung der Pernambuch-Tinctur in Violet, und endlich

das Aufbrausen mit Essigsäure — leiteten meine anfängliche Vermuthung zur sichere Überzeugung, dafs wirklich freyes Alkali in gegenwärtigen Salze obwalte. Um nun darauf zu kommen, welches Alkali eigentlich dieses sey, obschon mir das Ratiscieren des Salzes hinlänglichen Fingerzeug gab, dafs des Mineral Alkali hier die Oberhand habe, so tropfelte ich doch in eine extra sehr gesättigte Auflösung dieses Salzes ebenfalls gesättigte Weinsteinsäure-Auflösung, und es blieb kein Bodensatz. Ich halte dahero dieses Laugensalz für gewisses Mineral-Alkali. Damit ich aber Rücksicht auf die Menge dieses freyen Laugensalzes nehme, so bediente ich mich, um zu meinen Endzweck zu gelangen, folgendermassen: Obige Auflösung mit 60 Granen Salzes nämlich sättigte ich genau mit verdünnter Essigsäure, zu welcher Behandlung ich 6 Drachmen und 13 Grane verbrauchte. Bey seite wog ich in einem zweyten Gefäfse von gleicher Beschaffenheit 6 Drachmen und 13 Grane verdünnter Essigsäure ab, und gab so lange Granweise ganz reines auch calcinirtes Mineral-Alkali hin zu, bis der sättigungspunct erfolgte, worauf sich zeigte, dafs 9 Grane Mineral Alkali hiezu erforderlich waren. Durch diesen Vergleich glaube ich mich sicher berechtiget, den Schlufs ziehen zu dürfen, dafs 9 Grane freyes Mineral Alkali vorhanden seyen.

Da ferner die Krystallen obigen Salzes ganz denen des sogenannten Glaubersalzes, oder was einerley ist, dem Vitriolsauren Mineral Alkali gleich sahen, auch in Geschmack ausser dem praedominirenden Alkali keinen Unterschid fand; so lenkte ich meine Untersuchung gerade auf Vitriolsäure gehalt freyes Alkali, wie ich oben erwähnte, war keines mehr zugegen, indem solches durch angewendete Essigsäure neutralisiret worden ist. In diese Auflösung also, wo 60 Grane Salzes erhalten, und dabey befindliche, freye Alkali mit Essigsäure schon gesättiget war, tröpfelte ich, bis weder Niederschlag noch die mindeste Trübung erfolgte, Essigsäure, Schwererdeauflösung, aus der Ursache, damit mir die Prüfung auf Salzsäure-Gehalt dann nicht erschwert werde, oder mich zu Trugschlussen verleite. Den erhaltenen Niederschlag, welcher durch diese Behandlung alle in Salze befindliche Vitriolsäure in sich halte, befreyte ich sorgfältig mittelst filtrirens, und Abetaschtäs mit destillirten Wasser und trocknete ihm (die klare abgesiegene Flüssigkeit wurde einstweilen zu zweitere Versuche auf Salzsäure-gehalt aufbehalten). Der oben in Filtro geblibene, wohl ausgewaschene und getrocknete Niederschlag hatte an Gewichte 62 1/2 Gran, und die Ausmittelung nach Wehtrumb vorgenommen, weiset aus, dafs 18

3/4 Gran Vitriolsäure in einer Drachme dieses Salzes enthalten sind.

Dem Gehalt der Salzsäure endlich nachzuforschen, so nahm ich die bey der Prüfung auf Vitriolsäure-Gehalt abfiltrirte klare Flüssigkeit, tröpfelte eben wieder so lange Silbersalpeter-Auflösung hinzu, als nur eine Trübung zu spüren war. Die klare Flüssigkeit, die nun auf diese Weise ihres ganzen Antheils von Salzsäure beraubt worden, welche vermöge der Verwandschafsgesetze, in Silber, zu Korn- oder Salzsäurem Silber übergegangen, befreyte ich abermals durchs Filtrum von Bodensatze, welcher aber mit destillirten Wasser von anhängenden Salztheilchen sorgfältig abgeschült worden. Nach dem Trocknen dieses Salzsäuren Silbers fand sich durch Ausmittlung nach Joseph Jaquin dafs 3 7/8 Grane reine Salzsäure mitgegen sind.

Die zurückgebliebene Flüfsigkeit, welche nun aus Salpeter und Essigsäurem Mineral Alkali bestand, rauchte ich zur Trockne ab, und zerstörte mittelst Hilfe des freyen obbenante 2 Säuren gänzlich, um das Gericht, des gesammten Mineral Alkali, so wohl des freyen, als mit Säuren verbundenen, zu finden. Es zeigte sich also, dafs der gut ausgeglichte Rückstand gerade 26 Grane reines Mineral Alkali war.

Freyes Alkali Minerale	- 9 Gran.
Reine Vitriolsäure	- - 18 3/4
— Salzsäure	- - 33/8

mit beyden Säuren verbundene, am Ende durch Zersetzung, und calciniren erhaltenes Mineral Alkali 26.

Summa	57. 5/8 Gr.
Verlust	2, 3/8 —

E' szerént tehát a' Fertő vizében lévő kevert Sónak ezen három féle állasztó Részei vannak, u. m. Székső, Vítriolsava, és Konyhasó-sava. Mennyiségére nézve legtöbb volna a' Székső, mert a' 60 Gránnak egész 35 Részét teszi; a' Vitriolsava 18 3/4 részét; a' Konyhasósava pedig tsak 3 4/8dikát. Mindazonáltal a' tiszta szabad Székső tsak 9 Grán. Nagyobb része a' két nevezett savakkal (acidis) részszerént Glauberius Sónak, részszerént Konyha Sónak formájában vagyon. És így mint látjuk, inkább a' Glauberius Só teszi leg-nagyobb részét a' Fertő savának. Könnyű szerrel fel lehet venni, hogy 100 rész p. o. font Fertő savának mintegy 77 fontja Glauberius Só, 8 fontja Konyha Só, tsak 15 font a' szabad Alkali vagy is Székső közötte.

Orvósi Tulajdonsága a' Fertő Vizének

Esmérvén már általató Részeit a' Fertő vizének nem is lenne szükséges tovább beszélleni az ő orvosi tulajdonságairól. A' Sódának 's a' t. ereje számtalan betegségekben igen közönséges és esmértetes dolog.

A' Sódának, mint az alkali sónak kiváltképpen az az ereje vagyon, hogy a' savanyúságot, mihent öszve férkezik vele, mingyárt meg-emészti. A' Sódára öntött etzet vagy czitrom lév, úgy minden más mérges savak p. o. a' Salétrom, Vitriol sava 's a' t. egy szempillantás alatt el-vesztik savanyúságokat. Leg-több huzamos betegségekben az szokott a' hiba lenni, hogy szerfelett hamar származik azokban a' savanyúság. A' hypochrondiacusoknál, méhányósoknál, aranyereseknél, köszvényes betegségeknél, a' Kis gyermekeknél közönséges tünemény a' savanyú fel-büfögés a' gyomorból, néha ki-hányása az etzetes takonynak. Elég már az a' savanyúság, vagy is savanyú takonyság arra, hogy gátoltassék az eledelnek a' gyomorban és belekben való szükséges el-készülése, és alkalmaztatósága arra, hogy helyes táplálattá válhasson; söt ez a' Savanyúság a' jó

eledelt is önnön savanyúságával meg-rontja. De azon kívül a' savanyú takony, a' minden napi példa szerént, a' gyomornak és beleknek munkállódását is rontja. Restebb ott a' székezés, az epének úgy más el-választott nedveknek a' belekbe való ki-ereszkedések gátoltatik. A' Kisdedeknek sárgasága többnyire csak a' nyúlós takonnyal bé-tapasztott epe-útaknak következése. Bár tovább is a' gyomor és beleken bellyebb ne hathatna az illyen hibás nedv. De sok betegeknél az ikrás húsoknak be-dugúlása, a' hideg daganatok, a' savanyú izzadság azt mutatják, hogy a' vérbe is bé-szívódhatnak a' roszszúl készült nedvek. Potrohos hasat, ikrás húsoknak daganatját okoz a' sok tésztás étek, és kenyér a' gyermekeknél, úgy a' tej étel. Mi a' duggatott Lúdnak az ő fehér lágy parázs húsa, mintegy elegendőképen meg nem állatosított nedvből neveltetett test, amaz szabadon repdesö lúdnak piros, szívós húsához keppest? Úgy kezdik most hinni sok Orvosok, hogy semmi eledellel az ő tulajdonságával nem férkezhet a' vérbe, mert azt az életerő még a' fel-vevő 's be-szívó edényekben el-állatosíthatja, az az állati természetűvé teszi; tehát az orvosságok se hatnak az ő erejekkel a' vérbe. A' China p. o. az ő keserüségét és különös illatját telyességgel el-veszti, a' midön állati nedvvé kelle annak válni. Ez szerént haszontalan a' belső duganatoknak p. o. el-oszlódását tüs-

tént az orvosság erejétől várni, mert ez, a' midőn már a' be-dugúlt edénykékhez juthat, hasonló természetű 's erejű nedv leve a' többi testi nedvhez. Hanem maga az életerő teszi azt, hogy a' be-szorúlt nedvet fel-szabadítja és folyóvá teszi az erekben. E' szerént csak az, a' mi az életerőt neveli, az gyógyíthatja-meg a' daganatot. Hibásnak tettzik nékem ez a' hitel. Okaim ezek: a' himlő méreg úgy más méreg nyilvánságosan önnön tulajdonságokkal bírnak a' vérünkben is; asztal után a' még állati nedvvé nem elegendőképpen el-hasonlított táplálat borzadozást, sebessebb vérforgást okoz. A' Festő Rubia gyökér vizének italától a' tsontja is meg-véresül az élő állatnak; sokszor az italnak 's eledelnek ízét, szagát érezzük az izzadásban, vizelletben 's a' t. tehát önnön tulajdonsága az eledeleknek a'vérbe is behat. A' vaspornak bé-vételére a' már esztendeig betegeskedő halvány pöffedt Leányt szemlátomást láttam pirosodni; a' sok sóval való élésre az izzadságot sósabbnak lenni, sőt a' börnek viszketegségét tapaszsaltam; a' sárgaságban lévő embernek nyála is vérének savója is sárgás keserű, úgy minden portzikája, éppen nem látom, mért az orvosság p.o. a' közép sók, mellyek a' gyomorban lévő taknyot le-vakarhatják kristallusaiknak élével, azt öszve-mettzhetik, a' midőn minden nedvekkel öszve-keverednek, a' veszteglő nedvekkel a' be-dugúlt erekben

azt nem tehetnék? ezeket azonkívül, hogy az érző inakat, vagy is az életerőt ösztönözi a' munkállódásra, rem nyithatnák-meg. A' Tophana víznek mérge, a' leg-vékonyabb részeibe is testünknek bé-veszi magát, és szüntelen való ösztönözésével meg-vesztegeti az érző inaknak épségét, bizonyossan pedig az ő tsipkedő élével, valamint azt az arsenicum a' bélbe teszi. Egy bizonyos kígyónak a' mérge azt teszi, hogy úgy fel-olvasztja 's meg-vékonyítja a' vért a' meg-tsípett emberben, hogy szemén, száján, vizelletén bugyokázik az. Mert más szereknek, mellyek nem éppen oly mérgesek, éppen el-távozna tesünkben tulajdonságok, mellyekkel a' testen kívül bírtak. A' külömbféle tüneményt a' külömbféle mérgektől vagy orvosságoktól nem tudom lehet é jobban megmagyarázni, mintha az ő tulajdon erejeknek tulajdonítjuk azt, nagyobb részt, nem pedig egyedül az érző inak munkájának. Másképpen látom, mert a' mérgek, mellyek ha tsak hol jobban vagy kevesebbet ösztönöznek nem minnyájan tsak nagyobb vagy kissebb ösztönözésnek művét okozzák. Úgy hiszem tehát, hogy minden eledelnek, minden méregnek, minden orvosságnak el-hasonlíttására, tehát az ő tulajdonságoknak chemica erejeknek el-rontására, mihent azok testünkbe bé-férkeztek, mind egyre iparkodik az élet-erő, és nints is jó állapotban testünk mind addig, a' míg tsak azt végbe nem

viheti, avagy ki nem hajtja a' testből (valamint tapasztaljuk, hogy a' leg-ártalmasabb orvosságra is valami nyughatatlanságot kell éreznünk, hogy használjon) mindazonáltal vagy vihesse azt véghez, vagy nem, azok önnön tulajdonságokkal bírván, lehetnek öszve-elegyedve minden nedveikkel. Ámbár hiszem azt azomban, hogy az igen nagyon ösztönöző méregtől inkább a' bé-szívó edényke tellyességgel el nem állatosíttatott szer semmiképpen nem változhat testünkké. Hanem, hogy még akkor is, a' mikor el-állatosíttatott, és testünkké is vált az eledel, valamelly elöbbeni tulajdonságát meg-tarthatja, abbol tettzik-ki, hogy a' tsupa plánta eledellel élő embert, mind lelkére, mind testére nézve külömbözni tapasztaljuk azoktól, a' kik tsupa hússal élnek 's a' t.

Ezeknek meg-állatosítása után, sokkal nagyobb orvosság a' Sóda, minden ollyan betegségekben, a' mellyekben a' savanyúság, és az azzal egygyütt járó taknyossága a' nedveknek uralkodik, mint akármelly más orvosság lehet. Ha ő be-férkezik az ollyan testbe, a' hol valóságossan enyvesek és savanyú tulajdonságúak a' nedvek, legyen bár ezen hibás nedvességnek a' kis életerő, vagy a' hibás eledelek, vagy akármi az oka; természetessen a' savanyúságot meg-emészti ő, az enyvességet meg-jobbítja. Könnyebb le-

het ezután az életerőnek a' meg-véknyított nedveket forgatni, jobban ki-dolgozni, és meg-állatosíttani. E' magyarázat szerént történt é az alkali orvosságok által lett meggyógyúlások, p. o. sok ki-nőtt, sok potrohos, sok ótvaras, és ki-hányt börü gyermekeknek, a' kiknek lehelletek, izzadságok, vizelletek is nyilván savanyúan szaglott. Vagy nem? elég az, hogy azoktól már sokszor meg-történt. Hanem hogy a' gyomornak és beleknek enyves savanyú taknyát, melly közönségesen kezdete sok betegségeknek, és sepreje az emésztetlenségnek, melly nem ritkán fejszédülést, hányást, gyomorfájást 's a' t. szokott okozni, hirtelen meg-jobbítja az alkali só, és pedig chemica erejével, onnét tudjuk hogy forrását is, vagy is a' savanyúval való egygyesedését érezzük gyomrunkban; chemica erejével láttzatik a' szopó kisdedeknek is az ő bőr sömörjöket szokszor az egyszer kétszer való meg-kenésre meg-gyógyítani a' borkő-olaj.

A' Soda már régen esméretes orvosság a' köben és fövényben való szenvedésben. A' leg-újabb tapasztalások által is meg van próbálva ez az ő ereje. Szemlátomást hajtja a' fövenyet a' vizellettel, de valóságossan a' nagyobb kövek is, úgy a' vizelletnek útjaiban lévők, valamint a' majdan epehólyagban, már darabonként el-mentek az embertől a' Sódával való élésre. Tegye ezt bár a'

Sóda az által, hogy a' testben lévő kövek, (talán) tartózkodó savanyúságot magához húzza, tehát a' követ el-morzsolja, úgy p. o. mint a' mész széllyel esik a' víztől, avagy az ő savanyú levegőjének (aër fixus) melly belölle ki-szabadúlt a' testben, hatalma az, melly t. i. a' földdel, melyből áll a' kő, össze-eggyesül és úgy szintúgy meg kell emésztődni a' könek; az mindegy a' szenvedő hetegnek. Hanem itt is mind a' két esetben chemica. erövel vinné azt végbe a' Sóda.

Amaz emlékezetre méltó Hazánkfiát Torkos Jánost Posony városának Orvosát, a' ki a' régiebbek közül maga egyedül látta méltónak lenni, hogy Könyv által is esmértessék a' Magyar Sóda, hagyom én itt beszélleni a' Sódának hasznáról, (Sal minerale Alkalicum natívum Pannoniae etc. a I. Joanne Torkos M. D. Posonii 1763.) Elsöben is azt mutatja ő meg, hogy á' Magyar Sóda minden betegségekben, a' mellyekben közönségessen adatni szokott ez a' neve a' Sónak, okossabban, bátrabban, és nagyobb haszonnal adatik, mint más akármelyik, úgymond, minden Alkali a' savanyúságot meg-emészti a' testben, azt teszik az alkali természetű földek is, hanem amazok igen lúgos 's tsípös ízűek, 's tehát szükség felett ösztönözök, ki-vévén egyedül a' magyar alkalit (Sodát) melly minden más Országbéli Sódánál nyájasabb és ízére is inkább hüttő,

mint

mint hevíttő természetű. Még, úgymond, a' Szeltzei víz is ösztönözőbb a' magyar Sodánál (a' Seltzei víznek is alkali só a' fő általító része) annál bátrabban is lehet tehát a' magyar sódával élni a' leg-érzékenyebb betegnél is. Az alkali tulajdonságú földek (Terrae absorbentes) terhelik a' gyomrot, és a' bé-szívó edényekben hamar bé-dugúlásokat okoznak.

Ez az Orvos sok próbákat tett betegeinél a' Sódával, és annyira hasznosnak találta azt sok betegségekben, hogy különös forma és név alatt is (Liquor Polychresti) árultatta azt a' Patikában. Minden régi és huzamos betegségekben tapasztalta annak hasznát, ugymint a' belső daganatokban, a' gyomornak, májnak, lépnek, fodorhájnak bedugúlt voltokban, a' hypochondriában, a' meg-rögzött tsúzban, köszvényben, a' hosszas hasmenésben, az aranyérben, a' férjfi vagy aszszonyi fejérfolyásban; a' hónapszámnak el-rekedésében; a' veséknek 's ízellésnek hibáiban; a' külső hideg daganatokban; a' vízi betegségekben, a' hosszas taknyos köhögésekben; a' szél-ütött tagok ellen; a' motskos sebek, és mindenféle régi ki-verések, pörsödékek ellen 's a't. Mert, úgy mond, fel-olvasztó, véknyíttó, szappanyos, oszlató, savanyúságot emésztő, és mindeneken kívül erősíttő a' Sódának az ereje. A' székezést segíti, néha izzaszt, de leg-in-

kább a' vizelletet hajtja. Ártatlan volta miatt még a' gyermek-ágyas, szoptatós vagy terhes Aszszonyok is élhetnek vele bátran, sőt a' tsetsemös kisdedek is. Mind azokban a' nyavalyákban, a' mellyekben a' Szeltzei vizet adjuk, úgy vallja ő, még a' vérpökésben is, és az egészszen el-hatalmazott Hecticában bátrabban és nagyobb haszonnal adta ő a' Sódát a' betegnek téjjel vagy magánossan.

Mind ezek a' szerek egygyenként is, és különössen mennyi betegségekben nem hasznossak, a' mit kétségbe hozni éppen nem lehet. Hát illy különössen magától a' természettől öszve-elegyedve, mi jót nem tehetnek egésségünknek javára? Nem rég ideje, hogy Német Országban a' tenger széleken szokásban vétetik a' tengernek vizében való fördés. Így írnak arról némelly Böltsek: Nem lehet elegendöképpen tsudálkozni, hogy nem vetettek elöbb nagyobb figyelmetességet a' Tanúltak ezen áldott természetes fördöre. Hihetetlen szép annak a' haszna temérdek betegségekben, pedig nem lehet orvosságot ki-gondolni, a' melly tellyességgel hozzá hasonlíthatna a' tenger-vizéhez.

Fő áltató Részei a' tenger vizének Konyha-Só és Magnesia (egy font tenger vízben vagyon 87 2/3 Gran Konyhasó 33 1/2 gr. Magnesia, 4 gr. Selenit, 1/3 gr. Resina, és

2/3 gr. Kéneső). Ha ezen általató részek miatt méltó a' Tenger vize azon dítséretekre, mellyekkel halmoztatik, már a' számtalan kikiáltó könyvek által (méltán pedig, mint azt a' temérdek betegeknek elő-számlálásokból hinnünk kell) a' Fertő Vizét még méltóbbnak tarthatjuk arra, a' midőn tudjuk, hogy a' Széksó, (Soda) a' mellyel külömbözik a' Tenger vizétől, sokkal szembetünő haszna mind azokban a' betegségekben, a' mellyekben a' Konyha-sóval nem is szoktunk élni.

A' Tenger Vize Vogel Orvos szerént, a' ki kiváltképpen dítséretes könyvet írt a' Tenger víz fördöről, erősítő, véknyító, olvasztó, a' ki-gőzölgést segítő, és vizellet-hajtó erővel bír; melly tulajdonságok igen szerentséssen vagynak egygyesülve, hogy a' leg-sulyóssabb betegségek is engedelmeskedjenek azoknak. Mind ezen tulajdonságok annál inkább föl-találtatnak a' Fertőben.

1. A' Fertő vize igazán erősít. Nem csak úgy teszi ezt, mint akármelly víz fördő, hanem sokkal hatalmasabban azzal, hogy a' sója által gyengédeden ösztönözi egyszersmind a' bőrt, hogy az frissebbüljön, és külömben üzze munkáját. Ekképpen ösztönözi minden inatskáit egész testünknek is, a' midőn bé-szívódott a' mi bőrünknek eretz-

kéi által. Az egész testet végig futó meg-borzakodásra, mellyet a' hidegvíz gerjeszt bennünk, kéntelenek restségekből fel-ébredni érzőinaink, de ugyan ez által elevenittetnek azok önnön munkájoknak külömben való üzésére, úgymint a' melly munkáknak resten való üzésétől van az többnyire, hogy kivált hasznosabban betegeskedik az ember. A' vízzel vegyes só pedig mintegy folytattattya velek tartós ösztönözésével ezen foglalatosságokat. Mind e' kétképpen, mivel nem mód nelkül való ösztönök ezek, hanem éppen ollyanok, a' millyenre szükségek vagyon erőtlen 's el-lankadt inainknak, szükségesképpen erősödni kell egész testünknek. A' meg-frissített inak által mingyárt munka alá vetetnek, hogy ki-vetethessenek a' testből azok a' nedvek, a' mellyek veszteglenek a' bőrben és bédugulva tartják ennek ikrás húsaikat 's eretskéit, és ki-gőzölgő lyukait, a' mellyek nem ritkán nagyon öszve-gyűlvén nem tsak a' bőrnek szépségét, símaságát, tömöttségét, épségét, göröntsösséggel, pattanásokkal, a' vérnek egyaránytalan el-oszlása miatt változandó színűséggel, el-motskítják; hanem a' több egésséges nedveket is meg-rontják, meg tsípősítik. Mi más Jószág az a' testben, a' mi köszvényt, tsúzt, náthát, szem-, fej-, fül-, fog-, torok-fájást, szédülést, guta ütést, hányást, tüdőgyuladást, és száz más beteg. séget szokott oly igen közönségessen közöttünk okozni, mint ugyan ez a' fenn-akadott

ki-űzendő 's ki-gőzölendő nedvesség? Természetessen, ha az ő szokott útjain ki nem mehet a' testből, ez vagy amaz tagja az embernek (közönségessen a' gyengébb) kéntelen meg-érezni az ő jelenlétét, a' midőn mint ártalmas 's tsípős nedv méreggyanánt ösztönözi azt, avagy tsak rendetlenségbe hozza a' tag érző inainak munkáit, és más számtalan betegségeket kentet az emberre. Úgy van az, hogy néha tsak egy bagatell hurotska a' betegség, t. i. a' ki-gőzölendő nedv a' tüdőre vetette magát, vagy tsak késedelmesen gőzöl-ki; a' tüdőnek érző inai szokások ellen ösztönöztetnek a' tsípős nedvtől, azért köhögtetik az embert, hogy ki-vetvén szabadítsa meg attól őket. Mi haszontalan iparkodása ez az áldott természetnek a' végre, hogy tökélletessen meg-szabadúljon az ártalmastól a' tüdő? alig veti ezt ki, jön más mind addig, míg az ő útján nem juthat ki az ártalmas. Ámbár tsak tsekély méreg is ez az ártalmas, a' sok tartós ösztönözésre, szenvedésre nem természetes é, hogy igen el-gyengűljön, el-érzékenyedjen a' tüdő, úgy hogy napról napra mindég nagyobb méreg gyanánt legyen néki ugyan azon tsípősséggel bíró nedv? Önnön iparkodása az áldott természetnek a' sok köhötskölés leszsz végtére a' tüdőnek meg-rontója. Napról napra jobban oda szoknak az ösztönözött részre tódulni a' nedvek, a' vér, a' minek végtére gyuladás a' vége, és sok érvágás által

sem el nem háríttathatandó evesedése a' tüdönek, az az Hectica. Amaz köhögtselök, a' kikkel ez a' valóságos evesedés nem történik, noha esztendökig tart köhögések, annyira jutnak végtére, hogy tüdöjök egy valóságos, a' belekhez, vagy vízi hólyagokhoz hasonló ki-öntö müszerré válik (organum excretorium) a' hova minden nedv az egész testböl siet, hogy ott öszve-gyüljön: és a' melly miatt szintúgy el kell száradni a' testnek, mint az evesedésben. Ímé mi a' következése annak, hogy a' maga útján a' bőrön nem mehetett ki, talán elejént tsak egy kevés ki-gözölendö ártalmas nedv. De tegyük, hogy a' ki-gözölendö nedv valamelly a' testünkbe bé-férkezett nagy méreg, p. o. himlö, szárlát, pestis, köszvény-méreg 's a' t. melly a' tüdöre, vagy más valamelly tagra vehette magát, nem pedig a' közönséges ki-gözölgö müszerre, a' bőrre szét, mennyivel inkább veszedelemben leszsz a' beteg?

Mindennél roszszabb az, a' ki-gözölgésnek bé-szorúlásából származott betegségekben, hogy nem könnyü azokat gyógyíttani. Tudjuk mi nehéz izzadásba hozni a' beteget: de ha hoztuk is, p. o. a' Fertö-köszvényben (Ischias) a' mikor szemlátomást mingyárt jobban érzi a' beteg magát, meddig tart ez a' jobbúlása, alig szünik meg izzadni, már fáj neki. Mert a' valahova öszve-gyülni szokott nedvesség, már azután tsak azon egy

okból is oda tolódik, hogy a' fájdalom után erőtlenebb és érzékenyebb maradott a' tag, tehát könnyebben is engedi a' feléje tóduló nedveknek. Úgy van az az élő természetben, hogy valamint nem egy könnyen vettetik-ki munkálódásának erejéből valamelly élő műszer, mert minden mukája néki önnön valóságának fenn tartására tzéloz, és szolgál: szintúgy ha már ki-fordíttatott annak rendjéből, és más valami munkára, bár mingyárt egyenessen önnön romlására is vetemedett, azt is egyarányú iparkodással űzi. Ugyan ez az életerő a' tüdő-gyulladásben, a' melly p. o. a' ki gőzölgésnek szüntelen való ki-pusztíttásában dolgozott az előtt, és őrizte a' nedveknek öszve-gyűlésétől a' tüdőt, ha már rendetlenségben van, olykor kétszerezett erővel is sietteti a' nedveket a' tüdő felé. A' melly érző inatskák a' Fertő-Köszvényben most a' fájdalom által is siettetik öszve-gyűlni a' nedveket a' fájdalmas részben (valamint a' hólyaghúzó flastrom el-hiteti ezt velünk) ugyan azok az érzőinak az egésséges állapotban őrzötték azoktól azt, segítvén mind szüntelen a' ki-gőzölgést. A' Vízihólyagra vetődött ki-gőzölendő nedv amaz tsudállatos betegségben, mellyben szokszor háromszor annyit is vizell a' beteg, mint iszik: úgy a' midőn a' nagy meg-hűttésre a' belekbe veheti az magát; szintoly törekedéssel szíjják a' börnek eretskéi magokba a' nedveket a' levegőből, valamint a' ki-gőzölést űzték az

egéssséges állapotban; sőt olykor még nagyobb erővel; a' honnét jön az, hogy sokkal több nedvességet vesztenek-el a' vizellés, vagy hasmenés által, mint isznak, vagy esznek az emberek.

A' betegségeknek kezdete tsekély okból lehet, hanem a' zűrzavarba hozott életerő nagyobbá teheti azt, és be-gyökereztetheti. Ha így van ez, vajmi elégtelenek lehetnek az orvosságok, valami jót tehetni az életerő segedelme nélkül? pedig még azt sem tagadhatni, hogy oly ellenkezőképpen dolgozik olykor maga kárára az életerő a' betegben, hogy a' másképp' leg-jobb orvosságot is vesztére fordítja. — Ha az első részében e' könyvemnek képes voltam meg-mutatni olvasóimnak, hogy leg-több betegség a' ki-gőzölésnek roszsz 's rendetlen voltától származik, és hogy a' bőrnek cultivatiójával minden bizonnyal leg-jobban fel lehet tartani a' ki-gőzölgésnek jó 's egyarányú állapotját, úgy hogy sem hideg, sem meleg, sem más akármi hiba egy könnyen rendetlenségbe nem hozhatja azt; nem elég példa é az itt elő-hozott testi gyakorlásunknak magyarázatja arra, hogy lássuk-még bővebben is, mi hasznot hajthat a' fördés az embernek. Minden más víznél a' Fertő vizétől, mint meg-mutattuk, duplán várhatjuk ezt a' hasznot. Most már lehetünk képesek meg-magyarázni azt a' közönségestartást a' Fertő

vizéről, hogy az abban fördött ember sokkal könnyebb testtel jön-ki abból, mint akármely fördöből. Nem lehet jobb szappanunk a' bőrünk kövér motskának le-mosására a' széksónál, a' melly maga egyedül képes a' zsírt is motsok tisztíttó szappanná el-változtatni. Nem kell órákig való fördés arra, hogy a' Fertő vizében előbb a' bőr tisztúlhasson meg, hogy az osztán könnyen be is szívódhasson testünkbe. Az egy fördésre is tsak hamar észre vehetni sok emberen a' Fertőben való fördés után azt a' fördő ki-verést, a' mellyet más fördők tsak a' 4-dik 3-dik fördésre tapasztalnak, és a' melly ki-verésről ítéljük a' fördőnek derékségét, 's hatalmas voltát. Roszszúl magyarázná a' tsípős 's lúgos tulajdonságától a' Fertő vizének ezt a' hamar következő ki-verést valaki, mert az abból ki-fözött só a' nyelvét az embernek éppen nem eszi, úgy se mint a' konyhasó; enyhítik 's tompíttják annak élét, a' vele egygyűtt egyszersmind fel-olvasztva lévő föld részek a' vízben. Nints is éppen annyi tsupa széksó (alkali) ebben a' vízben, hogy lúg gyanánt föl-ehetné az ember' bőrét. A' reá következett ki-verés valóságossan a' motskától vagyon a' bőrnek. A' fel-gerjesztett életerő t. i. erőlködve dolgozik a' régen itt ott be-szorúlt 's veszteglett motskot ki-vetni a' bőrből. A' midőn ezt egyszerre végbe nem viheti, az eretskéknek vérében meg-reked az, és a' vérnek is a' kö-

rülötte lévő eretskékben öszve-tódúlását okozza, valamint akármelly tsípősség. A' többször való fördéssel, avagy a' fördésre szokás szerént következett izzadással egészszen ki-szabadúlván ez a' tsípős motsok, elmúlik a' ki-verés is.

Most már azt is által-láthatjuk, hogy miért a' bőr ki-veréseket, és fekélyes motskos sebeket, mint közönségesen tartatik a' Fertő vizéről, hamar és zonyossan meg-gyógyít. Az illyen betegségeknek többnyire tsak a' bőrben van fészke. Fő oka a' bőrnek lágysága 's gyengesége, melly a' ki-verésekben többnyire tsak a' tisztátalanságtól származik. Ezeknek el kell múlni, a' motsoknak le-mosására akképpen, a' mint elevensége viszsza-tér, a' többször való fördésre a' bőrnek. Ugyan ezt az erejét a' sérelmes bőrnek 's húsnak edja leg jobban viszsza ösztönözésével a' Fertő vize, azért gyógyít motskos 's fekélyes sebeket.

Valamint hirtelen tisztítja, és az ő kötelességének úzésére oly hamar alkalmatossá teszi a' Fertő vize a' bőrt 's tehát valósággossan erősíti, szint azt teszi az egész testtel is. Ez a' természettől az ő savaival 's földjeivel tökélletessen öszve-elegyített víz által járja nem tsak a' bőrt, hanem minden portzikáját testünknek. Találja akárhol valamelly tagotskában az érzőinakat lankadt-

nak, gyengének, úgy hogy az ő munkájokat tsák bádgyadtan, resten, avagy éppen nem üzzék; fel-gerjeszti módos ösztönözésével azokat, és foglalatosságra hajtja. Vesztegeljen úgyan ezen gyávasága miatt az életerőnek, akármelly belső részben, valamelly ki-hajtandó nedvesség, légyen az kigőzölendő, akár ki vizellendő 's a' t. az imilyen fel-elevenedésére az életerőnek, mozgásba szükség annak jönni, és maga útjára el-igazúlni. Ekképpen ösztönöztetvén minden műszeretskék a' testben, minden el-választásnak (secretiones) az ő jó állapotjára kell jutni. Valamint ezeknek jó állapotjoktól függ az erő és egésségérzés az emberben; szintúgy ha a' Fertő vize képes azt helyre állítani, meg kell esmérnünk az ő derék erősíttő erejét az egész testre nézve.

El-számlálhatatlan az a' betegség, a' mellyekben éppen ilyen orvosságra vagyon szükségünk. Nem éppen az inaknak gyengeségek és lágyságoktól jönnek a' leg-több köztünk uralkodó betegségek. A' hypochondria, a' roszsz emésztésben, haspuffadásban, szelekban, aranyérben, köszvényben, görtsben, 's a' t. való szenvedés, mind annyi művei (symptomata) egyedűl az inak gyengeségének, 's érzőinak gyávaságának. Hát a' szélütött tagban, a' vízkórságban, a' melyvízibetegségben, úgy a' többi nemében a' vízi betegségnek; a' hoszszas 's nyakas hideg-

lelésben, a' Leányok pöffedségében, a' gelesztás gyermekekben, a' hideg daganatokban 's a' t. akármi okból származtak légyen ezek leg-először, nem ugyan az inaknak említett mivoltok, 's tehát az életerőnek gyávasága, kitsinysége a' fő hiba, hogy rosszszak 's taknyosak a' nedvek? Hideg a' test, rest a' vér-forgás? Mi drága orvosság ezen betegségekben egy olyan szer, a' melly a' szunnyadozó 's bádgyadt inakat fel-gerjesztheti, hogy jobban és minden tagban egyaránt üzzék a' vér-forgást, terjeszszék ki az egész testben a' melegséget, melly az itt ott akadozó 's öszve-gyülő nedveknek jól ki-dolgozását segíttse, 's úgy ki-pusztúlásokat a' testből. Ha a' sók által (salia) igen szépen leg-több illyen betegségeket meg-gyógyítottunk már; a' Fertő vizének természetes savaitól — a' Széksótól — tellyes reménységgel lehet azt várni. A' tenger vizét tsak nem mind eddig leg-próbáltabb orvosságot, úgy dítsérik az ikrás húsoknak, golyváknak gyógyíttására. Úgy azon szerentsétlen állapotnak, a' mellyben minden nedvek hajlandók arra, hogy formátlan nőjjön a' test. Maga egyedűl a' Szék só, minden más só felett gyógyított már illyen betegségeket. A' Fertő vizében való fördéstől kétségkívül sok jót lehet azok ellen várni.

Óhajtanám, hogy sok, már valóságossan történt példákkal is meg-erősíthetném

erősíttő és ezen elöhordott betegségeket gyógyíttó erejét a' Fertő vizének. Ezt nem tehetem, azért, mert mind eddig tapasztalója a' fördő embereknek nem voltam. De el is hiszem, hogy sok példákat nem lehetne elöszámlálni, mivel többnyire csak a' testnek meg-mosása kedvéért látogattatott meg mind eddig a' Fertő: hanem mennyi most leg-bétsesebb fördő vizek, a' míg senki sem találkozott, a' ki azoknak érdemét meg-esmértette volna, szintúgy híjjába mosták az önnön kintseket nem külömböző lakosoknak határait. E' két sok embereknek tudtával történt példa mindazonáltal, reménylem, elegendőképpen meg-győzheti a' Fertő vizének erőssítő erejéről azt, a' ki addig is, míg többet öszve nem gyűjthetünk, el-hiszi azt, hogy a' Fertő vizének általató részei igazán erőssíttők a' fellyebb elő-adott magyarázat szerént.

Egész Soprony városa tudhatja, hogy 1794-ben 95-ben a' városban lévő Garnizontól seregestől, negyvenenként jártak-ki az Előjáró Tiszteknek bölts rendeléséből a' Fertőre förödni a' Katonák. Egygyetlen egy se volt, úgy szóllnak minden emberek, a' kik közelebbről esméretesek voltak velek, hogy nem gyógyúltak volna szennyedékjeikből és más motskos sebjeikből, pedig igen kevés idő alatt.

Egy 60 Esztendős Öreg, Haritsáni Lelkipásztor, ágyában hurtzoltatott Bozra a' Fertőben való fördésnek a' kedvéért. Lábaira nem léphetett maga erejéből, szélütöttek voltak tagjai. Eleint tsak a' szobában lágy meleg fördővel élt vala, az az a' Fertőnek melegített vizével. Alig érzette magát jobban, a' hideg Fertő vizébe is ki járt naponként. Bámulásra hozta a' Népet, a' midőn tsak hemar derék erőben mindenfelé sétálgatni látta, ötet, és több esztendőben is meg látogatta a' Fertőt.

Egy Bozi Parasztnak a' tsípőjébe fészkelte bé magát a' Tsúz. Fájdalmaitól arra kénszerittetett, hogy Sopronyba vitette magát az orvoshoz. A' sok be-vételekre sem igen szűntek fájdalmai. Végtére ugyan azon Orvosnak rendeléséből a' Fertőnek meg-melegített vizébe fördött. A' midőn egynehány napig ezt követné, mint maga vallotta, tsak kevés haszonnal Czenken, hozzám folyamodott. De a' kit magam is részszerént tapasztalásnak kedvéért is — ugyan azon vízben való fördésnek folytatására reá beszéllettem. A' haszna a' volt, hogy még egynehány fördésre, melly közben tsak egy purgatiót vett vala be a' beteg, tökélletessen meg-gyógyúlt hoszszas kínlódásából.

2.) A' véknyító, fel-olvasztó, 's oszlató és fel-nyitó ereje nyilvánva-

ló egyszersmind a' Fertőnek. A' be-dugült eretskéket által-járván, az azokba bé-szorúlt vastag 's enyves nedvet fel-olvásztja, meg-véknyíttya, hogy könnyen ki-mozdúlhasson, és a' bé-szívó edényektől széllyel hordattasson. Ez a' különös tulajdonság az erőssítő erővel mit nem vihet végbe a' belső dugúlásokban, gyülésekben, daganatokban p. o. a' fodorháj, vagy más belső tagunk ikráinak bé-dugúlásában, melly hiba leg-közönségesebb ok a' vízi betegségben; a' hoszszas, nyakas hideglelésekben, a' fekete epében, a' gyomornak hoszszas bajaiban, a' gyermekek el-száradásában 's a' t. a' hol az enyves, tsípős sűrű nedv, salakja vérünknek be-rekedt az ikráknak vékony edénykéiben; pedig a' melly tagotskáknak jó állapotban váló léte telyességgel szükséges a' jó nedvesség készíttésre. A' Fertő vize, a' midőn bőven le-szívódott az egész testbe, leg-először is fel-elevenítti a' bédugúlt résznek inatskáit, mellyek már mintegy el-haltak, a' benn veszteglő nedvnek terhe alatt el-gyengültek, hogy elevenebben mozogjanák 's dolgozzanak a' be-szorúlt nedvnek ki-hajtásában: de egy úttal fel is mettszi és meg-véknyítja az enyves vagy sűrű nedvet, hogy fel-vetetődhessen a' bé-szívó edényektől, és könnyen folyhasson azokban. Minden régi daganatokban, minden belső bé-dugúlásokban, akármely tagban legyenek azok, a' hol mint egy el-haltaknak lehet már hinni a' be-du-

gúlt résznek inait', mivel e' szükséges táplálattal se szaporodhatik bennek elegendőképpen az életerő; bizonyossan áldott orvosság ezen említett dupla tulajdonságára nézve a' Fertő vize. A' máj daganatban, a' lép keménységében (Rátzban), golyvákban's a' t. kétségkívül nagy hasznot fog a' Fertő vizétől tapasztalni a' beteg.

3.) A' Fertő vizének a' ki-gőzölést segítő, és vizellet hàjtó erejét már az említett tulajdonságaiból ítélhetjük. Ha a' bőr porusainak motskát olly hatalmassan ki tudja tisztíttani; ha a' bőrnek inai szemlátomást elevenednek tőle; úgy kell annak lenni, hogy semmi ki-gőzölendő se heverhet a' bőrben akkor, a' mit a' jó karban lévő életerő ki ne vetne. A' Fertőben való fördés után nyilván tapasztaljuk, hogy a' testünknek egész meg-újulása mellett egy kellemetes melegséget is érzünk, sőt pirosságunkat egy órával is azután illetheti. A' midőn ugyan ezt viszi végbe a' testbe bé-férkezett víz is, szintúgy az egész testből, valamint a' bőrből az itt ott akadozó's veszteglő ártalmas, vagy a' ki-gőzölés, vagy a' vizellés által ki-pusztúl. Nem lehet az másképpen, a' hol valóságos divatjában vagynak az elválasztások, mert a' hol az életerő helyesen űzi munkáját: ott a' ki-hajtásoknak is jól kell menni. A' Fertőben való fördés után frissebb a' vérforgás az egész testben. Az ez vagy

amaz

annaz tagra nagyobban tolódni szokott vér egyaránt osztódik-fel az égész testben; valamint minden ki-gőzölendő nedv a' hőr felé, minden ki-vizellendő a' víz hólyagra siet. Ímé ezen két tulajdonságaival ismét az erősítő és vékonyíttó erejében leg-nyakasabb, leg-régibb víz, vér, vagy másféle nedvességeknek össze-gyűlésében, magát bé-fészkelte voltokban, mi jót nem tehet a' Fertő vize a' vízi betegségekben bé-gyökerezett tsúzban, köszvényben, a' szélütött tagokban, aranyérben.

4.) A' köben 's fövényben szenvedő ember okos reménységgel várhatja a' Fertőben való fördéstől, ha nem tellyessen való ki-gyógyúlását; könnyebbülését bizonyossan. A' Sódát hathatós orvosságnak láttúk lenni ezen keserves nyavalyában.

Egy szóval, javasolandó tehát a' Fertőben való fördés minden e' következendő állapotban lévő embernek: A' ki születésétől fogva gyenge alkotású testtel bír, gyermek vagy koros ember légyen az a' ki-nőtt vagy ki-növésre hajlandó testű. A' rendetlen életmód által el-gyengűlt testű. A' ki a' Vénussal, borral, éjtszakázással viszsza-élt. A' ki sok tanúlással, gonddal, búval össze-törődött. A' kit a' hoszszas vagy nagy betegség el-gyengített p. o. a' hasmenés, vérfolyás, köhögés, nyálázás. A' szülésben sokat szenvedett asz-

szony; a' sok vért el-veszített aranyeres; valamelly nagy fájdalomban sokáig kínlódott ember.

A' ki már annyira jutott testének gyengeségével és érzékenységével, hogy minden kis októl hamar meg-betegszik: akármelly kis hibától is az eledelben, az időnek változásától, egy kevés nyughatatlanságtól, aggódtató gondtól, álomnak el mulasztásától mingyárt oda vagyon; a' ki szelekben szenved, lábai mindég hidegek; a' ki hurut, nátha, tsúz alá van mind szüntelen vetve.

A' kit a' nyavalyatörés jár, vagy valamelly tagját a' görts gyakran háborgatja; a' szélütött tagú ember; a': hoszszas fehér folyással bajlódó Aszszony; a' meg-rögzött köszvényben szenvedő; a' régi köhögtselő, taknyos tüdejü; a' nyakas hideglelős; a' potrohos, gelesztás gyermek; a' halavány pöffedt artzú leányzó, úgy mindenik, kit a' hószám nem, vagy rendetlenül jár.

A' golyvás vagy görvélyes nyakú; a' vízkórságos; a' kinn a' sárgaság, és lépl, máj; vagy más belső daganatja vagyon; az eps vagy vízi hólyag-köben vagy fövényben szenvedő.

A' szennyedékes, rühes, sebes vagy dagadozott testü vagy tagú. Egy szóval min-

den beteg, a' kinek ösztönöző, erőssítő, fel olvasztó 's olvasztó, izzadást, vizelletet hajtó orvosságra vagyon szüksége; kárával múlasztja el a' Fertőben való fördést.

Ártalmas volna ellenben a' Fertőben való fördés minden ollyan betegnek, a' ki bővérű; a' kinek betegsége a' vérnek hevülésével van öszve-kaptsolva; a' forró betegségekben, a' gyulladásokban, szegezésekben, vérköpésben, a' tüzes daganatokban, a' hideglelléseknek paraxismusaiban, a' podágra fájdalmaiban, a' tüzes tsúzban; szintúgy akármelly betegségben, a' hol motsok, epesár vagyon jelen a' gyomorban vagy belekben 's a' t. ugyan erre való nézve mindég okossabban tselekszik a' beteg, ha tsak az orvosnak tanátsából fog egy olyan fördővel való éléshez, a' melly hatalmas orvosság szokott lenni; mert szintúgy hatalmas orvosság szokott lenni, mert szintúgy hatalmas méreg is lehet. És így

Eszünkbe juthat itt egyszersmind, miért történt már többekkel, hogy a' Fertőben való fördés után jó formán meg-betegedtek. Az illyen betegekbe már be-hevert az az epe sár, vagy más motsok, a' mellyel soha se jó semmi féle fördőbe is menni. Mert a' fördőtől tsak inkább föl-gerjesztetik a' méreg is a' gyomorból 's belekből a' vérbe vitetik, holott a' beleket vala szükséges ám-

nak ki-pusztúlni mentül hamarébb, hogy nagy betegséget ne okozhasson.

Módja a' Fertő fördővel való élésnek.

1. *Melegen é, vagy hidegen fördjön valaki?*

Leg-természetesebb az embernek a' lágy meleg fördő úgymond Hufeland, mert az a' mi testünk melegségével meg-egyez; jobban tisztitja és fel-nyitja a' ki-gözölő lyukait bőrünknek, hogy segíttessen ki-pusztúlása az ártalmasnak; a' vérforgás is frissebb a' meleg fördőben, mint a' hidegben. E' következendő esetek választják meg mindazonáltal, kinek millyennel kell élni.

Az egésséges ember vagy gyermek, a' midőn p. o. csak motskától akar meg-tisztúlni, hogy így tisztán tartván bőrét, őrizze egésségét, télen lágy meleg vízben fördődhet, de nyáron külömb néki a' napfénytől által melegített folyóvíz fördő; annál inkább ha talán egésségе mellett is gyengébb testi alkotmányal bír. Az illyen fördő tisztítja 's erősíti a' bőrit.

A' valóságosan erőtlen és érzékeny embernek, a' ki gyakran nyilván való ok nél-

kül betegeskedés; úgy a' kinek betegsége tsupán az inak gyengeségétől vagyon, télen nyáron, akármillyen tulajdonságú fördő légyen az, hogy hidegen förödni, úgy mindazonáltal, hogy eleint, a' míg hozzá nem szokik, tellyességgel hidegre légyen a' fördő, sok nyomorúlt 's kinőtt testű gyenge gyermekek is meg-gyógyúltak már az illyen mérsékletű fördés által. Az igen érzékeny 's görtsök alá vetett Aszszonyi személyeknél, mindazonáltal még a' Kisdedeknél a' hideg víz fördővel bátrak éppen ne légyünk, mert hamar még nagyobb bajba léptethetjük őket.

A' beteges embernek, ha valamelly ártalmas matériával a' testben vagyon öszve kaptsolva betegsége; a' meleg fördő eleint hatalmasabb orvosság lehet, hanem jobbulása után a' nyári hév által meg-melegíttetett fördő sietteti tökélletes meg-gyógyúlását, mert erősíti egyszersmind őtet.

Ezen Regulák szerént alkalmaztatva, a' Fertőben való fördés mind télen mind nyáron, mind az egésséges embernek, mind a' betegeknek duplán szolgál az ő tulajdonságára nézve. Könnyen észre veheti akárki, hogy a' beteges embernek kivált szükséges, hogy a' fördő melegsége végett kérje meg az orvosnak tanátsát. Mindég szükségtelen a' fördő melegsége, melly a' Farenhaid Thermometrumának 25-dik grádusát fel-haladja.

Az igen meleg fördő azon okból ártalmas, is, mivel több nedvtől meg-fosztja az embert melly miatt közönségessen szomjússá teszi őtet.

2. *A' fördés előtt mire kell vigyázni?*

Meg-hevült vagy el-fáradt testtel soha se mennyen az ember a' fördőbe, kivált a' hideg víz fördőbe, hirtelen való veszedelem követte már sokszor ezt a' vígyázatlanságot.

Tele gyomorral azért nem jó fördödni, mert ollyankor a' börnek bé-szívó edényei restebben munkálódnak, tehát kissebb is leszsz a' fördésnek haszna. De tele gyomorral mindég lélekzése is szenved az embernek a' fördőbe, a' midőn ollyan jól nem esik a' fördés. Sőt a' meleg fördőben gyakran fej-fájás, szédülés, ájulás követője a' tele gyomornak. Azért reggel és éh-gyomorral, a' vagy ebéd után mintegy 5, 6, 7 órával, a' midőn az emésztés meg-esett, leg-tanátsosabb és hasznosabb fördödni.

Jó azonban, ha a' fördés előtt mindég egy kevés testi gyakorlást teszünk. Nyárban a' lassú sétálás elegendő, télben pedig, kivált, a' kik nem sétálhatnak, azok egy darab flanellal dörgölhetik egész testeket.

Haraggal vagy félelemmel (talán a' víz-

nek mélységétől, vagy mitől) nem jó a' fördöbe menni.

S. A' fördés alatt mi a' vigyázás?

A' hideg fördöbe bé-lépett ember okosan teszi, ha mingyárt leg-elöszször is a' fejét mossa meg, azért, hogy a' hideg víznek hirtelen illetésére 's a' borzadásra a' börhöl a' helsö tagokra bé-tolódó vértöl a' fejét örizhesse meg.

Minden fördöben mozogni sétálni szükséges; de kivált a' hideg fördöben szünet nélkül. Ha lehet mindég nyakig legyünk a' fördöben, hogy egyaránt illettessen atiól az egész test. A' hová tsak el-érnek kezeink, dörgölni is jó ezt mindenhol. Meddig maradjon a' fördöben az ember, azt az ö testi állapotja határozza meg. Az Orvosra jó ezeránt magát bízni a' betegnek. Hanem közönségessen az elsö fördés, a' meleg fördökbe se tartson fél óránál tovább. A' hideg fördöben 6, 7 minutumnál tovább maradni nem hasznosabb. Nem a' nyári hév által megmelegített fördöt értem, mellyet mint a' lágy meleg fördöt úgy lehet tekinteni, tehát óráig is benne múlathat az ember, kivált az egésséges ember és a' nagy nyári hevekben; hanem éppen a' hideg volta miatt javasolt hideg fördöt.

4. A' fördő után való vigyázás.

Hűs időben nagy szorgalommal légyen a' meleg fördőből ki-lépett ember arra, hogy mennél előbb és mennél jobban az egész teste meg-töröltessék a' nedvességtől. A' fördés után közönségessen mingyárt vagy sétáljon vagy lovagoljon, vagy dörgölje flanellel a' testét. Csak a' gyenge betegeseknek lehet vagy fél óráig az ágyban inkább ki-nyúgasztalni magokat a' fördő után.

Kiknek kellessék és mikor fördés közben talán belső orvossággal is élni, hogy annál hatalmasabban érezzék a' fördésnek hasznát, azt mind az orvosnak kell meg-ítélni. Ennek tanátsán kell járni. Sokszor károsan mulasztatna-el talán egy tsésze herbathé a' fördés után, a' midőn hasznosabb lehetne minden más drága orvosságnál.

Mind ezen vigyázásai a' fördő embernek, mellyek közönségessen minden féle fördőhöz illenek, javasolandók a' Fertő vizében fördőknek. Ha ki a' fördésre könnyen 's frissen érzi magát, és egész testében el-melegültnek, ha emésztése, vagy is apetitusa, székezése, vizellése az ő rendjekben maradnak, vagy talán még jobb állapotba jöttek; az igen jó jel arra, hogy használ a' fördő, és hogy folytatni szükséges azt a' betegesnek. Hányszor napjában, és mennyi ideig gyakoroltassék a'

fördés, azt a' jobbúlás választja-el, és az orvos határozhatja-meg, a' ki a' kétséges állapotban is, ha használ é igazán, vagy talán árt a' fördés, maga adhat tanátsot a' fördésnek félbe-szakasztására vagy folytatására.

Különösségek kiváltképpen Boz helység táján, melyekkel az orvosi erején kívül invitálja fördésre az embert a' Fertő vize.

Sokkal melegebb nyáron a' Fertő vize, mint akármelly más folyó víz. Bizonyossan az ő sósvolta is tselekszi azt, valamint ugyan ezen okból a' tenger vize melegebb más édes víznél. Hanem fő oka a' Fertő melegségének az, hogy nem mély, tehát a' napfénytől által-melegíttetik szinte, mintha egy igazán a' tűznél melegíttetett vízbe ülne be az ember, olly örömest viszsza ül belé, ha néha fel-áll benne, és a' hüssebb levegőtől megfúvatott. Mindég inkább benne kívánna az ember maradni, mint ki-menni belölle.

Többször száz lépésnyire is tsak övedzésig se megy Boz alatt mélysége a' Fertőnek. Mély gödrök sintsenek fenekén. Mellyre való nézve mindég rettegés 's félelem nélkül, mellyel ártalmas volna valakinek fördödni, léphet bé a' Fertő vizébe, és kedvére múlatozhat. Pedig úgy mint más folyó-víznek

folyásától, melly néha el-dönti, 's be-rántja a' mélységbe a' fördő embert, nints miért tartson az ember a' Fertőnek szép időhen lévő kitsiny 's lassú hullámjaitól.

Boz táján a' Fertőnek feneke kűlönös tiszta és kemény síma. A' követsek nem rongálják az ember lábát.

A' Fertőnek partja és szerentsére éppen a' Helységnek tövében a' házak udvarainak tövében tsupa huzomos 's tiszta nem pedig bozótos vagy sáros. A' házhan is le-vetkezhet az ember és egynehány lépésnyire a' fördőbe ér. De a' kinek a' szobában fördő kádban lenne szükséges fördeni, igen közelről nagy fáradtság 's baj nélkül hordattathatna-be a' házba a' víz.

Ha valóságossan méltónak látná azt a' Bozi Eöldes Uraság, hogy költséget is tegyen ma holnap egy fördő házra; minden bizonnyal reményleni lehetne kegyes szívűségétől főképpen a' szenvedő betegek eránt, hogy semmi el ne mulasztatna abban, a' mi tellyes commoditására lenne az ollyan betegesnek is, a' kinek a' melegített Fertő vize lenne hasznosabb. Arra mindazonáltal minden esetben gondoskodás lessz, hogy a' szabad Fertőben se, sem a' napfény ne érje a' fördő személynek a' fejét, és szemérmetessége ki-

ak is a' vek mind kis formában
djön lóságos ízlés szerént

híres Eszterháza
Az ottan már
ektől tsudálta-
roknak látása
vizének ven-

alait.
des Uraság
rfák a' sétállók s.
sínos útak készíttetn
dombokon 's völgyekben mu.
lyek.

Nem meszse Boztól és kis Czen.
nyúló kies alének a' vége, a' hol amaz
nyörű eremitage nevű tojás kerekségű
erdő egy kis múletó házzal a' közepén, egy
Kápolnátskával, és egy Vadász-házzal, dél
előtt kivált és alkonyodáskor, a' benne mú-
latozó leg-komorabb embert is kéntelen ví-
dámságra gerjeszti. A' honnét Eszterház,
Monbijon, a' Czenki Kastély, Sopron vá-
sának híres magyar Tornya, és Sz. Mihály
Temploma, a' Po'sony, Köszegi hegyek, és
az egész tó az ő környékével, a' partjain sű-
rűen lévő, és tiszta időben mint annyi vá-
rosokoz hasonló ki-látású helységeivel, sze-
mébe ötlik az embernek.

Minden idegen 's érdemes fördö szemé-

lyeknek nyitva áll a' Kis-Czenki Kastély, a' mellyben külömbféle szépségeket, kivált a' ki-pallérozott 's tanúlt eszüeK találnak. A' Magyar Könyvtár *) vagy a' Magyar Országot és ahoz tartozandó tartományokat illető könyveknek száma és ritkasága olly nagy és gazdag itten, hogy minden bizonnyal soha még egy se volt hozzá hasonló Országunkban, valamint hinni is lehet, hogy olly tudós lelkű törekedéssel, mint Gr. Széchenyi Ferentz, senki se fárdozott volna azoknak öszve-gyüjtésében. Pedig a' melly Könyvtárban minden munkálódó Tanúltnak szabad olvasása vagyon, a' mellett, hogy mint kenyeres barát tekintik egyszersmind a' házban. — A' Magyar Országot illető külömbféle és igen ritka régi Pénzeknek gyüjteménye. Sok ezer forint fekszik benne, és csak egy passionatus Tudós hevertethet örömest — bár hazája kedvéért is — annyi pénz nélkül. Méltán engedhetjük ezen Méltóság érdemeinek amaz fel-írást „Patriae commodis et honori se suaque" mellyet tisztelői és ötet voltaképpen esmérői le-rajzolt képe alá mettzettek. Múlathatják Kis-Czenken a' nézőket az Ánglus kertek is, a' Komédia-ház, a' Mélt. Grófné mulatságára

*) Most már Pesten, mint a' pénzeknek gyüjteménye. R.

épült majorság, mellyek mind kis formában vagynak ugyan, de valóságos ízlés szerént rendelve.

Amaz egész Európában híres Eszterháza tsak egy óra járás Bozhoz. Az ottan már mindenféle Országbéli idegenektől tsudáltatott drága Fejedelmi ritkaságoknak látása bőven mulattathatja a' Fertő vizének vendégjeit.

MONUMENTA HUCDUM ANECDOTA,

EX ARCHIVO ILLUSTRISSIMI

DOMINI LIBERI BARONIS

MEDNYÁNSZKY

CUM EDITORE COMMUNICATA,

ET

LITTERAE LATINAE BASILII, PRINCIPIS MOLDAVIAE, AD JOANNEM KEMÉNY DE GYERŐ MONOSTOR, DE ANNO 1647, EX ARCHIVO ILLUSTRISSIMI DOMINI COMITIS PAULI RÁDAY DE RÁDA.

1. Lit-

1. Litterae Sigismundi Regis de Anno 1390.

(*Propria manu Domini Regis.*)

Nos Sigismundus Dei gratia Rex Hungarie Dalmatie Croatie etc. ac Marchio Brandenburgensis etc. memorie commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis (quod nos qui ex innata nobis liberalitate et munificentia Regali) omnium fidelium nostrorum et cunctorum subditorum grata obsequia in regalibus precordiis Justo librantes pondere pensamus (consideratis ac in nostre Majestatis memoriam revolutis) preclaris fidelitatibus laude dignis obsequys (ac sinceris et virtuosis complacencys) quibus fidelis noster dilectus (Magnificus Vir Dominus Stiborius de Stiboritz Comes noster Posoniensis) in nonnullis nostris et regni nostri negotys (sub diversitate locorum et temporum non parcendo suis rebus) nostre Maiestati toto suo conamine studuit complacere (recensentes nichil hominus (sinceritatis Zelum fideique inuiolabilem constantiam (quem et quam idem Dominus Stiborius)

ad Sacrum Regni Hungarie dyadema *) (ac ad nostram) nec non Serenissime Principis Domine Marie Inclite dictorum Regnorum Regine (consortis nostre carissime regiam maiestatem) adudum gessit et gerere toto nisu anhelat in futurum (dignum itaque arbitratur nostra serenitas ut eundem Dominum Stiborium praemissorum intuitu) regalibus donis gratiosis fauoribus prosequatur Habita matura deliberatione unanimi consensu cum Serenissima Regina consorte nostra carissima ac de beneplacita voluntate ejusdem) fideliumque nostrorum Praelatorum et Baronum consilio (quandam possessionem nostram regalem Torbag vocatam in Comitatu Albensi situatam) simul cum vniuersis ejusdem pertinentys seu attinentys earumdemque comoditatibus et utilitatibus) ut puta teris cultis et incultis Siluis nemoribus pratis pascuis molendinis aquis aquarumque decursibus (riuulis et ceteris quibusuis integritatibus quamlibet vocitatis) sub suis veris metis et antiquitus per nostram claritatem) et pristinos ipsius possessores tentis possessis et usuatis (praefato Domino Stiborio de Stiboritz) suisque heredibus ac post eosdem Andree et Thome fratribus ipsius Domini Stiborii ipsorumque posteritatibus uniuersis de manibus nostris regys noue nostre

*) diadema.

donationis titulo (ac omni eo Jure quo dicta possessio Torbag) eiusdemque pertinentie nostre rite incumbit coltationi (dedimus donauimus et contulimus) ymo damus donamus et conferimus perpetuo et irrevocabiliter possidendam tenendam prout et habendam) promittimus nihilominus ipsum Dominum Stiborium fratres et haeredes eiusdem (in dominio ipsius possessionis Torbag ab omnibus impetitoribus et causidicis manutenere protegere et expedire propriis nostris laboribus sumptibus et expensis) dantes etiam et concedentes ipsi Domino Stiborio ac per eum fratribus suis praenotatis (ipsorumque posteritatibus et sobolibus eandem possessionem Torbag facultatem et omnimodam potestatem vendendi obligandi et impignorandi hominibus quibus maluerit nostris dumtaxat fidelibus et Sacre Hungariae Corone subiectis) Saluo Jure alieno (Ptes autem dum nobis in specie reportabuntur in formam nostri priuilegy redigi faciemus) Datum Bude feria quarta proxima ante festum Sti Georgy Martiris Anno Dni M-mo III-mo Nonagesimo *)

(L. S.)

Scholion. Scriptura Gothica contracta, cum posterioribus Documentis prorsus

*) Quaere in Archivo meo, Fasc. I-o sub Nro 2-do.

eadem. Subscriptio nulla, verum eius loco in superiore angulo epigraphe Regis, uti copia habet. Sigillum cerae rubrae duriori, quin tamen eidem Carta superinposita habeatur, impressum, annulari maius verum detersum et ideo haud discernibile. Pergamena crassior bene conservata, et unice in verbis subtractis, humore, uti opinari licet, maculata. Formatum est quarti mediocris.

Memorandum sane Documentum isthoc, ea praecipue ex parte, quod in eadem dicatur, donationem praeter consensum Reginae, Consilio etiam fidelium Praelatorum et Baronum fieri, unde amplissimus Scrutatori historiae et Juris publici Patriae nostrae adaperitur disserendi campus.

II. Literae Conventus Monasterii Sancti Hypoliti de Monte Zobor Anno 1395.

Nos Conventus Monasterii Sti Ipoliti Martiris de Zubur (memorie comendamus) quod Georgius filius Thome de Calnitz (ad nostram personaliter veniendo praesentiam) Nicolaum filium Maryes sic dictum (coram nobis personaliter repertum) et filios ejus-

dem Stephanum et Georgium et alios quosvis (de portione possessionaria sua in eadem Kalnitz vocata habita mobilibus habitis et quouis nomine vocitatis ad ipsum Georgium spectantibus) quouis quesito colore seipsos ad easdem portiones suas possessionarias intromissione) fructuumque et utilitatum earundem (perceptione) quarumlibet (factis aut faciendis prohibuit contradicendo) et contradixit inhibendo publice et manifeste facie ad faciem) coram nobis (testimonio presentium mediante) Datum feria quarta proxima ante festum Ste Marie 'Vgis annunciationis (Anno Dni M.mo III.mo nonagesimo quinto)

Schol. Documentum isthoc est in Charta linea fortiori, charactere gothico scriptum, in formato strimae, latitudinis 3. pollicum incirca, ex folio quarto phylerae scisso. Subscriptio nulla cernitur; Sigillum in facie adversa cerae albae impressum fuerat, nunc tamen nonnisi locus, cum exiguis cerae remanentiis cernitur. Interpunctiones nullae, praeter longiora commata, nec *ae* ullum. Convenit caeterum et Character multum, cum altero tardiori nonnihil Documento Stiboriano, aeque hic descripto.

Conventus St. Hypoliti de Monte Zobor prope Nitriam situs, olim locus credibilis fuit, quod miraberis sane, si viciniam ejus-

dem, ad alterum aeque locum credibilem Capitulum quippe Nitrensem spectes. Verum sub invasione Turcarum dum se Conventuales ad Arcem Nittriensem recepissent, multa Documenta partim deperdita, partim remansa, Archivo Capitulari inserta fuere, ut adeo licet Conventus hic postliminio restitueretur, locus tamen credibilis cessaverit existere. Ultimo Camaldulensibus monachis domicilium praebuit, quibus sublatis ad Cameram Regiam primum deinde ad fundum Religionis recidit.

Kalnitz, quod in Documento primo per C. dein per K. scribitur, est possessio ad Dominium Betzko pertinens una hora ab oppido cognomine dissita, heris iisdem quibus Dominium parens.

Reperies Documentum in Archivo meo sub Fasc. 1-i Nro 3-io.

III. Litterae privilegiales a Judice Curiae, Comite Simone de Rozgon, extradatae Georgio de Mezne Anno 1412.

Nos Comes Simon filius Nicolai de Rozgon Judex Curie Serenissimi et Magnifici Principis Sigismundi . . . Dei gratia Romanorum Regis semper Augusti ac Hungariae etc. Regis commendantes tenore ptium significamus quibus expedit universis quod Georgius filius Thome de Mezne personaliter juxta continentias litterarum Conventus Monasterii Zoboriensis evocatoriarum et Inquisitoriarum in octavis festi assumptionis Virginis gloriose proxime preteritis in figura nostri Judicii comparent contra Nicolaum filium Renardi ac Stephanum filium eiusdem proposuerat eomodo quod modo dicti Nicolaus et Stephanus temporibus jam retroactis quadruplices terras arabiles suas intra metas dicte possessionis Mezne habitas perarari perarata sque seminari fecisset potentia mediante. Que sic facta fuisse exhibitione . . . . . Inquisitionalium unius dicti Conuentus Zoboriensis alterius Capituli Nitriensis ecclesiarum in demissis terminis emanatarum domino nostro regi ad suum regium literatorium mandatum rescriptarum declarans sibi ex parte memoratorum Nicolai et Ste-

phani in premissis Juris equitatem . . impertiri Quo audito pfatus Nicolaus pro se personaliter et pnotato Staphano filio suo cum . . literis dicti Conventus in nostram exurgendo psentiam respondeant ex aduerso Quod ipsi in totali actione et Inquisitione pfati Georgii innocentes essent penitus et immunes et in eo se et dictum Stephanum veridice attestationi vicinorum et conmetaneorum nobiliumque suorum conprovincialium per formam communis Inquisitionis fiende committere presto esset et paratus Et quia pfatus Georgius se nobis legitime requirentibus ad ipsam comunem Inquisitionem in actione sua pnotata non committebat sed sibi juxta vigores pexhibitaduarum literarum Inquisitionalium penas in pmissis Judicium et Justitiam preberi postularat pro eo perceptis pmissis Judicantes commiseramus eo modo ut pfati Nicolaus et Stephanus vigesimo quinto se nobilibus videlicet quilibet eorum duodecimo se octauo die festi omnium Sanctorum tunc venturo coram pfato capitulo Nitrtensi super eo quod ipsi in totali pmissa actione et acquisitione dicti Georgii innocentes essent et existant penitus et immunes Sacramenta pstare Et tandem ipsarum Juramentalium depositionum series partes in litteris memorati Capituli ad octauas dicti festi omnium Sanctorum iuxta comunem consuetudinem perdurandas nobis reportare teneantur (Tan-

dem ipsis octauis festi omnium Sanctorum instantibus annotatus Georgius personaliter in nostram veniendo psentiam et pfato Nicolao filio Renardi in pmissis se emedaturo nostram in psentiam non veniente nec mittente literas sepefati capituli Nitriensis super pmissis memorialiter emanatas nostrum produxit in conspectum) In quibus quia pnotatus Nicolaus filius Renardi termino et loco in prefixis promissum suum Juramentum adversus memoratum Georgium filium Thome super pmissis Juxta pscriptam nostram Judiciariam commissionem minime deposuisse reperiebatur pro eo nolentes ipsius Nicolai filii Renardi pmissos actus potentiarios simpliciter et impune pertransire ne aliis ab eo exemplati similia facta potentiaria perpetranda se apponere psummant sed potius . . . ipsius pena quoslibet alios a' tante importunitatis audacia tereat retrahat et restringat ceterisque transeat in exemplum (eundem Nicolaum filium Renardi aduersus memoratum Georgium filium Thome in facto potentie, ex eoque in Sententia Capitali ac amissione universorum Jurium possessionariorum rerumque et bonorum suorum ipsum solum proprie et precise contingentium in duabus partibus nostris Judiciarys et in tertia parte pfati Georgy partis scilicet aduerse manibus deuoluendorum et redundandorum conuictum et agrauatum extitisse decreuimus auctoriate nostra Judiciaria mediante) In cuius rei

testimonium psentes eidem Georgio concessimus literas nostras privilegiales pendentis autentici Sigilli nostri munimine roboratas) Datum Budę trecesimo sexdo die octauarum festi omnium Sanctorum pdictarum Anno Dni Millesimo Quandringmo duodecimo.

Schol. Originale est in Pergamena, in forma mediae phylerae per transversum scriptum, cuius margo inferior ad duos incirca pollices retroflexus, jungitur parti mediae per Zonam sericeam, rubri condam et viridis bene conservati coloris. Implexi ejusdem fines conveniunt in meditullio sigilli pendentis, cerae flavae impressi, quae alba condam fuisse videtur. Circumferentia interior, absque margine est majoris Talleri, quem Kronthaler vulgo dicimus. Pars superior sigilli, ferme ad medium usque, desideratur, altera vero superstes medietas obliterata adeo, ut lineamenta interioris scuti, nullatenus distingvere valeas. Circumdatur illud inscriptione gothica, e qua praeter verba „Rozgon Jud . . . . Reg.“ vix aliquid leges. Scriptura Documenti gothica est, contractiones plurimae, ut adeo, vix una alterave vox cunctis exscripta cernatur literis. Pars superior in locis, ubi diploma compositum fuit in plicas lacera est, aut nimis detrita, ut adeo vocabula, quae in Copia hac, subtracta cernis, vel ex subsequo sensu, vel ex conjecturis addita sint. Subscriptio nulla.

Georgius hic de Mezne (qui pagus est Cottus Trenchiniensis hodie Medne dictus) Sator est familiae Mednyánszkyorum, cujus duae Lineae cum Diplomate Baronatus praedicatum quoque de Medgyes nactae sunt, tertia nobilium, hodiedum de Médne dicitur. Non desunt equidem genealogiae, quae familiam Mednyánszkyorum ad Annum 1352. deducant, verum Originalia Documenta, praesenti antiquiora in Archivo haud reperiuntur.

Conservatur Originale in Archivo meo Fasc. I-mo Nro 4-o.

IV. Literae Stiborii, Episcopi Agriensis, de Anno 1413.

Nos Stiborius Dei et Apostolice Sedis gratia Epus Eccle Agriensis Recognoscimus tenore present quibus expedit universis (quod ob aboliendos et ammouendos defectus) quibus Magnificus Vir Dnus Stiborius de Betzkow natus Magnifici Viri Domini Stiborii Vaywode ac Frater noster carissimus ad presens quatitur et stringitur (eidem Dno Stiborio de Betzkow non obstantibus censibus et pro-

ventibus quos ipse ante diem date presentium solitarie possedit et subleuauit tercentas sexagenas grossorum) grosum quemlibet septem denariis computando annis singulis de nra Camera dare promittimus sine dolo et h . . . ad hec nos obligamus) utputa dictas trecentas sexagenas grossorum (grossum quemlibet septem denariis monete computandum sibi ut prefertur persoluendas) Tali tamen vinculo moderaminis interiecto (ut dum et quando Genitor suus preattactus sibi de aliquibus bonis post diem date presentium prouiderit) ex tunc nos exoneramus a solutione trecentarum sexagenarum predictarum (Immo cassabimus et irritabimns et ex nunc prout ex tunc cassamus irritamus annullamus et frustramus promissionem et obligamus promissionem nosram hanc eo ipso) harum nostrarum literrrum vigore mediante quibus Sigillum nostrum (nec non in euidentius testimonium sigilla nobilium *D*norum Dominici de Skozynno et Nicolai Mezyborzsky sunt simul apprehensa) Date Anno Dni M.o IIII.o tredecimo in Zecheny in festo Sancti Valentini.

(L. S.)

Schol. Originale est in Pergamend Charactere gothico, cum multis Contractionibus praesertim in fine verborum, scriptum, optime conservatur. Subscriptio nulla est. Sigillum cerae rubrae et desuper impositae chartae lineae

impressum, repraesentat, in medio scutum cum duobus piscibus capite et cauda extorsum flexis ventre semet contingentibus, superimposito eisdem flore. Circumdat scutum hoc characteribus gothicis, prorsus illegibilibus potissimum ideo quod male expressi conspiciantur. Sigillum hoc immediate infra finem scripturae impressum, parvum et annulare Eppi fuisse videtur, solitariumque est, neque sigilla duorum Nobilium Testium, de quibus in Documento mentio injicitur, aut locus ubi eadem adpressa fuisse autumares, cernuntur. Caeterum conjectura si placet, legeres inscriptionem „Sigillum Stiborii Eppi.“ siquidem primae litterae cum *c* graeco multum conveniant, sed et in ipso Diplomate littera initialis in nomine Stiborii sic *c* scripta habeatur. Deest praeterea inter Insignia, Mitra Eppalis et pedum, quae, inter recentiorum temporum sigilla, apud Episcopos et Praelatos Infulatos, nunquam desiderabis. Interpunctiones nullas, nec *ae* ullibi, verum ubique simplex *e*.

Conservatur Documentum hoc in Archivo meo, Fasc. I-o sub Nro 5-o

V. Literae Capituli Nitrensis de A. 1492.

Nos Capitulum Ecclesie Nitriensis memorie commendamus quod Lucas filius condam Gregorii de Kyshosehk Ad nostram personaliter veniendo presentiam, Andream de Bela A venditione seu pro pignore positione et obligatione Martinum vero Kanyna de Wissovitz alias de Thrinchinio, omnesque et singulos alios ab emptione vel pro pignore receptione in minore pecunia quam consuetudo Regni esset et eiusdem Regni Jus dictaret, directe et equalis medie partis praeattacte possessionis Bela vocate, in Comtu Thrinchiniensi existentis habite, quam videlicet mediam partem ejusdem possessionis Bela Idem Andreas memorato Martino Kanyna pignore obligasset usu eius fructuum et quarumlibet utilitatum percepti one seu percipifactione, Seipsosque quouismodo In domynium eiusdem intromissione et sibi ipsis usurpatione nec non applicatione et Statuifactione factis vel in futurum fiendis prohibuit publice et inhibuit coram nobis manifeste Testimonio presentium mediante, Datum in festo Sanctorum Vity et Modesti Martirum Anno Dni Millesimo Quaringenmo Nonagesimo Secundo.

Schol. Scriptura eadem cum prioribus Charta linea crassior, subscriptio nulla, sigillum dorso Instrumenti appressum, quod tamen deperditum est, nonnullae tamen remanentiae ceram albam fuisse ostendunt. Nec in Conclusione mentio Capitularium, uti in cunctis per Capitula, recentioribus temporibus, expeditionibus, observabis.

In Archivo meo Fasc. I-o sub Nro 6-o.

VI. Literae Joannis Casimiri, Regis Poloniae et Svetiae, ad Rakóczium, Principem Transilvaniae, de A. 1653.

Joannes Casimirus DEI gratia Rex Poloniae etc.

Illustrissime Princeps Amice et Vicine noster charissime. Satis intempestive hocce defuncti bello, auxilia haec militaria quae Nobis Illustritas Vra praefecto Generoso Michaele Mikes amice submiserat Illustrati Vestrae remittimus, quorum virtutem, et ad quevis pericula subeunda alacritatem probe agnitam, nostram apud Illrem Uram commendationem prosequendam suscepimus. Ni-

hil vel in Duce, vel in milite desideratur, quo non existimatione et amicitiae Illutis Vrae erga nos responderint. At vel in primis ipsum generosum Mikes, Illti Urae apprime commendamus; Regium hoc suae virtuti et in militari expertae dexteritati, quod peculiari Illustratis Vestrae dignum Judicemus gratia et respectu. Jam vero quod ad Nram pertinere arbitramur gratitudinem eam quam pro tanto officio et merito Illtri Vrae debemus, gratiam habemus; testificaturi hanc ipsam omni occasione et loco in hac Europae scena, ut nunquam Nostrae Illustritatem Vram amicitiae poenitere possit. De successu nostrae Transactionis et modo, edocebit Illustritatem Vram pfatus Generosus Mikes.

Testis eiusdem occulatus, qui etiam studiosissimae nostrae propensionis erga Illtem Vram eiusdemque Illustrem prosapiam declarabit voluntatem. Longaevam interim Illti Vrae omnibusqua prosperis affluentem a Deo precati incolumitatem. Datum in Castris ad Zrovanecz die 10. mensis Xbris Anno Dni 1653. Regnorum Nrorm Poloniae et Suetiae sexto Anno.

Joannes Casimirus Rex. m. p.

Schol. Est Copia manu Secretarii Rákócziani scripta.

VII. Lit-

VII. Litterae S. V. Klechen d. A. 1657.

Illustris ac Generosissime Domine,

Etsi, posteaquam ad V.am Ill.tem die $\frac{11}{21}$ Febr. scripsi, nihil mihi gratius fuisset, quam aliis subinde literis officium istud repetere; tamen occasione mittendi istas destitutus, cessare hactenus coactus sum. Nunc viro noto Sempronium proficiscente, ac per eum opportunitate oblata ad Dn. Wilnedi curandi epistolas, huic beneficio tuto ad V.am Illem commeaturas: facere non possum, quin omnem praecidam moram, V.am Ill.em certiorem de iis reddendi, quae nova his diebus ad me hinc inde allata sunt.

Ac pleraque quidem ex adjectis patent, imprimis quomodo R.ae Suae Maj.tis ac Electoris Brandeburgici aliorumque res in bello Polonico sese habeant; quamque Regis Casimiri discessu *) ab urbe Gedanensi spes pacis pene omnis abrupta sit. De Mosco praeter ea, quae supremum misi, nihil accepi. Danus vero etiam machinari contra R. S M.tam, Dominium meum Clem.mum nescio quid belli videtur, uti ex eo conjectu-

*) sic! pro discessu.

ram facere licet, quod maximo molimine exercitum scribit ac classem adornat, non alia tamen forte permotus causa, quam conscientia pravarum contra R. S. M.em clam aperteque susceptarum molitionum, ac proinde metu, quoniam Ipsa, ne quod ei latus obderet apertum, sedecim militum milia Suetiae finibus, qua Daniam respiciunt, imposuit; Comitem Wrangelium in Ducatum Bremensem ad speculandos eius conatus misit; porro de tractatibus Moscoviticis cum R. S. M.te, nec non Polonicis cum Eadem rumor fuit, ac Gallici Belgicique Legati ad hos promovendos impense operam ac laborem suum omnem contulerunt, ne bello praesenti composito, poena ab ipso repeteretur; quae tamen cogitationes cum longe absint ab animo Regiae S. M.tis, spes est, hanc nubem sine tempestate disparituram, Danisque redituram bonam mentem.

Quoniam Dn. Rolambi iter ad Portam Ottomannicam periculo non vacat, nec satis constet, quam feliciter Hungariam transiturus sit: R.a S. M.as decrevit, ut Dn. Sternbach ad Portam istam praeeat, iamque apud me est fascis, quo literae ac diplomata, quibus ad Legationem istam opus ei futurum est, continentur. Sed enim haud scio, qua parte Poloniae Cels.do Sua, quam sine dubio ipse sequitur, hoc tempore moretur. Ea me cura sollicitat ac incertum reddit, quid fa-

scè isto facto ac quomodo curato opus sit, adigitque petere a V. Ill.te, ut si quid Ei consilii sit ad curandum tuto istum in locum destinatum, ne communicare mecum dedignetur, multum eo ipso et de R. S. Mte, et de Causa meritura: etsi neque ego intereà dispicere omnes occasiones intermittam, quibus scopum istum consequi mihi liceat. Dn Rolamby etiam ipse in itinere iam est ad haec loca, ut illum ad Portam, quam potest, propere sequatur.

Hîc ante paucos dies vexillationes aliquot militum in Italiam destinatorum praetervectae sunt, in Italiam praegressurae, sequenturque paulatim ac per centurias, ad praecavenda superioris anni incommoda ac parem rebellionem, copiae caeterae ad decem millia.

Quod reliquum est, V. Ill.em divino praesidio commendans persevero

V.ae Ill.is

Viennae die $\frac{28 \text{ Febr.}}{20 \text{ Mart:}}$

Ao: 1687.

adictissimus Servitor
S. V. Klechen, m. p.

Litterae Basilii Principis Moldaviae, ad Joannem Kemény de Gyerö Monostor, de Anno 1647. *)

Intitulatio.

Generoso Domino Johanni Kiemini de Gerimonostor Comiti Cottus Albensis Transniae, ac Illmi Dni Dni Principis Tranniae Aulicae Militiae Equestris Ordinis, Arcis et Praesidii, Districtusque Terrae Fagarasiensis Capitaneo Supremo. Universorum Militum Campestrium Generali, ac Decimarum Fiscalium in Trannia Arendatori, Amico benevolo.

(L. S.)

Generose Domine Kiemén
Amice Benevole.

Benignissimo amplexus sum animo responsorias Generosae Dominationis Vestrae Literas, quas per Tabellarium meum ad me direxerat. Agnosco me debuisse aliquem ex familiaribus meis testificandi affectus mei ac firmandae amicitiae causa ad Illustrissimum Principem expedire, sed summae difficulta-

*) Ex Codice LV-to Archivi Illustrissimi Domini Comitis Pauli Ráday de Ráda.

tes, quae a Porta Ottomannica hactenus non tantum accurrebant, sed etiam pene obruebant, intentioni hac in re meae obices quotidie objiciebant. Quapropter nactus meliorem opportunitatem exequendi ea, quae conceperam promptissime *) expedio Grosum Dnum Georgium supremum Hapiferum sive Stolnicum **) ad Illustrissimum Principem, qui sinceritatem candidi pectoris, illique adnexa officiorum meorum studia deferet, atque desideria mea Illrmo Principi oretenus explicabit, quorum ut mediente opera Grosae Dnaonis Vestrae compos esse possim, obnixe rogo. Ad fovendos in Aula mea illos pedites, quos ab Illmo Principe affecto, diligentia et sedulitas Ungarici Militis quem nunc alo me movet. Quare eo in negotio, si rei meae Generosa Dnao Vestra suam navaverit operam, et hoc effecerit, ut illos pedites habere possim, ego quoque hanc gratiam omni gratitudinis genere Grosae Dominaoni Vrae rependere conabor, Fraenum adornatum equi accommodatum Grosae Dominationi Vestrae lubens offero, exiguum hoc quidem munus, ab ingenti tamen proficiscitur amore. Inte-

*) promptissime.

**) Stolnjk vox slavica descendens a Stol (unde Hungaricum asztal) mensa.

rim Grosam Dnaonem Vestram prospere ac feliciter valere cupio. Jassii die 30. Junii 1647.

Grosae Dnaonis Vestrae Amicus
Basilius DEI gratia Princeps
Terrarum Moldaviae.

1.

TESTAMENTARIA DISPOSITIO
SERENISSIMI PRINCIPIS

STEPHANI BOCSKAY,

HUNGARIÆ TRANSILVANIÆQUE
PRINCIPIS,
FACTA ET CELEBRATA ANNO 1606.

AZ-AZ:

AZ 1606 ESZTENDŐBEN TÖRTÉNT

BOCSKAY ISTVÁN,

MAGYAR ÉS ERDÉLY ORSZÁGI
FEJEDELEMNEK
TESTAMENTOMI RENDELÉSE.

2.

EPITAPHIUM

MICHAELIS KÁTAI,

CANCELLARII PRINCIPIS STEPH. BOCSKAY,
CUM SCHOLIO.

AZ-AZ:

KÁTAI MIHÁLY,

BOCSKAY ISTVÁN FEJEDELEM
TITOKNOK' SÍRVERSE,
EGY TÓLDALÉKKAL.

Testamentaria Dispositio Serenissimi Principis ac Domini, Domini Stephani Botskai, Dei gratia Hungariae Transilvaniaeque Principis et Siculorum Comitis, coram Reverendo Domino Petro Alvintzi, et Generosis, Paulo Eörvendi Consiliario et Thesaurario, ac Simeone Pechio Secretario, facta et celebrata Anno 1606. *)

Én Botskai István, Istennek kegyelmességéből, Magyar Országnak, és Erdéllynek Fejedeme, Székelyeknek Ispánnya. Noha testemben a' Szent Istennek látogatásából ennyi idötöl fogván való betegségem miatt erötlen voltomat esmérem: De elmémben és Lelki esméretemben tsendes lévén, 's meg-gondolván az halálnak minden rendeken személy válogatás nélkül való uralkodását, és annak órájának bizonytalan voltát; illyen Testamentom tételemet rendelem, meg-hitt Lelki Pásztorom, és igaz Idvességre Tanítom Al-

*) Ex Codice LV-to Archivi Illustr. Comitis Pauli Ráday de Ráda.

vintzi Péter Uram előtt, Erdővendi Pál Uram Tanátsink 's Kintstartónk előtt, és Péchi Simon Deák meg-hitt belső Secretariusom előtt.

Igaz Keresztény hitemről először és Vallásomról, mellyel Idvességemre az én Kegyelmes Istenemnek, Teremtőmnek tartozom: illyen vallást teszek: Hogy vallom az Atyát, Fiat és Szent Lelket, a' tellyes Szent Háromságot egy bizony Istenségben lenni, és az egy Úr Jésus Kristusnak érdeméért minden bűneimnek botsánattyát, és noha Ifjúságomtól fogva minden életemet, mind ő Szent Istensége, mind az emberek előtt jó Lelki esmérettel igyekeztem viselni: De mint Ádámtól származott és gyarlóság alá vettetett Ember, por, hamu, nem Angyal lévén, a' bűnnek terhe alá vettettetnek vallom, és esmérem magamat lenni; De erős és bizonyos hitem minden én bűneimnek botsánatja felől oly vagyon, az én Idvezítő Kristusomnak érdeméért, hogy ha mind a' széles Világnak bűneit, és annak számlálhatatlan voltát egyedűl tselekedtem volna is, és terhe rajtam volna, az én Idvezítő Kristusomnak minden hívekért, én érettem is szegény bűnös férgéért a' Keresztfán ki-ontott tsak egy tsep vére is azoknál nagyobb, hathatósb és érdemesebb lévén, én róllam azt el-mosta, Szent Attyánál nékem azzal kegyelmet és engesztelést szerzett, és az én igaz hitem

mellett, engemet az Idvezülendők száma közébe rendelvén, a' Szenteknek örök életre választott seregében, társaságában részessé tett, és e' képen minden kétség nélkül bizonyos lévén Idvességem felöl, az én Lelkemet ajánlom az én Idvezítö Istenemnek kezében, Testemet penig viszontag a' Földnek közönséges Anyánknak hagyom, az honnét vétetett, tudván, hogy por volt, és ismét porrá kell lenni. De viszontag az Igazaknak és Idvezülendőknek száma között halottaiból az is fel-támadván az örök életre, az Idvességre, Ditsöségre minden Szentekkel egyetemben vitetik.

Hitemről és Idvességes örök életemről bizonyos vallást tévén, veszem szemem eleibe Ifjúságomtól fogva való életem viselését, és minthogy minden emberi háládatosság között, Hazánknak, Nemzetünknek tartozunk mindenek felett több jóval, Erdélly Országot mint édes Hazánkat, ki minket szült, nevelt, és tartott, kinek sok javát vettük, és lassan lassan valamire Istennek kegyelmességéből egész életünkben vezéreltettünk, eredeti mind azoknak Hazánkból volt: azonképen holtunk után is Hírünket ott igyekezünk inkább terjeszteni, nevelni, és dítséretes emlékezetünket hagyni.

Intjük azért és kérjük Atyafiúi szeretettel a'ban a' kedves Hazánkban lévő minden

Híveinket kitsinytől fogva nagyig, vegyék tsendes füllel és elmével, és adgyanak hitelt illyen állapotunknak, mikor minden emberi hír, ditsösség-kívánást és kedve-keresést hátra hagyván, utolsó akaratunkról teszünk bizonyságot.

Hogy a' mi némű romlások és véröntások az el-múlt esztendőben abban a' kedves Házánkban estenek, nem mi tanátsinkból, akaratunkból, se tettzésünkből lettenek, mert nem hogy romlására; hanem inkább javára 's meg-maradására igyekeztünk, sőt kész lettem volna mindenkor még életemnek el-fogyásával is néki szolgálni, ha az idő úgy hozta volna.

Inkább annakutánna nagy méltátlanúl, és minden igaz ok nélkül sok javainkból megfosztatván, és határin kívül mintegy számkivetésben lévén, valamiben az én szolgálatom kívántatott 's valamikor eröm felett is magam fejét, életét személyem szerént kotzkára vetvén, éjjel nappal kész voltam, noha az idő alatt Jószágomból ugyan ki-rekesztetvén voltam.

Most utólban illyen számkivettetett állapotomban, mikor a' Római Császár Ő Felsége hűsége mellől, kit annakelőtte sok hasznos emlékezetes, és az egész Keresztyénségnek javára való szolgálatommal magamhoz

kaptsoltam vala, ugyan az ő Felsége Tisztviselői éles kardgyokkal, fegyverekkel, és az ő Felsége ágyúival Váraim foglalásával minden törvény nélkül el-kergetének az ő Felsége hívsége mellől, életem oltalmáért fegyvert fogván az ő Felsége Hadai ellen, és szerentsét próbálván igaz igyemben, és nyilvánvaló igazságomban Isten meg-segítvén, olly áldását mutatta dolgaimban ki, mind magam, és minden emberi reménség kívül, mint Mósest régen a' Pásztorságból, Dávidot a' Juhok aklából, a' bújdosó számkivetett Jephtét ki-vette, és a' Népnek Fejedelmévé, Királlyává tette; azonképen engemet is nagy kegyelmesen először magam Nemzetéből, kik Hiteknek és régi Szabadságoknak meg-keresésséért mellém támadtanak volt, Fejedelemé választván; azután egész Erdélly Országa is hasonló állapotra fogadván: Mellyben annakutánna tsak hamar a' két Hatalmas Császárok közül az egyik, a' Török meg is koronázott, a' másik ezen Fejedelemségben confirmálván, az Imperiumi Fejedelmek közében vett. Melly tsudállatos velem való nagy jótéteményéért noha én tehetségemmel tellyes életemben éjjeli és nappali hálaadással tartoznám; De most illyen állapotomban, a' mellybe az ő szent akarattyából jutottam, le-borúlván előtte tellyes szívből rövid szóval örök hálákat adok ő Felségének, hogy engemet méltatlan férget minden időknek előtte erre rendelt és választott volt

légyen azért ő Istenségének szeht neve Mennyen és Földön mind örökké áldott, szent és dítséretes.

A' Szent Istennek penig Kegyelmessége után nagy háládatossággal veszem mind ez jókat a' Magyar Országi Uraktól; betsületes híveimtől, hogy engemet mint tsak egy hohóti számkivettetett embert bujdosó állapotomban meg nem útáltanak; és nem nézték azt, hogy nem ő Kegyelmek közzül való, sem nem közöttök nőtt nevekedett ember volnék, nem tsak bé-fogadtanak ő Kegyelmek, és nem tsak szállást adtanak; hanem Vrokká és Fejedelmekké nagy szeretettel és betsülettel választottanak; Kiért én ő Kegyelmeknek tellyes életemben való háládó szolgálatra köteles lévén, adósnak is tartván magamat, és meg-is bizonyítottam volna, hogy hasznos szolgája lettem volna ő Kegyelmeknek, ha életem határát a' Szent Isten kegyességéből tovább nyújtotta volna.

Az Magyar Országi betsülletes és Vitézlő Híveinknek választása után Erdélly Országa is, és minden Rendek vettenek, és szabad akaratjok szerént nyilván választottak az ott való Fejedelemségre, kiknek mindenféle ellenségektől való meg-szabadíttásában és tsendes állapotra való juttatásában, magam személlyem szerént itt kün való Hívé-

immel együtt, mint fáradtam, munkálódtam, ő magok lehetnek bizonyságok.

Szívem örvend rajta és Istennek érette nagy hálákat adok, hogy én ő Kegyelmeket és az Országot mint édes Hazámat most mindenféle ellenségtől meg-szabadúlt állapotban hagyhatom.

Belső egymás között való fel-zavarodott dolgok, hogy az idő alatt hirtelen le nem tsendesedtenek, azt az itt kün való foglalatosságnak, és hoszszú betegségünknek tulajdonitsák, mert arra is mennél hamarább gondunk lett volna. Azért leg-elsőben is Erdély Országban minden Híveinket, és abban minden Rendeket nagy Atyafiúi szeretettel, 's jó akarattal követünk, ha mi fogyatkozás Dolgainkban esett volna, vagy Ifiúságunktól fogva akárkinek tellyes életünkben, vagy Uri vagy Fejedelmi állapotunkban valamit vétettünk volna, az egy élő Istennek kedvéért minékünk meg-botsássa, hogy ő is Istentől bűneinek botsánatját vehesse.

Azonképen a' Magyar Országi betsülletes Híveinket, mind Urakat, Nemeseket, Községet, és az egész Hajdú Vitézeinket is kitsinytől fogva nagyig kérjük, hogy ha mi valamikor az ő Kegyelmek jó akarattyának háládatossággal meg nem felelhettünk volna, vagy valakinek marhájában, javaiban

ez háború idő alatt kárvallása történt volna, azt nem nékünk, hanem az időnek tulajdonítsa. Ha kinek pedig vagy szónkból, vagy egyéb tselekedetünkből valamit vétettünk volna, kitsinytől fogva nagyig Atyafiúi szeretettel kérjük, és követünk minden Rendeket az egy élő Istennek kedvéért, és az ő Szent Fiának érdeméért, minékünk meg-botsássanak, és holtunk után méltatlan dolgokkal minket ne terhellyenek.

Ezeknek utánna mint Nemzetemnek, Hazámnak igaz jó akarója, fordítom Elmémet a' közönséges állapotnak el-rendelésére, és abból is az Tanátsomat, Tettszésemet igazán, és jó Lelki-esmérettel meg-hagyom 's írom, szeretettel intvén mind az Erdélly és Magyar Országi Híveinket az egymás között való szép Egyességre. Atyafiúi szeretetre az Erdéllyieket, hogy Magyar Országtól ha más Fejedelemség alatt lésznek is, el ne szakadjanak. A' Magyar Országiakat, hogy az Erdéllyieket töllök el ne taszíttsák, tartsák ő Attyokfiainak, és ő Véreknek, Tagoknak.

Ha a' Fejedelemségek, a' mint szokott lenni, vagy Erdéllyben, vagy Magyar Országban változnak, ő magok között a' Respublicák az egyességet a' Confoederatio szerént tartsák meg, és az idő ha mit hoz, egymás javát örvengyék, és egymás nyavalyáját fájlallyák, és mindenben oltalommal, segítség-

gel

gel légyenek egymásnak, mert tudó Dolog az, hogy a' viszsza-vonással nagy Birodalmak is el-romlanak: viszontag az egyességgel, kis-inyek is nagyra nevekednek. Magyar Országot is; a' mi Nemzetünket idegen földről ki-szállítván az egyesség, erre a' szép földre plántálta, nadgyá nevelte, és sokáig floreáltatta, a' visszavonás viszont meg-szaggatta, el-rontotta, és ebbe a' jó napba hozta; mellyben mostan vagyon; szánkban az izi, az egynehány esztendőkben mitsoda romlást hozott, hogy az Magyar egymást vágta rontotta, minden Nemzetségeknek, még az nyilván való ellenségeinknek is előtte, szidalmunkra, gyalázatunkra, ollyon az Isten minden Keresztény Lelki esméretet annak, 's a' félének tsak gondolattyától is.

Az egyességnek pedig örökösön való megtartásában ezt az útat látjuk: A' Fejedelemségek ha szintén változnának is, mindenek hellyen a' szabad választás szerént; de a' Respublicáknak soha egymás ellen senki ingerléséből, izgatásából ne törödgyenek. Valameddig pedig a' Magyar Korona ott fen-náltunknál erősebb Nemzetségnél, a' Németnél lészen, és a' Magyar Királyság is a' Németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy Magyar Fejedelmet Erdéllyben fen-tartani, mert nékik is oltalmokra, javokra lészen. Ha pedig Isten-azt adná, hogy a' Magyar Korona, Magyar Országban Magyar

kézhez kelne egy koronás Királyság alá, úgy az Erdélyieket is intyük, nem hogy attól el-szakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéllyék tehetségek szerént, és egyenlő értelemből azon Korona alá a' régi méd szerént adják magokat. Melly Dologtól ha valaha hitel felett való Confederatio lehet közöttök, felette igen javallyuk.

Az Magyar Országi állapotot arra hadgyuk, hogy mint Császár ő Felségével végezetünk vagyon, a' szerént minden foglyok exequaltassanak, és a' Szent Békesség, kit egyszer véghez vittünk, fel ne bomollyon, sőt meg-erősítessék.

Az Erdélyi állapot minthogy szabados Dispositiónk alatt vagyon, noha tudgyuk, hogy azon Nemes Országnak eleiről fogván való szabad választása volt, most is abban ő Kegyelmeknek semmit sem derogálván, tartozásunk szerént még is az ő Kegyelmek javáért utánnunk olly Successort nevezünk, kit ő Kegyelmek javokra, meg-maradásokra esmérünk lenni. Inttyük szeretettel ne difficultálják, vegyék ebből a' mi tettzésünket, és noha mind öreg idejü embereket, és magunk vér szerint való Attya fiait ez állapotra méltán magunk szolgálattyának tekintetiért commendálhatnánk; De sok bizonyos okokért mind Ifiúságához képest meg-ért jó erköltsü, Istenfélő természetiért józan életiért, és Ma-

gyar Országban régi Tekintetes és Nagyságos Vri Nemzetéért ezzel az Országgal is Erdélynek hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen, mindenkor javalljuk hogy a' Nemes Ország mi utánnunk nem mást, hanem a' Tekintetes és Nagyságos Homonnai Bálintot Uramat végyék, valasszák és esmérjék Fejedelmeknek. Ha ez Tanátsunkat meg-fogadják, sok jót látnak benne: De leg-nagyobbat, hogy egész Magyar Országot evel magokhoz kaptsolván, nem tarthatnak ezután örökös megmaradásokra semmi ártalmat, mint eddig vagy Magyar Országból vagy a' mint szokott volt lenni tsak a' két Oláh Országból is; és minden abból következendő jókat ha ide nem írhatunk is, a' Nemes Országot Isten bölts ítélettel szerette; magoktól fel-találhattyák és eleve meg-láthattyák.

Az Erdélyi Fejedelemséghez hagyuk hogy birassanak, Fagaras, Gyula, Szamos-Ujvár, Várad, Lippa, Jenő, és minden vég Házak Tartományostól.

Az Koronát is, kit nékünk Török Császár adott, hagyjuk az Ország Tárházába, ugy hogy Fejedelemségről Fejedelemségre maradjon, és annak készen tartassék, a' ki az Országnak Vra lészen aval a' köves szablyával edgyütt, a' mellyet adott véle.

az

Szathmárt pedig minden hozzá tartozó Jószágokkal, jeles Hazánkhoz meg-mutatandó háládatosságunkért, és hogy a' Posteritas is meg-emlékezzék jó szolgálatunkról, és a' Nemes Ország illyen szép erősséggel heríttessék, hadjuk Erdélly Országnak, és abban való Nemes Respublicának örökben.

Intvén ő Kegyelmeket és szeretettel kérvén, hogy ennek tekintetiért ő Kegyelmek is a' mi Vérszerint való Atyánkfiainak, a' kiknek mi hagyunk 's rendelünk, azokban tartsák meg őket.

Úgymint Botskai Miklós Eötsénket, a' mint immár kezébe adtuk Erdélyben Görgényt, Vétset, Sajót, most is nékie hagyjuk, és Bodrog Keresztúrt is itt Zemlény *) Vármegyében; Pap Mező is penig nálla maradjon örökben.

A' két új Sógorinknak emlékezetül hadjuk ajándékba a' két drága Függőket, mellyeket a' minap utolban csináltattunk. Egyiknek egyiket, másiknak másikat adgyák és rendellyék a' Testamentariusok.

Bánffi Dienesnek hadjuk Tokaj Várát Tartzallal, és egyéb ahoz tartozó Jószá-

*) Az Írónak hibája, Zemplény helyett. R.

gokkal, kik most oda bíratnak; Kerék is penig a' mint most bírja maradjon neki. Ezeket pedig úgy hagyjuk, hogy ha valamellyik (kit Isten távoztasson) magtalanúl deficiálna, Bánffy Diénes vagy Botskai Miklós között edgyiknek Jószága a' másikra per Succesionem devolváltassék, és a' vér szerént való Atyafiaitól ne ahalienáltassék.

Zombort és a' több Tokajhoz való Jószágokat, kik ezután ki-váltandók és ötven egy ezer forintban vagynak zálogban, hadgyuk a' két Húgunknak Horvát György Vram Sógorink Leányiniak.

A' melly Adósságunk vagyon ő Kegyelménél Horváth György Vramnál, ugymint 20000 forintig, azt is az ő Kegyelme Gyermekeinek Hugainknak adtuk és engedtük.

Mindenféle Aszszony-állati ékességet és ruházatot hadgyuk ugyan azon meg-nevezett két Húgunknak.

Husztot 40000 forintban Homonnai Bálint Vramnak inscribállyuk, ugy a' mint Reversalist adott rólla, a' Só-aknának harmad rész jövedelmével.

Kővárat hadgyuk Tartományostól az Haller Gábor Uram öregbik Fiának az Ötséinknek.

A' Kaplyoni Jószágot Egeressel edgyütt hadgyuk Bánffi Lászlónak, és az Haller Uram Fiainak, az öregbiken kívül, a' kinek Kővárat hadtuk.

Báthori Gábor Uram Etvedtel elégedgyék meg, azt most ő Kegyelmének hadgyuk újabban, noha ennekelőtte is oda adtuk cum Jure Regio a' mellé Solyomkot is, és Mitzke Tartományát ő Kegyelmének hadgyuk Örvendtől és ahoz való Jószágoktól meg-válva, mert az a' nélkül is külön való Jószág volt.

Eörvendet, minthogy Hazája, Pál Uramnak hadgyuk cum pertinentiis, Fortionibusque Possessionariis cum Libera Dispositione örökben, Balásfalvát is Erdéllyben, hozzá tartozó Jószágival, és a' Solymosi Jószágot is 12000 forintig Pál Uramnak inscribállyuk, hogy disponálhasson felőle.

Ezek között mint vén Tanátsunknak, hogy a' mi Atyánkfiainak mindenben jó Igazgatója és édes Attya légyen, Dévát Nyári Pál Uramnak hadgyuk, Radnotot is, a' mint immár assecuraltuk felőlle, a' más Párnak pénze meglévén.

Ezüst Marhánk és egyéb edgyetmásunk a' mi Kővárban, 's másutt is vagyon, azt három részre hadgyuk hogy oszszák: Egyik

része légyen az Haller Gábor Vrfiai számára: Másik a' két Bánffiakéra; Harmadik rész Botskai Miklós Ötsénk számára.

A' melly Aranyunkat mindenestől egy summában adtunk volt Botskai Miklós Ötsénknek, az is hasonlóképen három részre osztassék.

A' Vásárhelyi Scholának mind építésére, mind egyéb szükségére három ezer forintot hagyunk.

Bosodi Lászlónak és Orosztyén Istvánnak, minthogy gyermekségektől fogva szolgáltanak, hadgyuk Erdéllyben Rákóczi Jánosnak mindenütt való Jószágát, melly per defectum Seminis reánk szállott; osztozzanak ketten egyaránt vélle.

Pétsi Simonnak Secretariusunknak Felött Vdvarházastól és Katzkóbéli részünket, mellyet Kaplyoni Házunkhoz Bírtunk, örökhen hagytuk cum Jure Regio, et universis Decimis a' mint mi bírtuk.

Kun Istvánné Aszonyomnak Kerekiben a' melly 600 forintal adóssak voltunk meg-adassék.

Az Históriákért, mellyeket mind magunk és elöttünk való Fejedelmek idejében

's dolgairól írt Szamosközi István Vram, deputáltunk az Kolosvári Conventről 7000 forintot. Mellyeknek ki-nyomtatására hogy szorgalmatos gondjok légyen, Lelkekre kötöttük a' Testamentomosoknak, és az Istennek széki eleibe idézzük őket érette, hogy ha abban híven és szorgalmatoson el nem járnak. *)

A' Váradi Auditoriumnak épületére rendeltünk ugyan az ott való Harmintzadról két száz forintot.

A' Debretzeni Deákok számára is ugyan a' Debretzeni Harmintzadról két száz forintot rendeltünk.

Chajthe Balást, Berei Mihályt, és Egri Istvánt commendáljuk az Országnak, nékünk eleitől fogva hív és jámbor szolgáink voltanak, Homonnai Bálint Vram intse az Országot mi nevünkel, légyen tekintet szolgálatjokra, ne hadgyák Jószág nélkül őket, mert minket az idő nem botsátott arra, hogy érdemek szerént hozzájok való kegyelmességünket meg-mutassuk.

Czobor Mihály Uramnak állapotjához képest való illendő Jószágot adgyanak,

---

*) Szép példája a' Fejedelemnek a' hazai történetek eránt való szeretetének és gondoskodásának. R.

nékünk és az Országnak hasznoson és híven szolgált: ha pedig abból meg-fogyatkoznék, légyen illendő tekintet reá a' Testamentumosoktól.

Orosztóni Istvánnak rendeltünk adatni pénzül három száz forintot.

Bosodi Lászlót commendáljuk jámbor szolgálattyáért, ne hagyassék illendő szolgálat nélkül; és ezekre közönségesen érdemek szerint való tekintet a' Testamentumosoktól.

Horváth Péternek, és Frater Istvánnak valamivel adóssá maradtunk jó lelki esmérettel való visgállással végére menvén adgyák meg nékik a' Testamentumosok.

Prihék Istvánnak a' maga Jószágát Nova Donatioval, és Jus Regiummal megadtuk, úgy a' mint annakelőtte bírta.

Nyári Pál Uramnak a' Kis-Várdai Várban, és Jószágban, mellyet most Mélith Péter bír, a' Jus Regiumot meg-adtuk, és abban örökössé tettük.

János Deáknak a' Váradi Káptalannak a' Magyar História ki-nyomtatására hagytunk két száz forintot.

Császárt *) ő Felségét, kit az előtt alázatos hűséggel nagy hasznosan szolgálván, noha ő Felsége el-vetvén szemei elől, Tisztviselői miatt az ő Felsége Hűsége mellől elkergetteténk, és magunk oltalmában annyi gondal kellett bántanunk ő Felségét: Még is alázatos könyörgésünkel követtyük ő Felségét, az egy Isten kedvéért, valamit ő Felsége ellen, vagy birtokában való Hívei ellen vétettünk volna, kegyelmesen minékünk hotsássa meg, és szívéről minden nehézséget vehessen el.

Hadjuk ő Felségének a' Török Császártól küldött köves szablyának az egyikét, és a' Tarka Lovat szerszámostól, a' mint a' Vezérnékünk adta öltözve vigyék ő Felségének.

Mátyás Hertzeget ő Felségét is követtyük, hogy hasonlóképen mindenekről ő Felsége nékünk megbotsásson, Hadgyuk ő Felsége számára is egyik köves Szablyát, és egy Lovat öltözetivel együtt.

Török Császártól pedig ő Hatalmasságától nagy háládatossággal veszszük minden hozzánk való kegyelmes jó akarattyát, hogy a' mi állapotunkat nem tekintvén, minden kegyelmességét mutatta előmenetelünkre.

---

*) t. i. Római Császárt. R.

Kit, ha Isten életünket nyújtatta volna, minden engedelmes hálaadással meg-szolgáltunk volna ő Hatalmasságának. Mostan ő Hatalmasságának mit hagyni ollyat nem tudtunk, ha nem szinte az ő Hatalmassága Méltóságához illendő ajándék is. De még is minthogy Keresztény Császárok Tárházából költ ritka Marha, a' Gyöngy Sárkánt hadgyuk ajándékon ő Hatalmasságának. E' mellett alázatosan kérem ő Hatalmasságát a' Magyar Nemzetséghez, és az én Hazámhoz Erdéllyhez, mutassa mindenben kegyelmes jó akarattyát, óltalmazza, ne hadgya. És ha valaha valami okon az én Atyámfiai ő Hatalmasságát, vagy a' Fényes Portát szükségekben idővel meg-találnák, a' mi szolgálatunkért légyen minden kegyelmességgel hozzájok.

Bátori Sigmond Vr Fejedelemről is, mint vér szerént Atyánkfiáról, nem tűrhetjük: hogy emlékezetet ne tégyünk illyen állapotunkban, kívántuk volna azt, hogy ő Felségéhez mind Hazánk és Nemzetünk szívét jobb Inclinatioval láthattuk volna. De a' mit az el-múlt sok változások magokkal hoztanak, azt most viszsza nem húzhatjuk. Hogy az ő Felsége mostani Hazáján kívül való állapottyában el-felejtkezni rólla ne láttassunk. Az Huszti Kamarának harmad részének jövedelmét ő Felsége számára rendeltük esztendőnként hogy ki-szolgáltassék,

mert a' mint oda fel meg-írok, Harmada lészen a' Város Huszthoz, Homonnai Bálint Uram számára, harmada pedig esztendönként járjon ö Felsége számása éltéig.

Mindenütt való foglyainkról illyen állapotunkban, Isten fogságában tartván életünket, mi most semmit extreme nem végezünk, hanem azon fogságban hagyván öket, hadgyuk az utánnunk valóknak ítéletire, mit kellessék véllek tselekedni az közönséges Jónak meg-tartásáért.

Mind hátas és szekeres lovainkat hadtuk azonkívül két Császárnak, és az Herczegnek rendeltünk, a' Testamentumosók Dispositiójára, oszszák Atyánkfiai és Jó-akaró híveink kezében.

A' mi közönségesen marad, hadgyuk a' Fejedelem számára, a' ki Successorunk lészen.

Intyük a' Nemes Országot Erdéllyt, mint édes Hazánkat, söt meg-maradásoknak örökségéért az Istenre kénszeríttyük ez egy dologról. Látván mind jelenvaló, mind következendö állapottyokat, hogy a' Székelly Nemzettséget a' mi töllünk nékik adott Szabadtságban tartsák meg, és Successorunkat is intjük, erre légyen fö gondgya. Így mind az Országnak, 's mind magának a' birodalma örökösebb lehet. A' Székelységet pedig

mint kedves Híveinket intyük fejenként, szolgállyanak híven Hazájoknak, és az Országban szép egyességgel alkuván, igyekezzenek az egész Magyar Nemzetségnek meg-maradására. Többé Magyar Vérbe fertözni, és a' Nemesség romlására ne igyekezzenek; hogy minden Nemzetségek előtt dítséretes jó hírek, nevek fen maradhasson.

Minthogy Keresztyén hitünk tartása szerént az Vr Isten Lelkünket e' Testünkből az idvezülendők száma közíben meg-kívánván, Testünknek el-takarítatására is gondunknak kell lenni. Az Vrakat, Tanátsinkat, és minden Rendbéli Híveinket szeretettel kérjük és intyük, előttök viselvén mind édes Hazánkhoz és Nemzetségünkhöz jó akarattal megmutatott szolgálatunkat, és ha mi abban hátra maradott volna is, arra jó akarattal való szándékunkat, és hogy Isten az ő Kegyelmek választásából immár mire híva volt közöttök, és mitsoda állapotra rendelt volt. Mi a' mi Temetésünknek helyét rendeltük Erdélyben Gyula Fejérvaratt mint szerelmes Hazánkban; minthogy az odavaló Fejedelmek ott szoktak eleitől fogva temetkezni: kérjük ő Kegyelmeket szeretettel, nem tsak pompával, sem nagy költséggel, hanem a' mint állapotunk és a' mostani időnek fogyatkozása engedi, úgy temessenek el bennünket tisztességesen.

Intjük felette szeretettel két dologra az itt való Híveinket a' Nemes Kassa Városát is; Egyikre, hogy Metropolissa lévén ennek az Hellynek Felső Magyar Országnak, a' mostani időt és állapotokat meg-gondolván, magok jövendő Javokért, és meg-maradásokért, viselljék jól magokat, az Országgal és a' Nemességgel értsenek egyet mindenben, ne hirtelenkedgyenek semmi dologban; hanem a' mi még hátra vagyon, a' Császár ő Felsége részéről való Tractálásokban, légyenek mindenben úgy az Ország mellett, hogy mindenek mennyenek jó mód szerént végheza. Másikra, hogy meg-gondolván az Országnak jó szándékkal való szolgálatunkat és hozzájok meg-mutatott jó akaratunkat is, azt is, hogy Isten kegyelmességéből választott Fejedelmek voltunk magok jó híréért, nevéért, valamíg Testünk itt e' Városban lészen, betsületesen jó-akaratból való hűségeket hozzánk tartsák meg, és a' Város is mi számunkra lévén, mikor Testünket, minden itt való egyetmás Marhánkal békességesen ki-kísértetik, az után jó módjával procedállyanak a' Bétsi végezés szerént a' Resignatióval.

Generalis Vr Homonnai Bálint Vr Eötsénket szeretettel kérjük Tiszti szerént, minthogy holtunk ő Kegyelme kezénél volt, a' míg Testünket a' Földbe takaríttya, mindenesknek viseltesse gondgyát, háborúság,

zürzávar se itt, se másutt az Országban ne indullyon, Javainkban kár ne légyen; De a' mi hagyásunk szerént tsendesen viseltessenek mindenek, és Temetésünknek Erdélyben Gyula Fejérvárra Testünknek való vitetésében, és tisztességes temetésünkre Nyári Pál Vrammal edgyütt viselljen gondot, kiért ő Kegyelmének emlékezete, jó hire neve örökké meg-maradgyon.

Szétsi György Vram Vdvari Kapitányunk, minden Vdvari Szolgánkal, és Nagy Gergely, a' kiknek Kapitányok, mind az alatta való Hadnagyokkal, Tizedesekkel, és Köz Legényekkel, mind addig, míg a' földbe temettetünk, a' mi hűségünkre kötelesek lévén Generális Urtól, és a' Testamentomosoktól halgassanak, és szófogadók lévén mindenben, oda bé-kísérjék Testünket, és minden Javainknak a' Testamentum tételünk szerént őrizői légyenek.

A' Doktornak és körűlöttünk forgó belső Inasinknak, azonképen az Ifiainknak is, légyenek érdemek szerént való segítséggel Pál Vrammal edgyütt, kinek kinek jó intézésből, hárman valamit illendőnek esmérnek, adassanak, és kegyelmességünket mutassák mindeniknek.

Mellynek fogyatkozás nélkűl való ki-szolgáltatására, és e' Testamentumunknak vég-

hez vitelére, a' nékünk tartozó köteles hűségünkre kénszeríttyük az fellyül meg-nevezett Testamentumosinkat, Alvintzi Péter Vramat, Örvendi Pál Vramat, és Pétsi *) Simon Deákot. Scripta in Libera Civitate Nostra Cassoviensi Die 17-ma mensis Decembris Ao. Domini 1606.

*) Úgy, Péchy helyett.

Epitaphium Michaelis Kátai, Cancellarii Stephani Botskai Principis, qui Principem dictum veneno exstingvens ab Hajdonibus et militibus propter hoc scelus post mortem Principis frustratim concisus est. *)

Én Kátai Mihály Világnak nagy példa;
Az Epicurusnak vóltam Tanítványa,
Sardanapalusnak Követője 's Társa,
Bachusnak, Vénusnak, Voluptasnak Fia.

Az Istennek Nevét nyilván káromlottam,
Mulandó Jószágért hitem meg-tagadtam,
Ellenségnek Hazám 's Nemzetem el-adtam,
Velem jól tett Uramat méreggel itattam.

Az élő Istennek olvastam Könyvéből,
Hogy ha ki el-hinné magát haragjából,
Nyakra före jöne le az Uraságból,
De ezt tsak gunyoltam nagy kevélységemből.

Azért mint ezt Világ rajtam tapasztallya,
Hogy szent 's igaz légyen az Istennek szava,
A' mit érdemlettem ihol azt meg-adta
Itt nyugszom vagdalva diribről darabra.

*) Ex Codice LV.to Archivi Illustrissimi Domini Comitis Pauli Ráday de Rád.

(Scholion *)

Mortuo, ut praemissum est, Principe Botskaio, Comitia Status et Ordines Trium Nationum Transilvaniae celebrarunt statim anno sequenti 1607. die 8-va Februarii Claudiopoli, ibique omisso Homonnaio, qui Testamentum praescripti Principis Botskai imprudenter ursit, succedere magis quam eligi Princeps optabat: ne quid tamen liberae Electioni praejudicetur, Sigismuudum Rákoczy constitutum adhuc a Principe mortuo Transilvaniae Gubernatorem, Heroem jam annis et ingenio maturum, bellica virtute eximium, Regno ex bona gubernatione Ejusdem acceptissimum in Principem eligunt; Qui ibidem Principale Juramentum deponit, vicissimque a Regnicolis consvetum et debitum Fidelitatis homagium exigit. Ut autem se in Principatu novo contra Homonnaium, qui utrosque, tam Romanum, quam Turcicos Imperatores pro Principatu ingentibus promissis sollicitabat, Regnoque multa, ut recipiatur, minabatur, firmat. Comitia verum ad diem 18-vum mensis Martii ejusdem anni in oppidum M. Vásárhelly indicit, conditisque pro rerum et temporum exigentia legibus et articulis, Magnificum Pancratium Sennyei ad Caesarem Romanum mittit, qui

*) Ex eodem Codice.

Caesari nomine Principis et statuum quid proposuerit, Copia infrascripta docet luculenter.

A Sacra Caesarea Regiaque Majestate Illustrissimi Principis ac Ordinum Transilvaniae Legato, Spectabili ac Magnifico Domino Pancratio Sennyei Postulatorum quinta Die Julii 1607. exhibitorum Copia.

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas
Domine Domine Clementissime.

Princeps meus atque universa Transilvania caeteraeque Partes eidem subjectae unanimi Magnatum, Procerum, Nobilium, omniumque Ordinum Trium Nationum consensu Majestati Vrae Sacratissimae tanquam Domino suo Clementissimo, fidelia paratissimaque obsequia humillime offerendo, praecantur ab Optimo Maximo Deo Majestati Vrae vitam florentem ac diuturnam, felicissimumque rerum omnium successum.

Non existimo operae pretium esse coram Matte Vestra Sacratissima enumerare, quam miserabiliter Transilvania quondam florens hisce Annorum tumultibus vexata sit, cum id nullis verbis satis declarari posset, neque propositum sit Majestatis Vestrae Sacra-

tissimae benignas aures aliis rebus onerare, quam humillimas Principis mei Regnique petitiones recensere, quas ut benigne exaudiat, humillime Majestatem Vestram oro.

Primum quidem quod Ordines et Status justis et certis de causis atque inevitabilibus necessitatibus addicti, quae Sacratissimae Majestati Vestrae jam antea binis etiam vicibus per Scrum Principem Archiducem Mathiam lucide declarata sunt, in defuncti quondam Principis locum sine praescitu Majestatis Vestrae Sacratissimae novum eligerent Principem humillime a Majestate Vestra Sacratissima factum illud, tantum abesse, uti qui quam Majestatis Vrae Scrmae dignitati derogaverit, ut potius plurimum successui rerum suarum attulit momenti.

Deinde, ut Scra Majestas Vestra universam Transilvaniam cum Partibus sibi subjacentibus, et libertatibus, quibus a tempore Divi quondam Ferdinandi Imperatoris usque ad Serenissimum Simonem Bathoreum Principem et continue usa et gavisa est, quas Majestas quoque Sacratissima in novissima Transactione Pragensi peculiari Diplomate ac Sigillo authentico ratificavit benigne conservare et protegere dignetur.

Petens etiam humillime, ut nostrum modernum Dominum ac Principem secundum

usitatam liberae Electionis Nostrae praerogativam concordibus omnium votis et suffragiis Electum pro legitimo Principe nostro agnoscere eique titulum, quo utitur, benigne tribuere dignaretur.

Aemulos vero, si qui essent, potissimum Valentinum Drugeth de Homonna, qui contra voluntatem Regnicolarum per fas et nefas, effusionem sangvinis, opera Turcarum Tartarorumque minitando Principatum Transilvaniae sibi vindicare conatur, Vestra Majestas Sacratissima ut mature conpesceret, demisse orant, nec obsequium Regni Nostrique Principis ad unius hominis privati Instantiam despiceret. Recordando Majestas Vestra Sacratissima benigne Principem hunc Nostrum a primis militiae suae rudimentis, in praecipuis Hungariae confiniis, de patria optime esse meritum; seniumque suum in fide Majestatis Vestrae Sacratissimae attigisse.

Super Arces Kővár et Huszt perfidia Capitaneorum per Homonnaium interceptas Princeps noster atque Ordines solenniter protestantur, quod eas juxta continentiam Diplomatis Majestatis Vestrae Sacratisaimae sunt repetituri, quae tamen res, ne periculum alterutri parti afferret, dignaretur Majestas Vestra Sacrma Homonnaio serio demandare, ut et eas arces restitueret, et a

ánibus Transilvanicis intercipiendis deinceps abstineret.

Bona illa universa Regno Testamento legata, quae idem Homonnaius tempore deductionis funeris defuncti Principis abstulit, et ea etiam, quae in Arce Kővár occupavit, quae Fratrum Nostrorum, orphanorum, viduarum et aliorum proborum hominum indigne spoliatorum fuerunt, quae ut Majestas Vestra Sacratissima integre per eum restitui jubeat, humillime id quoque petitur.

Ad extremum de illa pecuniarum summa, quae per Commissarios Majestatis Vestrae ad diversas Ejusdem necessitates in Regno Transilvaniae passim levata fuit, secundum absolutam in Transactione publica deliberationem ut Majestas Vestra creditoribus satisfactionem fieri demandet, humillime Status atque Ordines supplicant.

De his omnibus clementem et benignam Majestatis Vestrae Sacratissimae Princeps atque Ordines et Status Transilvaniae exspectant resolutionem, quam Majestatis Vestrae Sacratissimae gratiam perpetuis fidei sincerae officiis, humillime de Majestate Vestra atque Augustissima Domo Austriaca demereri studebunt.

PAR LITERARUM

STEPH. COMITIS BETHLEN DE IKTÁR

IN ARCE ECSED 12. JANUARII A. MDCXVI. DATARUM.

AZ AZ

AZ ECSEDI VÁRBAN 12. JAN. MDCXVI.

ÍRT

IKTÁRI GRÓF BETHLEN ISTVÁN

HIRDETŐ LEVELÉNEK

MÁSSA.

Par Litterarum Stephani Comitis Bethlen de Iktár in Arce Ecsed 12. Januarii Anni 1616. datarum. *)

Illustrissimi, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii etc.!

Minémű kedvem ellen, talám mindenek reménségén kívül való cselekedetre kénserítettem lépnem, tudom Kegyelmeteknél elég álmélkodás, sokaknál idegen ítéletet szerzett mind addig, míg okát meg-értené, tsendes elmével vigállya-meg Kegyelmetek az okát. Igen meg tapasztalt igazságú mondás: hogy a' Jótett hellyében nem kell jót várni; mellynek Igazságát nékem is magamon kelleték meg-tanúlnom; mert jól lehet azt is nem hitetlenül szokták mondani: hogy Kiki Felebarátja magának, és mindenkor egyéb Köntösnél közelebb szokott lenni az Ing a' Testhez. De én magamban az magam szeretetét meg-fojtván, midőn láttam volna az Er-

*) Ex Codice LV-to Archivi Illustr. Comitis Pauli Ráday de Ráda.

déllyi Fejedelmet békességes Uraságából valami Ifiú tanátsra ki-indúlni, és mivel immár Istennek kegyelmes akaratjából, az Erdéllyi Státusoknak egyenlő Választásából Hazámnak Fejévé emeltettem volt, ő Kegyelme sem künn, sem benn nem lévén, az utolsó veszedelemnek habja és árja között haboz és veszekedik vala minden hozzá tartozóival és szép Uraságival egyetemben. Szánakozván akkori ő Kegyelme veszedelmes állapotján (mivel akkor meg-hitt Keresztyén Atyámfiának mutattya vala magát lenni) egyszersmind Keresztyéni Lelki-esmérettel tudván azt, hogy Istenesebb és jobb dolog volna embernek Keresztyén Felebarátját maga fogyatkozásával a' veszedelemből ki-venni, hogy sem mint elő-menetelével a' veszedelemben hagyni, kiváltképen igyekezvén azon is, hogy mind szegény Hazámat Erdéllyt, 's Kegyelmeteket itt a' Szomszédságban, mint nékem kedves Jó-akaró Uraimat 's Atyámfiait, mindcn meg-történhető romlástól, véröntástól, idegen népeknek Igájától bátorságba tehetném, Fejedelmi állapotomat engedvén paizsul ő Kegyelmének illy reménséggel, hogy mind a' közönséges jót tellyes erejével, annyival inkább velem egyetemben elébb mozdítani igyekezik, 's mind penig hozzám, és az enyimhez illyen halhatatlan emlékezetű jó-tételeményemért illendő háládatosságát mutatja, holott erős hittel is mind Hazámnak, 's mind magamnak arra köte-

lezte volt magát Fejedelemségében is (Istent híván bizonyságúl olly tiszta szívbéli indúlattal igyekezem vala ő Kegyelmének szolgálni, mint az Istenben el-nyúgodtt Kegyelmes Uramnak, kivel mint egy testvér voltam, ha ő Kegyelmének hozzám való Sinceritássát vehettem volna eszembe). De ő Kegyelme elsőben is én rajtam, 's az én hozzám tartozókon kezdé el az üldözést.

Sok szót, 's hoszszú Irást kívánna, erős hittel tett Reversalissát melly könnyen szegte meg, mellyben, hogy rövideden még is elő hozzam, kötelezte vólt arra magát, hogy engemet mint 's hogy betsüll. Jószáginkban mind magamat, Gyermekeimet, Vejemet, mint tart meg, 's mi némű nagy hálaadatosságot mutat hozzánk; Melly fogadásával szinte annyi ellenkező dolgot tselekedett, valamint tűz a' vízzel, és az hideg a' meleggel ellenkezik. Melly ő Kegyelme Hit Levelét a' Dolognak el-hitelére ekkédig is egynéhány fő Atyámfiainak mutattam meg. Ennekutánna is ugyan mindennek szeme eleibe akarom még alkalmatossággal terjeszteni.

Hasonlóképen álotta meg mindnyájunknak közönségesen adott erős hitét is, holott a' mint publicáltattak, Fejedelemségre lett választásának Conditioji, az első Articulusban is arra kötelezte volt magát: Hogy engemet minden illegitimus Impetitorok ellen

manuteneál, és betsülletemben meg nem sért; De ellenben mindenekben magát tsinálta Impetitoromnak, mert mindjárt a' szegény fiam halálakor sok alattomban való mesterségekkel Etsedet akarja vala ki-beszélleni Menyem kezéből, arra Isten nem segítvén. Annakutánna Husztra vetvén kívánságát maga Articulust condála az CIↃIↃCXXXII Esztendőbéli Gyülésben, a' Fiscalis Várakba a' Praesidium bé-vitele felöl, és a' maga Házából alattomban, hirtelen hírem nélkül (noha én is szegény Hazámnak nem utolsó Tagja vagyok) le-küldvén az Ország közibe, addig senkit sem ki, sem bé nem botsátott valameddig reá nem voxoltatott. Melly kiváltképpen való Articulust hogy tsak az én Offensiomra fundált, mindgyárást ki-fakasztotta, mert azon Gyülés alatt Erdélyi István és Kassai István Uramékat hozzám küldvén meg-izené, hogy Fiammal Monora nevű Jószágot, Menyemmel Bábolna nevű Udvarházát Jószágival együtt, ha ő Kegyelmének adatom, és a' Fagarasi Compromissumot fel-szabadítom, kit sem az ő Kegyelmével valo végezésünknek idején, sem az előtt ő Kegyelmétől egy szóval is nem kértem: Ezt az Articulust ki nem botsátja, és így a' több Articulosoktól azt külön ki-nyomtatván, hallatlan példáúl két esztendeig alattomban tartotta; hanem az el-múlt esztendőben botsátotta osztán ki, midőn mind Fiamtól Monorát, 's mind Leányomtól Bábol-

nát mesterségesen el-vette volna: Így oltalmazott ő Kegyelme engemet Betsületemben: mint fenyegetett, sok munkát kívánna a' leírása, 's tudom Kegyelmetek is némellyet tud; De sőt életem ellen is mint ólálkodók halhatta Kegyelmetek, holott tsak nem régen is a' Bátori erdőben ugyan jó sereget lesben állítván, egynehány napokig úgy lesett; Ugyan a' Bátori Bíró szolgáját esküdtették az ő Kegyelme szolgái Kémnek utánnam.

Ítillye meg azért mind Isten, mind Világ, nem szegte é meg ő Kegyelme ez Punctumban hitit. Másodszor azon esküdt meg, Inauguratiójának Conditiójában, hogy az én Collatioimat, Donatioimat, Inscriptioimat meg-tartya; melly hitit úgy állotta meg, hogy tsak leg-kissebbik Collatioimat is, mint szabados Fejedelem a' kinek adtam, per fas et nefas mindenektől el-vette, Donatióimat el-szaggatta.

Hitinek III-dik Articulussa, hogy a' Török Császárral a' Frigyet meg-tartya. Ez aránt is mint tött eleget Hitinek, félő hogy szegény Hazánk rövid időn nagy kárával (ha nem szintén végső veszedelmével is) meg fogja érezni . . . *) Szánakozás vitt volna erre

*) Codexnek csorbáji.

. . . . . *) az dolog se . . . *) minden igyekezetem ez . . . . . *) Uramnak mind Kegyelme . . . . . *) Atyámfiai szolgálhassak . . . . . *) veszedelmes állapotot, mellyben a' Fejet . . . . *) Erdélyt keverte Kegyelmeteket is itt a' Szomsz . . . . *) lehetne akarnám eltávoztatni; Kérem . . . *) Kegyelmeteket a' dolgot így értvén és csendessen . . . *) kedvén felölle, minden idegen ítéletet tegyenek le, sőt az én igaz ügyemnek faveállyanak inkább, ki magam 's Hazám oltalmáért kénszerítettem erre, hogysem mint annak, a' ki a' felettébb való maga nagy haszna keresésével nyitott útat mindenféle veszedelmekre Vegye azt is Kegyelmetek Consideratióban, ez Kegyelmetekkel és Császár Urunkkal való frigyet mint observallyon, holott naponként nyargaltattya ezt a' darab földet, gyakor Postáival futtattya az ő Felsége Aemulussa: Mit reménlhet ebből Kegyelmetek jövendőben, nem nagy veszedelemre való ok-adást é? holott a' színes békesség semmi nem egyéb az alattomban való hadakozásnál; 's hogyan segítené Isten azt, a' ki minden Diplomáiban, 's mind Corporali Juramento meg-esküszik e' békességre, 's azonban minden tselekedeti ellenkező dolgot mutatnak, Mellyről Kegyelmetek Keresztyén Lelki-esméretű emberhez illendő elmélkedéssel gondolkodott, nem tudom mint igazíthassa ő

Kegyelmét, 's engemet pedig miért vádolhasson: Tartsa Isten etc.

Datum in Arce Ecsed, die 12. Januarii A. 1616.

Ill. Spect. Mag. etc.

Frater, Amicus et Vicinus paratus
Comes Stephanus Bethlén.

VÉGE A MÁSODIK KÖTETNEK.

A' Foglalatnak mutató Táblája.

Lap.

Előbeszéd.

1. Kemény János, Erdély Ország Fejedelmének Autobiographiája - 1.

2. A' Fertő Tava Vizének, és orvosi tulajdonságinak Fördő gyanánt, leírása, 1797-ben Kis József Orvos Doctor által. II. Könyv. - - 191.

3. Monumenta hucdum anecdota, ex Archivo Illustrissimi Domini Liberi Baronis Mednyánszky cum Editore communicata. Et: Literae latinae Basilii, Principis Moldaviae, ad Joannem Kemény de Gyerek-Monostor, de anno 1647. ex Archivo Illustrissimi Domini Comitis Pauli Ráday de Ráda - - - - - 290.

I. Literae Sigismundi Regis de anno 1390. - - - - 291.

II. Literae Conventus Monasterii Sancti Hypoliti de Monte Zobor A. 1395. - - - - 294.

III. Literae privilegiales a Judice Curiae, Comite Simone de Rozgon extradatae Georgio de Mezne A. 1412. - - 297.

IV. Literae Stiborii, Epistopi Agriensis, de anno 1413. - 301.

V.

lap.

V. Literae Capituli Nitriensis de A. 1492. - - - 304.

VI. Literae Joannis Casimiri Regis Poloniae et Sveciae, ad Rákóczium, Principem Transilvaniae, de anno 1653. - - 305.

VII. Literae S. V. Klechen de Anno 1657. - - - - - 307.

VIII. Literae Basilii, Principis Moldaviae, ad Joannem Kemény de Gyerő-Monostor, de anno 1647. - - - - - 310.

4. Testamentaria Dispositio Serenissimi Principis Stephani Bocskay, Hungariae Transilvaniaeque Principis facta et celebrata anno 1606. Et: Epitaphium Michaelis Kátai, Cancellarii Principis Bocskay, cum Scholio, Az. az: Az 1606-dik esztendőben történt Bocskay István, Magyar és Erdély Országi Fejedelemnek Testamentomi rendelése. És Kátai Mihály, Bocskay István Titoknok' sírverse, egy Toldalékkal. - - - - - - 315.

5. Par Literarum Stephani Comitis Bethlen de Iktár in Arce Ecsed 12. Januarii A. 1616. datarum. Azaz: Az Ecsedi Várban 12. Jan. 1616. írt Iktári Gróf Bethlen István hirdető Levelének mássa. - - - 347.

Az előfizető és aláíró Uraknak Lajstroma.

Bécsben

Mélt. Sárvári Felső Vidéki Gróf Széchényi Ferencz Úr Ő Excellentziája.

Eperjesen

Tiszt. és Tud. Szennovitz Mátyás Prof. Úr 5. péld.

Iglón

Rumy György János Úrnál:

Titt. Dienes Sándor Úr, Cameralis Cancellista.
— Rumy János György Úr, Városi Kamarás.

Kassán

Tek. Pongrácz János Prof. Úrnál:

Titt. Sz. Király Szabadjai Ifjabb Karsa Mihály Úr, Prókátor.
— Pogonyi Ferentz Úr, több T. Vármegyék Táblabírája.
— Kozma Ferentz Úr, M.gos Jászai Prépostság Fiskálisa, és T. Torna Vármegye Táblabírája.
— Mesko Péter Úr, Kassai Polgár.

Titt. Szuhányi Ferentz Úr, Kir. Tanátsos és az Oskolák' fő Igazgatója.
— Szentpétery István Úr, Szabad Kir. Kassa Városának rendes Fiskálisa.
— Báró Fischer Norbert Úr, Praemonstratensis Kanonok.
Nagyságos Gróf Szirmay János Úr.
Tiszt. Komáromy József Úr Evang. Prédikátor
Titt. Turian Vincze Úr, Juratus ad Tabulam District. Cis-Tibiscanam.
— Turóczy István Úr, a' Törvénynek 2-dik esztendőbéli Hallgatója.
— Konyáry Mihály Úr, detto.
— Szakácsy Mihály Úr, detto.
— Csiszár Pál Úr, a' Philosophiának 2-dik esztendőbéli Hallgatója.
— Wolfard József Úr, detto.
Tek. Pongrácz János Úr, a' Magyar Nyelvnek és Literaturának Kir. Professora.

Késmárkon

Tiszt. és Tud. Genersich János, Lyceumbéli Rector és Prof. Úrnál:

Titt. Schneider János, a' Magyar Törvénynek Professzora.

Keszthelyen

nálam:

Fő Tiszt. Ruszek József Apátúr és Keszthelyi Plebánus Úr.
Tek. Csépán István Úr, T. N. Somogy Vármegyének Tiszti Fő Ügyviselője Nagy Bajomban.
Titt. Mildenbergi Benigni Úr, Hadi Concipista Szebenben Erdélyben.
— Csonth János Úr, Georgikoni Praktikans.
— Prepeliczay Sámuel Úr, detto.
— Kardeter Antal Úr, detto.

Titt. Ocskay István Ur, detto.
Tek. Sárközi Úr, Táblabíró, Nagy Bajomon.
Titt. Nagy Jósef Úr, Direct. Cancellista és Georgikoni Praktikans.

Kolosváratt Erdélyben

Tiszt. Döbrentey Gábor Úrnál:

Egynehány Előfizetők és aláírók.

Krasznán Erdéllyben

Mélt. Cserey Farkas, Kir. Kamarás és Major Úrnál:

Mélt. Cserey Farkasné, született Gróf Haller Krisztina, Krasznán.
Tiszt. Miklósi Jósef Úr, Vice Esperest és Plebánus, Szilágy-Somlyón.
Tek. Lipniczki Károly Úr, Tábla Bíró Szil. Somlyón.
Titt. Pap István Úr, Várm. Fő Geometra Szil. Somlyón.
— Hofmann János Úr, Szil. Somlyai Patikárius.
Tek. Szentmarjai János Úr, Tábla Bíró Peretsenben.
Titt. Cseh István Úr, Praefectus Tetétén Szabolts Várm.

Nagyváradon

Tek. Gedeon Prof. Úrnál:

Egynehány előfizetők és aláírók.

Pápán

Tek. Pápay Sámuel Úr, Uradalmi Fiscalis, 30. péld.

Pesten

Eggenberger Jósef Könyváros Úrnál;
13. előfizetők.

Posonyban

Titt. Landes Jósef Úr, Könyváros 28 péld.

Sopronyban

Puszta Sándor, az Evang. Gymnasiumban a' Törvényt tanuló Úrnál:

13 aláíró Deákok.
Kis Jósef Ur, theologiát tanuló Sopronyban.
Kis Lajos Úr, törvényt tanuló Posonyban.
Fromm-János Úr, törv. tanuló Sopronyban.
Lagler György Ur, theol. tanuló —
Hrabovszky Sámuel Ur, törv. tanuló —
Tulok Antal Úr, — —
Szakonyi István Úr, — —
Horváth Dániel Úr, — —
Berzsenyi Sándor Úr, — —
Hagyárosi László Úr, — —
Bárány Pál Úr, — —
Polgár István Úr, — —
Guoth Sámuel Úr, — —

Széphalmon

Tek. Kazinczy Ferencz Úr.

Nyomtatásbéli Hibák a' Magyar Emlékezetes Írások első Kötetjén.

pag.	linea	hiba	olvasd
101	12	elfogyattatván	elfogattatván
109	27	Danel	Daniel
114	24	helytt	helyt
115	31	valamelty	valamelly
117	6	Kilmanusegg	Kilmannsegg
133	1	egyyszeri	egyszeri
143	31	kezdettenck	kezdettenek
144	6	Iovas	Iovas
146	29	kövér	Kövér
149	22	trmplomok	templomok
170	11	gyakoroltatni	gyakoroltatni
173	21	ezélunk	czélunk
209	15	Connuneratio	Connumeratio
210	27	convilcaltattak	convincaltattak
211	18	helyekenn	helyeken
220	5	Gennroso	Generoso
241	14	ESZTENDŐROL	ESZTENDŐRŐL
257	17	contentussal	contextussal
314	21	Par	per
—	22	Regni	Regnum
240	23	hónam	hónom
341	9	Kiterjedésű	kiterjedésű
343	7	windenhol	mindenhol
343	19	mezzejeket	mezejeket.
344	10	mindjánt	mindjárt
—	30	öreg fenyves c)	öreg fenykis fenyves c)
—	31	sziutúgy	szintúgy
345	4	kidüllütt	kidüllött
—	8	reszét	részét
—	24	Musaeum	Museum
246	24	kereszteltet	keresztelte
348	30	4-ter	4-tes
349	11	(Conird)	(Conium)
350	16	ó	jó

pag.	linea	hiba	olvasd
250	26	Jurláni	Furláni
359	15	Sárosvölgye	Sárvölgye;
361	23	Kleinandren	Kleinandre
—	26	Daumhacken	Baumhachen
—	27	Pátfalu	Pótfalu
363	6	Neziderieknek	Ne'sideriéknek
364	19	válujából	válójából
365	3	mese;	mese igen közönséges.
366	22	Kriger	Krieger
368	24	Mért	Miért
369	17	kiárandó	kiásandó
373	25	szo	szó
—	—	Ferkeu	Ferteu
374	15	Peiso	Pelso
—	16	Dunába	Dunába **)
375	3	fogadtatik	tagadtatik
—	9	mnnka	munka
—	15	latzatik	látszatik
—	17	Peisot	Pelsót
—	24	szon	szó
—	28	olvassatik	olvastatik
376	3	Pósing	Pősing
—	5	Posonytol	Pozsonytól
—	26	Ugy	Ugyan
—	30	Peizoja	Peisoja
377	23	Mely	Melly
378	1	Szentséges	szentséges
379	8	Bojosok	Bojusok
380	7	Savanus	Savarus
—	9	Savanus	Savaris
—	10	taléltatnak	találtatnak
—	16	Bojusolról	Bojusokról
—	26	Tracusokat	Thracusokat
381	9	Boiusok	Bojusok
382	6	tűrvénnyeikkel	törvénnyeikkel
383	17	Carabantia	Scarabantia
384	3	Fortő	Fertő
—	5	Már	Más
—	6	Dlucium	Blucium
—	—	Strábó	Strabo
384	8	mért	miért

pag.	linea	hiba	olvasd
384	10	boi-see	Boi-see
—	11	mint	mit
387	4	Hyeronymus	Hieronymus
—	14	Hannusok	Hunnusok
—	30 és 31	Atilla	Attila
388	12	Rugasok	Rugusok
—	21	Mauert	Mannert
389	6	Lajta	Lajtha
—	7	Oszgothusoké	Ostgothusoké
—	9	Lajta	Lajtha
392	11	6 3ban	623ban
394	23	Egihardus	Eginhardus
—	—	in	„
395	19	Avertinus	Aventinus
—	28	Arrabane	Arrabone
396	27	mindenben	minden
397	27	Pettanig	Pettauig
398	28	tümlö	tömlö
403	23	Görág	Görög
—	29	Per	Pez
404	15	Giletor	Giletorum
410	7	külömbek	külömben
411	20	visgálja	visgálja
414	13	teszünk	teszük
416	14	melyébbe	mélyebbé
417	8	mérttföld	mértföld
418	32	ágának	ágyának
420	7	sikágot	sík ágyát
—	24	gyöny	gyöngy
424	19	Jurlani	Furláni
429	28	1958	1658

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building